

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Arad vármegye és Arad szabad királyi város monographiája,
III. kötet (új sorozat) első felének II. része

ARAD MEGYE KÖZSÉGEINEK LEIRÁSA.

Forrásművekül *közvetlen gyűjtés*en, Pesty Frigyes gyűjteményén (1857.) és kéziratban levő munkákon kívül Márki: Aradmegye története I., II.; Márki: Anyaggyűjtemény a helységnévtárhoz, Fábián: II. rész (kézirat), Parecz: Aradmegye leírása és az Arad és Vidéke erre vonatkozó értékes cikkei (1911.) szolgáltak.

1. *Alcsil.* (Régebben Al-Csil). Területe 1650 kat. hold, lakóinak száma 921. A házak száma: 196. Fekszik a borossebesi járásban, sikságon, törvényhatósági út mellékén. Határos Boncafalva, Felcsil, Musztafalva, Almás és Koroknya községekkel. A tiszta román lakosság földmiveléssel, állattenyésztéssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Utcái egyenesek, szabályosak. A község egyes részeinek neve: Csilán és Szirbeny. Két község volt eredetileg, melyeket 1823-ban egyesítettek. A községet környező hegyek nevei: Corbasza, Urasel, Kápolna, Ceret. Dülők neve: Burtuska, Belsőtelek, Todorka, Peterity, Salcuța, Cringu, Jancului, Petreste, Ciunci, Goron, Ciganyesty, Hotar la Ritu, Burgye, Riet, Troas, Rovinez, Viceller, Pelkuri, Dimbu sori, Csokonyica, Timbu pori, Delimanesty, Zoknyesty, Boncenest, Pervesty, Marzsesty, Puncsele. Határát a Fehér-Körös szeli át. Létezésének első nyomára 1439-ben akadunk. (Márki, Anyaggyűjt. 399. l. és l.) Birták: 1607-ben Feltóthy János, 1732-ben Raynald modenai herceg, 1824-ben Wurm József. Jelenlegi birtokos: Almái Olivér.

2. *Almásegeres.* (Régibb neve Ágris, Egres, Egregy.) Lakosok száma 3038. Területe: 5170 kat. hold. A tornovai járás délnyugati részén fekszik, egy völgykatlanban. A magyarád-almásegeres-doroszlófalvi törvényhatósági-út és az Almás-patak szeli át. Határos Magyarád, Tornova, Doroszlófalva és Almás községekkel. Hozzátartozik az Almás- és Csóka-hegy, melyeken kitünő borok teremnek. A Csóka-hegy keleti nyúlványán országos hírvű mészbányák vannak. Ugyancsak ezen hegyen sáncokkal körülvett vár-forma omladék van. (Fábián.) Nagyobb uradalom a herceg Sulkowsky-féle.

A lakosság földmivelésből él; búzát, tengerit, kevés zabot, árpát, bükkönyt termel. Űz még bányaművelést és mészégetést. Utcái egyenesek, szabályosak. Nevök nincs. Határában, a Bot-patak völgyén, 1880-ban 132 darab régi ezüstpénzt találtak. Legrégebben 1214-ben van említve. 1561-ben Alsó-Felső-Egres néven Kolbász Gábor és Massány Imre birták. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

3. *Almáskamarás*. Eleki járás. Lakóinak száma 2116, területe 2074 kat. hold. Eredetileg kincstári kertésztelep. 1840-ben alapították dohánykertészek. Nevét Gróf Almássy kincstári tisztartó után nyerte, (Almássy kir. kamarás község.) Teljesen sík vidéken fekszik a Csanád felé eső részen. Dülök neveként szerepel határában: Rókafalva és Dombrova. A lakósok németek, de nagyon magyarosodnak. Földmiveléssel foglalkoznak; termelnek dohányt és gabonát. Háziiparként kosárfonást űznek. Öt kat. holdon létesített az állam fűz-telepet. A község utcái szabályosan elrendezettek. Nevük: Fő-utca, Kereszt-utca, Deák F.-utca, Király-utca vagy mint a nép nevezi: Hanserich-Gasse, Almon-utca, Nap-utca (Loch-Gasse), Szőlő-utca, Temető-utca (Prode-Gasse), Tizenkét ház-utca. Falurészek a *béka-negyed* (Froschwinkel).

Jellegzetesebb népszokás a nőknél hajviselet. Ugyanis hajukat egy vakarcsban és oly erősen csavarják (de nem fonják) össze, hogy a hajtövek meglazulnak, miáltal a nők 30—40 éves korukban majdnem kopaszok. A kenyeret sütés végett kerekded tepsikbe rakják, miáltal a kenyér alja szabályos kerekded a tepsi mintázásának megfelelő alakot nyer. Végül van egy különös ősi tésztaféléjük, amely a magyar lángos alakjához hasonló és a sütése is az; de azzal a különbséggel, hogy nem kenyérlisztből, hanem fehérlist, élesztő és tej az összetétele, amelyet sütés előtt zsírral kennek be és porcukrot hintenek rá.

4. *Alménes*, előbb *Kresztaménes*, tornovai járás. Román község. Lakóinak száma 807, területe 4525 kat. hold. Határos: Felménes, Vészalja, Nádas és Feltót községekkel. Völgykatlanban és hegyoldalon fekszik, a Vale Saxului patak mellett. Dülői közül említhetők: Horzsa, Bogyeo, Dumbráva, Malastyie. A Gradiste nevű erdőben a hegyoldalon van egy tó, melyről mondják, hogy feneketlen tengersizem. Most be van növe kákával, de közepén most is vizet látni. Petrilichi nevű hegyoldalon találni mindenféle petrifikált csigát és halakat. Utcái egyenetlenek, nevetlenek, a házak szétszórtan állanak. Házai száma 154. A lakósok földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Birtokosok: Szücs Sándorné, Morginai Ursz János, Löwy Márkus. 1561-ben a Báthoryak birták.

5. *Alsóbarakony*. (Régebben Barakony. Románul Bereteu.) Borosjenői járás. Lélekszám 1904. Területe 1715 kat. hold. Határolják: Bihar megye, Somoșkesz, Apáti, Talpas. Románok lakják. A területet, melyen fekszik Lunca-nak hívják. Lakósai állítólag a bihari Vaskóról szakadtak ide. Egészen síkon fekszik. Erdőségeinek neve: Jeteniste és Dumbráva. Északi határán terülnek el az Arastior és Lunca nevű erdők. Rétjei és legelői: Pusta Calatton, Ritul povale és Pusta. Folyó vizei: Velsu luj bondor, Topila és Valya kalacsi, mely a Levelesbe szakad. Lakósai földmiveléssel foglalkoznak, régebben fúró-faragó mesterséget is folytattak. Utcáinak neve: Bicarai-, malom-, fő- és Weisz-utca. Az

utcák szabályosak. Házai száma 271. Falurészek: Belénszeg, Arisztia, Supa, Dombra, Csutaria, Lunca. Birtokosok: Báró Dietrich József, és Sulowsky herceg. Legrégebben van említve 1344-ben, mint falunév és mocsárnév.

6. *Alsódombro*. (Régi neve Dumbrovica. Nevét a népetimológia így magyarázza ki: Dombra vissza.) Máriaradnai járás. Lélekszám: 1130. Területe 6487 kat. hold. Románság lakja. Határolják: Maroskaproncza, Marosmonyoró, Vészalja, Keszend, Gyulatő, Alsóköves, Garassa és Bányafalva helységek. A Fehér Körös balpartján, az Arad-Csanádi Vasutttól és a törvényhatósági úttól $1\frac{1}{2}$ kilométerre fekszik. Hegyenvölgyen épült helység. Földje sovány és bérces. A nép földművelésből él és gyümölcsstermelésből, régebben olfa-csinálásból, fahordásból, alma- és mogyoró-árulásból. Szarvasmarhájuk az úgynevezett *riska*-fajú volt. (Fábián.) Dülői és hegyei elnevezése: Stupina, erdős-bokros hegy (sztupina = méhtenyésztés), régebben méhtenyésztésről volt nevezetes, la Stean (erdős-, sziklás-hegy, sztean = kő), Dimpul Cucinile (kucsinyle = disznóól), Balta putorasă, cserjés erdő, benne bűzös mocsár (putorosa = bűdös), Vârful cu plopi, nyárfás hegytető (plopi = nyárfa), Gredina popi (nyárfás kert), Vârful galbinici (sárga domb, dülő), Dimpu Cuculeu (csúcsos hegy); Balta Trifului, hegy, lóherés; Blidu Tomi, személyről, a tulajdonosról elnevezett erdő; Peatra Pacurarului (pásztor-kő) erdő. A monda szerint egy pásztor a hegy legmagasabb részére felvitt fogadásból egy követ. A kő ma is látható; Valea calului (lovass-patak). A monda szerint egy cigány fűlt bele a patakba lovastul; Dealul via, erdő; régen itt szálló volt; Remiște, erdő, Gorova, erdő. A községben 270 ház van, rendetlenül szétszórva. Az utcáknak nincsen nevük.

7. *Alsóköves*. (Előbb Govosdia.) Máriaradnai járás. Egykor sok kövéről Kövesdinek is hívták. (1857. feljegyzés). Lélekszám 708. Területe 3504. kat. hold. Román község. Határolják: Gyulatő, Bányafalva és Alsódombro községek, délről a Maros. Hegyek veszik körül. Fekszik a Máv. vonala és az Arad—Soborsini országút mentén. A lakosság állítólag eredetét az Ilika és Doncse családtól vette, kik Kiskörösből jöttek ide. Az a hely, a község keleti részén, ahol ezek gunyhóban laktak, ma is gunyhó elnevezés alatt ismeretes. A lakosok földműveléssel foglalkoznak, termelnek búzát és tengerit; régebben (Fábián) szilva- és gyümölcsstermeléssel, aszalt-gyümölcs készítésével és tutajozással is foglalkoztak. Nevezetesebb helyek: Dimpul Crucilor, Dimpul Grediste, Cerfuniag, Bosnița, Bolavița, Circova erdőrészek. Dealul spinos szántó, Baltina legelő, Sártó legelő, Zátony szántó, Prisaca kaszáló, Dulno Varului szántó, Dulno Ritului szántó, Kimpa de Caslok szántó, Dulno Anyinyitor kaszáló, Ungyu (ungyu = köröm, a Körös kanyarulatától). Bokkseg vagy Boksei,

Pruniste (szilvás), Trevas (torlasz), Manastire, egyszer kolostor volt helyén. A helységen két patak folyik át Sumanyilor és Magori. A házak száma 171. Az utcák egyenesek. Nevük: Valcuca és Valea Mare. Birtokosok: a Kászonyi-család és a kincstári erdészet. Van egy völgy, a Valea Manastire, itt a hegyoldalon a népmonda szerint harangok és pénzek vannak elásva.

8. *Alsósimánd.* (Előbb Edelspacher Simánd, régebben Apás.) Kisjenői járás. Lélekszám: 3256, területe 17151 kat. hold. Lakossága kevert nyelvű: román, magyar, német. Határolják: (Csernovics Simánd) Felsősimánd, Szentmárton, Szentanna és Tövisegyháza községek. Határa egészen sík. A községhez tartozó puszták: Tövisegyháza, Nyék, Kispél. Dülök, szántóföldek nevei: Seliștiora (nevét a mellette kanyarodó értől nyerte), 1—2—3 fordulóbeli földek, Postasánc, Szederke, Lapászt (lapos, vizenyős hely), Balta de comloș (vízállásos hely), Bisercuța. Legelő: Szity (szikes). Kaszálók: Bugyér (a hasonló névű értől), Ciobota, Morailla, Bánhidysáncz. Egyéb dülök és helyek: Kiserdő-dülő, Kőhid-dülő, közelében a Vásárhelyi-csárda, Zsiga-föld, Glatz-, Neumann- és Hazy-dülök, Ötvenes- és Négyhalom-dülő (négy határdombról). Szőlőskertek: Csapó (birtokosáról), Traján-dülő (nevét a mellette elvonuló Traján- vagy ördög-árkától nyerte. Itt áll a Csapó-csárda). Egyéb dülök: Hodoban, Holombas, Egytagos, Funacz. A községet a Debrecen—fehértemplomi műút szeli át. A lakosság legnagyobb része földmivelő, a kisgazdák búzát, kukoricát termelnek, az uradalmak cukorrépát és dohányt. Az iparosság legnagyobb része lábbeli-készítő és magyar-szabó.

A simándi élet valamikor mozgalmasabb lehetett a mainál. Jelentékenyebb emporiuma volt Arad megyének, míg utóbbi időben más községek túl nem szárnyalták. Kéziratban levő művében Fábrián Gábor 1835-ben így ír Simándról: „A lakosok közönségesen *igyekező* emberek; jó mineműségű földükön mindenféle gabonát természetnek; szarvasmarhát meglehetőst nevelnek, úgyszintén lovakat és magyar juhokat is; a földesurak pedig az utolsók helyett a finomabb fajta selymes birkákat szaporítják. Van a város ezen részében egy sör- és vagy 70 pálinkaház: belőlük néhány az uraságoké, nagyobb rész a zsidóké s gazdagabb német haszonbérllőké, kik ezen gazdaság ága mellett nagy számú göbolyóket hizlálnak. 21 szárazmalom közül 18 a lakosok sajátja s azokból jövő hasznuk a kőrösi malmok lerontatása óta nagyon gyarapodott. A városon keresztül húzódó Seliștiora nevű éren kívül, mely fölött itt-ott az utcákon 3 kő- és 5 fahid van egyéb vizük nincsen. Három országos vásárunk legnevezetesebb árúit a marha- és pálinka teszi, van hetivásár is minden pénteken, honnét a zsidók, pálinkaházaknál dolgozó napszamosok s mesteremberek, kik mintegy hatvanan vannak, pótolgatják konyhára valóikat. A piac négy oldalát több úri udvarházak,

két templom, egy zsidó zsinagóga és egy megyei tisztikar ékesítik. A váradi póstaút itt megy keresztül s csakugyan helyben postahivatal is van Arad és Zerénd közt, mindeniktől 1½ stacióra. A község pecsétjén a cimere fölött F. E. betűk állanak, melyek ezt jelentik: Familie Edlspacher (92 l.)

A község multjának egy véres epizódját így beszéli el Fábíán Gábor: 1572-ben egy majd 800 főig való, részint katonákból, részint latrokból Tokaj vidékén összeállott csoport különösen Simándra tette a czélt, hogy annak Szent György nap tájban esni szokott népes vásárját felprédálja. Amint e gyalázatos haramiák, pusztítva hosszú útjokon falukat és városokat, a választott időben elérkeztek Simándra, a vásár legjobban állott, berontottak, ott az adók-vevők nagy részit leöldösték s pénzeikkel portékáikkal tetszésük szerint megrakodtak. — A zsákmányt azonban nem messze vihették; mert Simándhoz közel az akkor e vidéken parancsolt törökök fegyveres seregével találkozáván, az őket jobbra vagy összeapritotta, vagy elfogdosta és széjjelúzta s tőlük az elrablott holmikat visszavette. — Az elfogottak közül 20 német lovast Budára küldöttek, kik ott mielőtt életökkel lakoltak volna, sokféle gúnynak és csúfságnak voltak kitétetve; a többi foglyok Konstantinápolyban szenvedtek vagy halált, vagy még annál is kínosabb büntetéseket. E rablók csapatjában, szégyenére azon időnek, nemcsak magyarok, de előkelő familiákból való személyek is találkoztak, minő volt többek közt az ifjú Dóczi Gergely, ki szinte fogva Konstantinápolyba küldetett és ott a tengerbe fojtatott. (Fábíán, I. 154—155.)

Rossz hírbe keverte Simánd régi lakóit Oláh Miklós, (XV. század) ki Simándról ezeket írja: . . . ezt a várost csupa vakok, sánták bének s undok nyomorékok lakták, kik magok közé ép embert be sem bocsátottak, hanem éktelenségükkel dicsekedve, egy egészen elvált felekezetet formáltak; mely hogy a maga béna épségében állandóan megmaradjon, a szülők csecsemőiknek mindjárt szemeiket kivájták s tagjaitat kifecamították és hogy testökre, hanem beszédjökre nézve is különbözzenek másoktól; magoknak külön nyelvet koholtak, melyet kívülök senki nem értett és amely *Vakok nyelvének* neveztetett . . . privilegiumuk volt, hogy közterhet nem viseltek és kolduló énekléssel kereshették maguk és öveik számára az élelmet. (Fábíán I. 155—6.)

A simándiak e rossz híre messze terjedhetett és sokáig fennmaradhatott a köztudatban, mert nagyobb szótáraink (Ballagi Mór) is felvette a *simándi*-szót, romlott, selejtes hitvány értelmében.

E *fekete* leíráshoz már Fábíán maga is hozzáfűzi kétségeit. Valószínű, az egész féreértésen alapszik s a sötét kép a Simánd tövében lakott gyülevész cigány s efféle népre vonatkozik.

Simánd házainak száma a belterületen 406, a pusztákon 30. Ren-

desen telepített község szabályos utcákkal. Utcáinak már van nevök: Fő-ut, Uri-utca, Doktor-utca, Iskola-utca, Templom-utca.

Épületei közül említésre méltók a régi, díszes külsejű parkkal övezett udvarházak. Szebb középülete a r. kath. leányiskola. Most épül a r. kath. paplak és jegyzői lak.

Nagybirtokosai: Kintzig János, özv. Takácsy Sándorné, Urbán Iván, Bánhidya Sándor, Kintzig Béla, Mittler Izidor dr., legifj. Gantner János.

A lakosságon is meglátszik a község elhanyaglása. Már kevésbbé munkaszerető és életképes, aminek következtében elszegényedett, úgy hogy határának $\frac{8}{10}$ része idegenek kezébe jutott.

Simánd története a régiségbe nyulik vissza. 1397-ben Simándon gyűlésezett Arad- és Zarándmegye. 1400-ban megyei közgyűlés volt itt. 1549-ben Martinuzzi időzött itt. Régiségei is nagyszámúak: csillagsánc, római sáncok, avartöltés, ördögárok. Sok itt a régiség-lelet.

9. *Alsószakács.* (Korábbi neve Szakács.) Borossebesi járás. Területe 2225 kat. hold. Lakóinak száma 602. Tiszta román község. Két hegy között egy dombra telepített falu. Határolják: Solymosbucsa, Boncafalva, Mosztafalva helységek. Határában vannak: Gruiescu, Ceretu szántók, Marisești, Megure kaszálók, Doștiasu, Dealul Cruci, Cereș, Dealul lung, Valea mereșce közlegelők, Mareșce, Feritsi, Kirzsaske patakok, Putza Fetii, Fintinele, Boszesdi, Pezon Onyiszie, Kurtu, Pezoni források, Szekisor hegyi tisztás, Mogura, Medricsaka hegyek, Bazakur, Gorony és Zobrán erdők, Pogyén kőszirtes. Földje nyirkos, terméketlen anyag, melybe csak tavaszit, leginkább kukoricát vetnek. Szilvát többfélét és jót terem, úgyszintén almát, körtét és diót. A lakosok földmivelők és kereskednek fa-szerszámmal is. Régebben hamuzsirt főztek. Nagyobb uradalom: Régebben Nikolics Czirállé, ma Potoczky örököseié. Állítólag maradt egy oszlop (határjelző) ezen felirással: Szakács 1156, mely látható ma is a madarsáki paplakban. Szakács 1746-ban szakítottatott el Erdélytől.

10. *Apatelek.* Borosjenői járás. (Régebben Mokra és Apa néven említették.) Területe 4371 kat. hold. Lakói száma 1277. Kevert nép: magyar, román és tót. Ezeket a XVIII. század végén hozta ide Br. Péterfy János Békéscsabáról. Éjszaki oldalán van a Mokra-hegy, délkeleti oldalán a Csigér-patak, nyugati oldalán a József Nádor-csatorna, a délnyugati oldalon az Acsev. vonala vezet. A községhez tartozó pusztá Pintlak, mely eredetileg erdőség volt. Határában sok ásványvíz forrás bugyog. Híres a *Török-kút*. Valamikor híres vadaskert volt ott, melyben egy *Karault* nevű dombon állott a földesúr kastélya. A vagyonosabb osztály földmiveléssel és bortermeléssel foglalkozik, a szegényebb nép mezei- és szőlőmunkával, fuvarozással és selyemtenyészéssel. Leginkább búzát, tengerit, zabot, árpát, és lucernát termelnek. Házi ipar: seprűkötés és

kosárfonás. Határának nevezetességei: a *Rákóczi-borpince*, egykoron II. Rákóczi Ferencz tulajdona volt. Sziklába van fúrva, óriási terjedelmű, kocsikkal járható. Ide szállították Borosjenő, Selénd, Apateleak hegyközségek valamikor a földesúri dézsma-bort. A pince most Br. Soly-mossyé. A Mokra-hegy messze híres kitünő boráról; keleti oldalán van a *Rákóczi-kút*. Bedült, de oldalfalazata még megvan, rajta latin szövegű felírások vannak. Van egy szőlő is, melyet Rákóczi-szőlőnek hívnak. Most Németh Zsigmond főmérnök tulajdona. (Lásd I. 492. l.)

A község házainak száma 194. Az utcák egyenesek. Újabban csak az utca-vonal mentén szabad építkezni. Neveik: Fő-út, Simándi-utca, Csabai-utca (rég), Pálinkaház-utca (régén Broszkana = Békás), Kereszt-utca. Szébb épületei: az ág. ev. templom, gör. kat. templom és a községháza. Nagyobb birtokosok: Br. Soly-mossy Lajos és Gróf Szapáry Istvánné. A lakosság általánosságban erkölcsös, józan, takarékos. Modernebbül gazdálkodik. Nádfedelű épületük alig van, házaikban többnyire tágas két szoba, honyha és kellő tágas mellék-helyiség van. A tisztaságra ügyelnek. A tótság az utóbbi két évtizedben teljesen elmagyarosodott. Iskolájukban a tanyelv magyar. Öltözékük, daluk és táncuk tisztán magyar.

Apateleak nevét Apa-vezértől (Apa-telep) származtatják. Határában van: Țelină (czelina = gyepföld), szántóföld, Hegyalja, Mocra (híres bortermő), Mokricza (= Kis Mokra), Fântâna Siliștilor (= szárnyas egérkút, egy vízmosástól nyerte nevét, mely kútalakú), Balta neagră patak, Balta de Topila, a pintlaki erdőben (topila = álló-víz), Gîrla (román kîrna, gîrla = görbe) száraz ér, Balta lui Bulsae egy ér, mely állítólag onnan vette nevét, hogy 1834-ben roppant árvíz lévén, egy Bulza-nevű nő ott belefulladt, Balta Mațatic, száraz ér, Cîmpul Moșului, Trippi Moșisanu, Bogdan Stanle, Bitang mind régi írtáshelyek, Bitang valamikor gazdátlan föld volt, Seliște szántóföld, Cicasto (= csikós-tó) lapályos hely elnevezése, Pustuța (= pusztácska) szántóföld, Ciuteria (= vadas-kert), mely elpusztult. Népszokások: Az oláh fiatalság vásár- és ünnepnapokon délután 1 órakor kezdődőleg tehát fejésig (naplementig) az utcán egy árnyékos fa alatt tartja a „zsokot“ (táncmulatságot). Ha a kérő legény a leányt szüleitől meg nem kapja, a leányt este barátai segítségével erőszakkal ellopja és kocsin valamely szomszéd községbe szállítja pár napra. Az ellopás rendszerint a leány tudtával és beleegyezésével történik s legtöbb esetben a szülőkkel megbékélve, házaspárrá lesznek.

Apateleak már 1214-ben mint szőlőtermő község említve van. A XVI. században a Losonczyaké volt.

11. *Apáti*. Borosjenői járás, Területe 8784 kat. hold, lakóinak száma 2873. Tiszta román község. Sík földön fekszik. Pusztái: Nagytanya

(Benedek puszta), Réti tanya (eddig Ritupradi p.), Sándor-major. Határában van: Funari, Jeri styiopulei, Maleistie, Lunca de Kistelek dülők. Erdő, kaszáló és szántóföld: Lunca-erdő, Sovanişte, Nade kaszáló, Belénszeg és Cieret erdő és legelő, Togişor, Ciniches (csunya kéz), Niile és Ugor. Átszeli a Leveles-ér. A lakosság földmivelő és állattenyésztő. Télen vályut és tövisboronát készítenek. A házak száma 620. Az utcák szélesek és egyenesek. Szébb épületek a hivatalok, templomok és iskolák. Falurészek: Topiţa, hol a szegény emberek laknak és Nade, a keleti rész. A Ciniches-ér mellett egy dombon téglá és habarcs-maradványok vannak, melyek egy régi templom és kolostor romjai. A nép a kitűnő téglát széthordta. A néphit azt tartja, hogy a kolostor pincéjében sok arany, ezüst van felhalmozva. Kutattak, de eredménytelenül. 1893-ban bukkantak nagyobb éremleletre Sulkowsky herceg birtokán. Régi község, már 1219-ben van említve. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Most Sulkowsky-birtok.

12. *Aradkövi.* (Kuvin.) Aradi járás. Területe 5040 kat. hold, lakóinak száma 1982. Fekszik a Hegyalján, hegyoldalán és síkon. Tiszta román község. Határolják: Gyorok, Szabadhely, Ujpanád és Kovászi. Régebben a községet Kövi néven is emlegették. (Fényes Elek 1851.)

Szóbeli hagyományok szerint a török uralom alatt a község egészen elpusztult s állítólag Csernovics telepítette be szerbekkel, kik azonban a később betelepedett románokkal olvadtak össze. Nyoma maradt a szerb telepítésnek abban, hogy a Szirb név igen el van terjedve. A Kuvin név állítólagos eredete: cu vin = borral; mert állítólag itt volt az aradi Hegyalján az első szőlő-ültetvény. Dülők: Cătră Covasint, La Salka, Canepiştele, Ritu cu Retyiţa, Fontina dela Ugore, La cale a Lătă, Ritu cu Retyiţa cătră Izlaz, La Gomila, Fontina dela Ruga, Cristura mic, Boacia, De cătră jâr, Linge Zellerie, Zelleriele, Fontina Rotogolului, Ritu Giorokului. Káposztás kertek. Rétek: Ritu mondi, Ritu Cirn, Ritu Mare. Szőlők: Gyalu Biserici cu Valcuţa, Gyalu Gulyesu, Gyalu Stupunyi, Gyalu intra Valea Dancului şi Valea morit, Gyalu Morit şi Cuţyok, Păstă Paren pănă la Hotăr. Erdő: Padure. A község fölött emelkedik a Kecskés-hegy, a nép *Bord*-nak hívja, mely állítólag onnan nyerte nevét, hogy rajta valamikor őz és zerge legelt s ezt románul *Capră*-nak hívjuk, mely szó magyarban kecskét jelent. Három omladék van a falu határában: Peatra (kő), Biserica albă (fehér templom) és keresztur; régi falú-hely, mint Kewő (Kövi) és Papok-Fehéregyháza is. A lakosság kevés földmiveléssel, inkább szőlőmiveléssel foglalkozik. Rendszeresen épült község a községet átszelő műút hosszában. A házak száma 496. Épületei közt diszes a gör. kel. templom, mely egy régi helyen 1812-ben épült. Birtokosság: Valamikor a modenai hercegé volt. Most két birtokosé.

Néphit: A halott 8-9 nappal a temetés után is életjelt mutat. Ki kell ásni és fejét levágni. A nép tisztességtudó, minden idegent köszönt. Ha azonban saját háza előtt áll, vagy ül, akkor senkit sem ismer, elvárja, hogy az arra menő üdvözölje. Nagy lakodalmakat és halotti torokat (pomana) ülnek, e nélkül a legszegényebbnél sincs házasság vagy temetés. Ezek különösen a nagy evésben nyilvánulnak, az ital élvezetében igen mérsékletesek más alkalmakkor is. Ez az egyedüli oka az adósság csinálásnak. Aki lakodalmat csinál, vagy temet az pár esztendőig ki nem jön az adósságból. Úgy a lakodalomnak, mint a halotti tornak egy a menüje és pedig: marhahús-leves, főtt marhahús torma-mártással, töltött káposzta (bármely évszakban), rizsesaprólék cukorral, báránypaprikás és hideg szárnyas pecsenye, valami ecetes salátával. Ez a menü nem változik soha, a legszegényebbnél ép olyan, mint a legmódosabbnál. (Böjtben, böjtös ételek). Említésre méltó, hogy a böjtöt tartják; böjton kívüli időben, vásár- és ünnepnap délután táncot tartanak, amely tánc azonban legfeljebb szürkületig tart; éjjeli mulatások soha sincsenek. Az is különösen említésre méltó, hogy a hajadonok ritka erkölcsösek, nincs eset arra, hogy egy is megtévedjen. A törvénytelen származású gyermek igen ritka, legfeljebb az idegenből jöttek. Esti harangszó után az utcán ember nem jár. Ezeket azért tartottam szükségesnek megemlíteni, mert a szomszédos községeket is ismerve, hasonlíthatatlanul erkölcsösebb és csendesebb az itteni nép.

A mezei határ nyugati részén van egy „Csetate“ nevű rész, mely állítólag régen zárda lehetett, téglamaradványok lelhetők a mélyben, a földszínen azonban semmi nyoma sincsen. Épen ilyen hely van a község északi részén, ennek neve Manasztire.

A Drócsa hegység nyugati lábánál van a „Bord“ szikla, ahol ez előtt 25 évvel értékes és nagy ezüst-pénzek találtattak a rómaiak idejéből. Van egy kitünő vizű forrása, melyet a nép „Mocz“-forrásnak nevez. A „Milója“ nevű hegyen „Mamuth“ csontok találtattak 1902. és 1912. években. A cigányrész neve Marginări. A községet a hegyről lefolyó Valea Satului-patak két részre osztja, az északi rész Buciumani, a déli Csohoveji.

13. *Ácsfalva.* (Acsucza.) Nagyhalmágyi járás. Területe 2123 kat. hold. Lakói száma 541. Tiszta román nép lakja. A Fehér-Körös jobb partján, az Arad-Csanádi Egyesült-Vasutak vonala mellett, hegyoldalon fekszik. Pusztái nincsenek. Dülői: Zavai in săs, Gyulița, Seliște, Csicsera, Behr Intușal. Nevezetesebb földje: Tekeval-völgye. A lakosság leginkább gyümölcsstermeléssel és némi földmiveléssel foglalkozik. Utcái szabályosak; elnevezésük: Ulica pa Pareo, Ulica in Turcit, Ulica la Solnăris. A házak száma 117. Birtokosság: özv. Hollaki Gusztávné. 1477-ben a Bánffyok bírták. 1784-ben az oláhok felégették. 1848.

novemberben Gáll László őrnagy szintén felégette. Jókai így ír a községről: A mellette levő hegyen végtől-végig úgy vannak elszórva a drágakövek, karniol, achát, jaspis, szardonix, mint nálunk a Sváb-hegyen az agyagpala, stb. (Magyarhon szépségei 47—48. l.)

14. *Ácsva*. (Acsuva). Nagyhalmágyi járás. Területe 2123 kat. hold. Lakói száma 1366. Tiszta román község. Részint síkságon, részint hegyoldalon fekszik, törvényhatósági út mentén. Patak szeli át. Dülők nevei: Măma, Carină, Negulască, Bredecel, Pa Gyalul, La Dulelo, Arșurî, Bregiit, Livada, Gunoi, La Magiură, Peștere, Lunca, Teceșil, Crengieni. A lakosság földműveléssel, marhatenyéssel és gyümölcstermeléssel foglalkozik. Készítenek nyírfaseprűt, kapa- és kaszanyelet. Utcái nincsenek, szerteszéjjel állanak a házak. Birtokosság: Hollaki Imre.

15. *Ágya*. Kisjenői járás. (A nép röviden ejti: Ágyya, Kiságyya.) Területe 6450 kat. hold. Lakói száma 2082. Magyar község. A románság száma csekély. Sík területen, erdő mellékén fekszik, a Töz patak mellett. Határolják: Seprős, Szinte, Kisjenő, Nagyzerénd, Tözmiske és Tamásda határai. Nevét egy népmonda úgy származtatja, hogy valamikor régen, mélységes erdő vette körül s ennek kellő közepén feküdvén, az erdő *ágya* volt.

Létezését a tatárjárás idejére viszik vissza. Valószínű a XVI. században keletkezett. A lakosság őseredetileg a Kúnság-, Heves-, Békés-, Csongrád- és kiváltképen Biharból származott ide. Leginkább földműveléssel, szénégetéssel és famunkával foglalkozik. A furást-faragást, kerékgyártó munkát valamikor jól értették. Pusztái: Belső-fűrésztelep, Turija, Züg. Dülői: Sósret (sok sóska terem ott), Malom-mező (valamikor a Körös arra folyt s rajta malom lehetett), Sajgó-dülő (terméketlen), Korhány-dülő (korhányos, lápos föld), Gányós, Nyárasd, Horgas (horogalakú tócska veszi körül), Peres-dülő (pör alatt volt Tözmiskével), Törzsök-dülő (fatörzsektől vette nevét), Szarkafarkú. A Töz átszeli a Pagonyt (gazdag vadaskert volt). A családok neve a kuruc-korra emlékeztet: Dávidházy, Kunosi, Hevesi, Paizs, Palla, Bodó. Egy alig felismerhető rom is van a helység közelében. Mecset vagy klastrom lehetett. Temető is volt ott, mert több csontvázat ástak ki. Említésre méltó határában az *Ördög-árka*, alkalmasint római-sánc volt. Falurészek: Tamánd, Bodózüg. Rendszeresen épült község, egyenes utcákkal. A házak száma: 354. Épületei közül nevezetes a lelkészlak, iskolája, községháza és a ref. templom, melynek menyezetén a híres freskó-kép van. Ujabbban restaurálták.

Birtokosság: József főherceg uradalma. Az ágyai erdőben áll a kápolna, melyet azon a helyen építettek, hol László főherceget vadászaton a végzetes baleset érte. Ágyát a tatárjárás korában (1241) említik, a siralmas krónika szerzője, Rogerius, ugyanis ide menekült.

1552-ben Biharhoz, 1561-ben Zarándhoz tartozott. 1590-ben Váradi Kis János, a mohácsi vész után Czibak Imre birtokába került. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta, mint elpusztult falut. Utóbb a nádori-család birtoka lett. (Lásd I. 260. l.)

16. *Áldásos* (Halalis) Máriaradnai járás. Területe 1737 kat. hold. Lakói száma 376. Fekszik a Maros mentén; részben völgyben egy patak mentén, részben hegyen. Határolja Vám, Tótvárad és Szarvaság. Tiszta román nép lakja. Sovány határában kukoricánál más nem terem. Termelnek még szilvát. Lakói régen hajókat csináltak. Egy utcája van, neve: Vale Halalisului. A házak száma 83. Dülői: Legelő-dülő, La Vranieța, La Pruni, Fu șileze, Sigeștie, La Hodă, Petrosuban (erdő). Birtokosság: gróf Hunyady Károly. Halalis (Halásos) 1483-ban van először említve. 1510-ben Brandenburgi György birta.

17. *Áldófalva*. (Algyest.) Borosjenői járás. Régi neve így értelmezhető: Al-Geszt. Területe 2260 kat. hold. Lakóinak száma 835. Fekszik fensikon, a Mikelaka-nagyhalmágyi útnak és a József-nádor malomcsatornának mindkét oldalán. Tiszta román nép lakja. Határolják Körös-vajda, Repszeg, Borossebes, Zarándhodos és Ujarkos. A községet régebben a nép Goron-Algyestynek hívta, valószínűleg sok tölgyfája miatt. A község pecsétjén is tölgyfa volt. A lakosság földmiveléssel, kendertermeléssel foglalkozik. Régebben faszerszám-készítéssel is foglalkozott.

Dülök neve: Grop (nagy gödörről), benne van egy vízmosság: Părâu marea, mely a Nádor-csatornába szakad. Van egy kisebb vízmosság is: Părâu lu Giorgița (Gyorgyicza-családról), Tirșitu (bokros, tüskés hely). Legelő: Buharie és Sztrana. Vízmosság: Părâu Drogabasca. Egy völgynek neve: Valea Verșingu (Versigan-családról); egy másik völgy: Valea Csongan. Vízmosság: Părâu Zăglameu, Funtiniel, Părâu de Hușiț. Más dülök: Morminț, (temető volt), Gunoiște, Margine. A Körösön túl: Lupșeni. Pusztá: Ungest, Balta medri és Kortul lu Graure (Graur-családról). Az utcák egyenesek. Nevük: Ulica la casa satului, bisericii, duri, nipului, kăfanului, grobi, popii, carinyi, faurestilor. A házak száma 171. A XVI. században Áldófalva a Losonczyaké, 1558—1671-ig az Alaghy-családé volt; 1824-ben Álgjai (Kardekker) Tamás kapta. Jelenlegi birtokosok: Barkassy Kálmán örökösei.

18. *Bajnokfalva*. (Bohány). Borossebesi járás. Lakóinak száma: 473. Területe 1386 kat. hold. Tiszta román község. Déznától délre fekszik, sík területen, patak mellett, az Acsev. és vármegyei út mentén. Határolják Dézna, Szelezsény, Dancsfalva, Ignafalva, Męnyéd és Kisfekete-falú. Az egyesült déznai és monyászi patak folyik el mellette. A lakosság földmiveléssel foglalkozik és dolgozik a szomszéd vas-hámorokban. Házi ipara: szövő és fonóipar. Dülői: Stupina Celiora,

Orbesta, Tablă mormiș, Balhad. Rétek : Buduga. Erdők : Rovina Socața és Baltă. Egyenes utcái vannak. Nevük: Fő-út, Déznai-utca, Nyágrai-utca és templom-utca. Házai száma 79. Birtokosság: Török József és Gyula. A XVI. században a Losonczy-család birta, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. A falú templomában volt egy miséskönyv, mely Rákóczy költségén a jenei püspök felügyelete alatt cyrill betűkkel román nyelven nyomtatott. Hogy hol van most a könyv, nem tudni.

19. *Barza.* (Berza.) Borosjenői járás. Területe 2436 kat. hold. Lakói száma: 1460. A házak száma: 302. Tiszta román nép. Határolják: Borossebes, Körösbökény, Zarándhodos és Áldófalva. Fekszik a nagyhalmágyi törvényhatósági út mindkét oldalán, a Fehér-Körös és József nádor csatorna balpartján, részben domboldalon, részben síkságon. A község népi neve: Birsă. Több községből egyesült: Mlaka, Gyal, Pregăta, Hodistyan és Laten. 1812-ben egyesítették. Földjének egyik része termékeny, másik része kevésbé. Lakói földmiveléssel és faszerszámkésztéssel foglalkoznak. Termelnek gabonát. Házi ipar: fazekasság. Patakok: Vale Hodișului, Inic, Părăude Gazete, Maioriște, (major volt mellette), Dragieșii, Părău Moțișei (Mócz-családról) Pos (kiszáradt). Legelő: Chim pul mare, Huciu (bokrokkal benőtt). Szántóföld: Chirontia, Dealul (dülő), Finația, Vapina, Apă, Bartăgie, Peste Crișiu. Ujabbán: Dealul Mikalaka, Pregăda és Livada. Tó: Teu, Țihigi, Ripa, Adogători, Rovina. Most az utcák egyenesek, az építkezés rendszeres. Az utcák nevei: Drum Kohn, popeliștiur mare, bișerici, tamborestilor, pă Gyal, pângă Livada, păla napas, pă la Moisoii, Țigianiloru. Falurészek: Gialau, Gropeni, Cocieni. Birtokos: Kádár József. A XVI. században a Losonczyaké volt, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Itt a múlt században 1000 drb. római ezüstérmét leltek.

20. *Báltfalva.* (Báltyele = Baltelek, Balthafalva.) Borossebesi járás. Területe 570 kat. hold. Lakói száma 112. Tiszta román község. Sík vidéken, a Körös mellett fekszik. A nagyhalmágyi törvényhatósági út szeli át. Határolják: Zaránd, Honcztő, Jászashely, Jászás. Szegény község, földje silány. Lakószai földmiveléssel és bocskorkészítéssel foglalkoznak, de legtöbbje a honcztői cement-gyárban dolgozik, sőt más szomszéd községekben is keresnek nyaranta munkát. Földesuruk: Bánónemzetség (Fábián), Mono, Kecskemét (Pesty). Egy utca az egész község. Az út egyik oldalán magas kőszirt van. Valamikor itt voltak felügyelők a sócsempészlet ellen Erdély felől. Nevezetesebb határrészek: La Vadorcesc, Părău Alexi, La Balta Kineor. Dülök (ujabb): Valea dela balta, Părău Aldea. Erdő: Părău Alexi, Valea Krinișea. Az utca egyenes. A házak száma 21. 1464-ben a Báthoryak kapták. Ujabb birtokosok: Friedmann Jakab, Sztancsik József. A szabadságharc idején sok zakla-

tásnak volt kitéve. A mócok gyakran menekülésre készítették a lakókat és kirabolták a községet.

21. *Bátyafalva*. (Battucza.) Máriaradnai járás. Területe 1276 kat. hold. Lakói száma 412. Tiszta román község. Fekszik a Maros partján, hegyoldalon. Északon erdős hegyek övezik. Az Arad—soborsini út mentén terül el. Határolják: Alsóköves, Maroskapronca. A lakósság földmiveléssel, állattenyésztéssel és kőfejtéssel is foglalkozik. Topografikus elnevezések: Peatranu: köves, sziklás hegy, Minune (= bámulatos), kaszáló, legelő, Maloiește (porhanyó t. i. föld) erdő és szántó, Sarten (sár-tó), Hăda (sziget), Batta, Hăduța, Țărina, cătă Funtina, Koszta prinilori, Fața, Malaistie. Rendetlenül épült község. Házainak száma 78. Utcáinak neve nincs. Nagyobb birtokok: Kir. kincstár erdőbirtoka.

22. *Bélzerénd*. (Bél-Zerind). Kisjenői járás. (Régi neve: Kis-Szerind és Kis Bél-Szerind.) Területe 1454 kat. hold. Lakói száma 502. Tiszta magyar, református község. Fekszik a Feketekörös bal partján, a Gyula—Simonyifalva h. é. vasút mentén, sík területen, a Leveles-patak mellett. Határolják: Vadász, Tamásda, Baj (Bihar-m.), Tözmiske. Folyók és patakok: Feketekörös, Szartos, Töz, Leveles. Népeisége a hagyomány szerint Bihar-megyéből, Diószegről, Mezőkeresztesről és Fekete-Tót községből került (hagyomány). Neve hagyomány szerint, mert erdő közepén feküdt Bél-Zerind s ellentétben Nagy-Zerinddel, *Kis* Bél-Zerind. A lakósság földmiveléssel foglalkozik, régebben (Fábián) szerszámfát készítettek. Határában vannak Nagyvár, Kisvár és Paphalma nevű helyek (Fábián 140. l.), ezekről azt beszélték, hogy csehek lakták. Szántóföldjei: Belsőszeg, Pipóka, Böstör, Kisgyepүн, Szókeszeg, Örményzүg, Körösörház, Várzүg, Hályogos (Hajagos), Fényestó, Süt, Öveszүg, Csigerszeg. Erdők: Köröserdő, Erdő, Száraz-erdő. Legelő: Paphalma (Pesty). Ujabb: Köröséri-dүlő, Falu-rét. Puszták: Böstör, Fényestó, Sutpuszta, Vármagaslat. Utcái egyenesek. Temploma közepén áll. Utca nevek: Nagy-utca, Kis-utca, Keskeny-utca. Házai száma: 110. Birtokosság: Vitézvári Simonyi József maradéka. (Fábián 148. l.) Jelenleg József főherceg bírja. (Lásd I. 260. l.)

23. *Bogyafalva*. (Bodest.) Nagyhalmágyi járás. Területe: 712 kat. hold. Lakói száma: 443. Hegyoldalon és völgykatlanban fekszik. Tiszta román község. Lakói földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak. Utcái nincsenek. Házai száma: 79. Falurészek: Buturești, Florești, Trifoiești. Dүlők nevei: Cămpuri, Troasce, Valea bogi, Szeliste, Locurii, Valea reă, Poeni, Valea Buicoăși. 1601-ben Toldy István kapta (Márki: Anyaggyűjtemény 219. l.) 1732-ben pedig Raynald modenai herceg bírta.

24. *Bokszeg*. Régebben: Bakszeg (Fábián), Bakolszegh, Bakonszeg (Márki). Borosjenői járás. Területe 7146 kat. hold. Lakói száma: 1460.

Tiszta román község. László Ferenc földbirtokos egyesítette vele Járkos és Kontrató községeket. (Fábián, 164. l.) Igy a község három községből alakult: Kontrató, Terkestye, Bokszeg. Határolják: Monyoró, Selénd, Borosjenő és Biharmegye. Sikságon fekszik, a Fehér-Körös és József nádor csatorna mellékén. Vize a Töz vize.

Topografiai elnevezések: Lunka, Palincarie (szeszgyár), Arinoşa (egy ér, a Fehér-Körösből), Balta cu tine (mocsáros ér), Sruga cea mare, (nagy ér a Fehér-Körösből), Cicibar-pusztta, Rovinuţa de funacu, Dembuc, Rovina (erdő), Farkaság (mély árok), Brincuşa (mély árok), Patocu (vizjárás = patak). Patcuţa (szántófield, egy Patkuza nevű asszonyról), Sodom (halastó), Niman (legelő), Jimboci (legelő), Ciu lina (szántófield, de régebben posványos föld, piócás, Ciulini = pióca), Petroia (szántófield). Pusttái: Dombos-pusztta (Roviţa), Kontrató, Rokszipusztta (valamikor Roksi-hegysége állott; lásd Somogyban Ráksi).

A lakósság földmiveléssel foglalkozik. Utcái egyenesek. Nevük: Drumu mare, Közép-utca, Szélső-utca, Buzsák-utca, Kovács utca, Farkasan-utca, Iskola-utca, Gabonás-utca. Falurészek: Buzsák, Kontrató, Bogosics, Kotárkány. Házak száma: 460. Épületei közül történeti nevezetességű a Karagyorgyevics kastély. Földbirtokosság: Éles Ármin; előbb Sessevalle marquis birta, ki ellen azt a híres merényletet követték el. A lakósság híres bosszuálló természetéről. Népszokások: Karácsonykor betlehemmel, újévkor *turká*-val járnak, husvétkor a templom körül a *Sirb* nevű népjátékot játszzák, Szent György napon a boszorkányűzés divatos. A nép babonás természetére vall, hogy 1888-ban a pápa egyházi átokkal akarta elűzni a kolumbácsi legyeket.

Történeti adalékul feljegyezhető, hogy 1849-ben a világsi fegyverletétel után Kossuth Lajosné mint bujdosó betegen feküdt hosszabb időn át László Miklós földbirtokos házában. Azután egy hetet Borossebesen időzött.

25. *Bonczafalva*. (Bonczesd. A régiségben: Bonchafalva, Boncsfalva, Bonczefalva). Borossebesi járás. Területe: 2410 kat. hold. Lakói száma 947. Tiszta román község. Határolják: Józás, Honcztó, Alsószakács, Madarsák, Torjás, Mikószalatna, Mosztafalva, Fel- és Alcsil, Holdmészes. Folyója: Fehérkörös. Sík vidéken fekszik. Erdős terület. Valamikor neve Bódonfalva volt (Pesty.) 1746-ban csatoltatott Magyarországhoz és Aradmegyéhez. Már 1556-ban fennállott, Báthory Endre idején. Eloláhosodott magyar község, mert egyes családi nevek: Szoritsa, Háts, Rég, stb. magyar eredetűek.

Topografiai elnevezések: Bátvesd, Somişesdi (szántó), la Broste (kaszáló), Tirsaloui, Morkoi, Pere de pod (legelő), la câmpu, (cserjés), Tchirü (kis folyó), Drotsa (erdő), Pârêu (ér), Pista- és Stolne-források. La Brostele (csárda.) A lakósság földmiveléssel és gyümölcstermeléssel foglalkozik.

Valamikor nagy kiterjedésű erdeje volt. Abroncskészítéssel és vesszőfonással foglalkoztak. Utcái egyenesek. A házak száma 186. Egykori birtokos: Bosnyák Antal, 1822-ben Gyulayé, 1890-ben Boros Bénié. Pusztái: Békás (Brastyele), Mustos (Bojcsesd.)

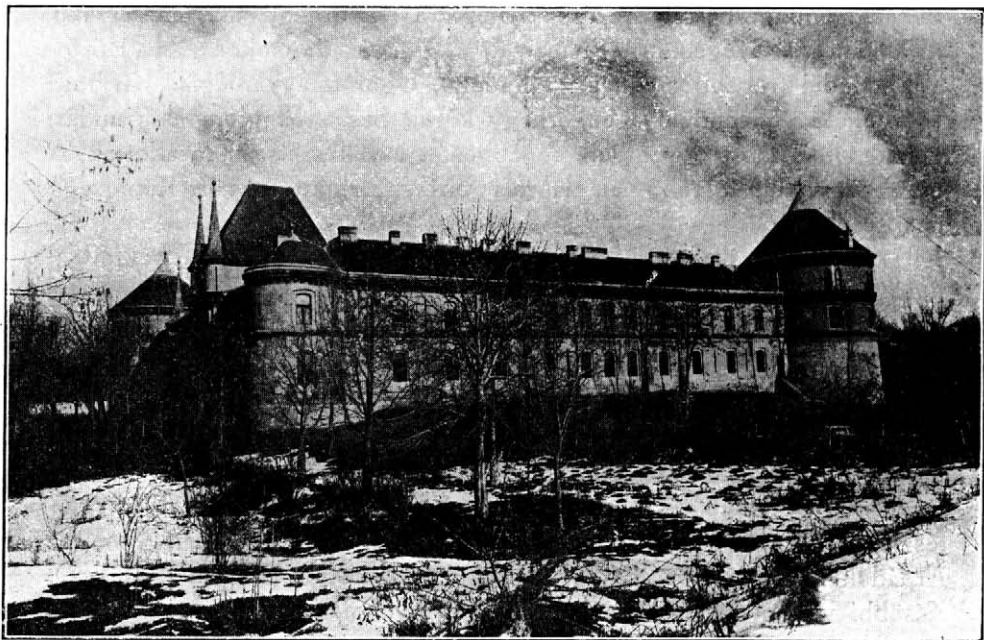
26. *Borosberend.* (Berindia.) A régiségben Berende. Borossebesi járás. Területe 694 kat. hold. Lakói száma 383. Tiszta román község. Fekszik a Fehérkörös jobb partján, a Borossebes-jószáshelyi út mentén, az ACsEV. vonalán. Határolják: Köröskocsoba, Szelezsény, Körösbökény, Alsóköves, Parázs. A község lakossága földműveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Három családnév a túluralkodó: Mikle, Betye és Lukács. Topografiai elnevezések: Singiora (cukorhegy, magánosan álló, olyan mint a süvegucukor), Pundár dülő, Pundár (homokos rész a Körösből.) Hodei (régábban tanya = hodály), Ugor (magyar ugar), Gírbova (görbe), kígyódzó dülő a cukorhegy körül. Sasza, Singiora és Prundárdülők. Utcái most egyenesek, régábban a házak szétszórta állottak. A házak száma 63. 1633-ban Kornis birta. Birtokos: gróf Königsseggenemzetség.

27. *Borosjenő.* (Boros-Jenő.) Borosjenői járás. Területe 18546 kat. hold. Lakói száma 6599. Kevert lakosságú község. Magyarok és románok lakják, kevés számú német és tót. Régi neve Jenopol. (Jene, szláv szó, mely erdőirtást jelent.) Határolják Bokszeg, Selénd, Mokra, Sikula, Garba és Biharban Mocsirta. Sik vidéken fekszik, átszeli a Fehér-Körös. Délről metszi a határt a József nádor-csatorna, északról a Töz-folyó.

Borosjenő gazdag történeti multtal dicsekszik. Történeti szereplése e mű bevezető részében több helyütt van említve. Rövid áttekintés kedvéért a következőket ismételjük. Eredete bizonytalan. Már az Árpádok idején virágzott. A tatárok elpusztították (Fábián I. 139. l.). Későbbi viszontagságai közül a meglevő okmányok a következőket említik fel: 1563-ban János Zsigmond foglalta el; 1566-ban a török 100 ezer emberrel vette be s birta 1596-ig, ekkor elvesztette s a régi földesurak birtokába szállt; 1599-ben újból ostrom alá vette a török, de nem tudta bevenni. 1601-ben Básta birtokába került a vár, de már 1606-ban Bocskainak hódol, 1609-ben pedig Szalontai Toldy István kezébe kerül, 1658. szeptember 2-án újból elfoglalta a török s 1693-ig birta. Hogy akkoriban Borosjenőnek tiszta magyar lakossága volt, bizonyítják a XVI-ik század elején kelt adomány-levelek, melyekben az erdélyi fejedelmek a következő családoknak adtak nemességet és szabadították fel mindenféle terhek alól: Paizsgyártó Mihály, Halász István, Mezőmegyeri Mihály, Símándi Dániel, Mezey István, Zöldi István, Kozma Mihály, Oláh Mátyás, Balogh Imre, Borbély Tamás, Almási István, Makai György, Tóth Gáspár, Baka Ferenc, Pankotai Tibát Mihály, Tibát Lőrinc, Takách Péter, Mokray István, Mészкаи György, Zeke István,

és Kaposi Gáspár. A török hódoltság idején két ízben — 1595 és 1658—1693. — magyar lakói kivándoroltak Mikelakára, Ménesre. Ekkor románok szállották meg. Zaránd vármegye gyakran itt tartotta gyűléseit. A török hódoltság után rác helyőrség lakott benne, mely később eltávozott.

A várost egy széles fő-utca szeli át. Ezt keresztbe metszik kisebb utcák, melyek közül leghosszabb a Körös-hid tengelyébe eső. Utcáit ma már történeti nevekkel jelölték: Atzél-tér, Kossuth Lajos-ut, Rákóczi-ut. Régi neveik: Malom-, Szegény-, Magyar-, Oláh- és Köz-utca. Falu-

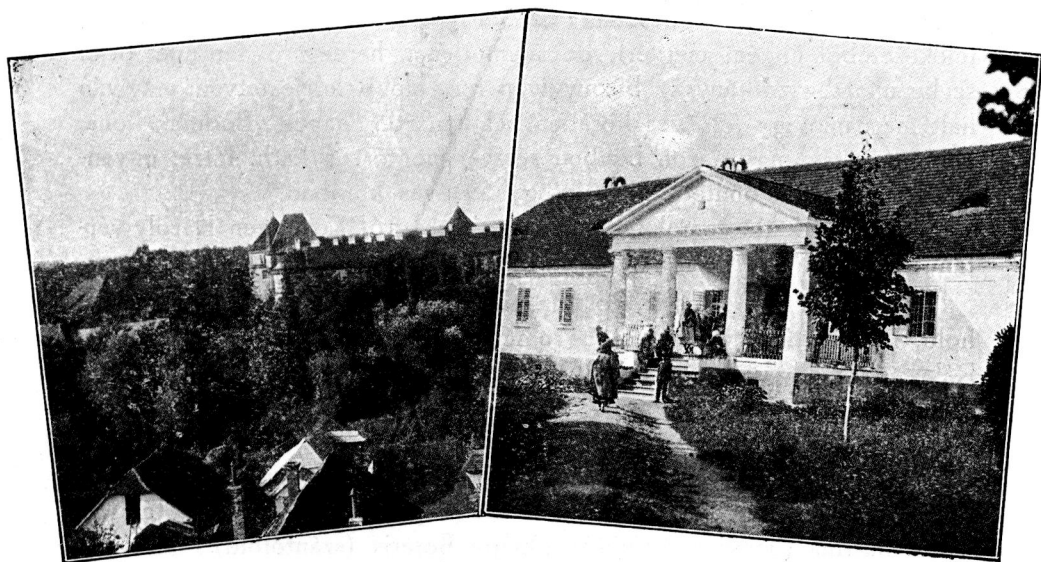

Borosjenői vár. Most gyógy-pädagógiai-intézet.

részek: Kotu mare, ogredoi. A fő útvonalon díszes épületek állanak. Történeti nevezetességű emlékei első sorban a Rákóczi vár, a Körös jobb partján. Valamikor erős vár volt, melynek bástyái a Körös partján ma is kivehetők. Megmaradt ép rész egy várszerű nagy épület, mely 1900-ig honvédlaktanya volt és jelenleg állami gyógy-pädagógiai intézet. A vár előtt, ép a hídfőnél áll egy török mecset. Ennek történeti multja következő. Mikor 1595-ben a várat a töröktől visszavették, négy mecsetet találtak. Mind a négyet lerombolták. Mikor Borosjenő 1658-ban ismét a töröké lett, ez új mecsetet épített a vár délnyugati részén. 1693-ban Borosjenő újra felszabadult a török uralom alól, ekkor a mecsetet katolikus templommá alakították át (Sorbán, Aradmegyei Hirlap

1902. 13. sz.). A mecset pincéjéből, állítólag, egy alagút vezet a Rákóczi-hegy alá.

A legrégebb történeti emlék a *Dienes-monostor*. Ez 1199-ben a Makra-hegytől nem messze, erdő közepén állott. Alapítója Dienes-comes volt, azért is Dienes-monostor. 1552-ben már nem voltak itt szerzetesek. Egy kastély is állott itt. Helyét „Kis vár“-nak (Cetate) nevezik a románok; a rét, hol a monostor állott, barátok rétje (Ritu Calugherior) nevet nyert. A romokból még néhány év előtt ki lehetett venni, hogy a várkastély kettős sánccal volt kerítve és terméskövekből és téglákból volt építve. Ma vetemény borítja. (Sorbán, Aradmegyei Hirlap. 1902. 12., 13. sz.)

Borosjenő madártávlatházról.

Borosjenő: Régi úrilak. Most községháza.

A rovina erdőben dákóktól származó emlékeket: őrlő-köveket, cserép-edényt találtak. Nevezetes történeti emlék még a Rákóczi-pince.

A község lakossága földműveléssel foglalkozik; háziiparul a nád-szék fonást űzi, azonkívül munkát keres a hajlított bútorgyárban.

Nevezetesebb topografiai nevek: Belső Seliștior (szántóföld), Salcar (rét és szántóföld, salca = fűzfa, rekettyés), Árok-Ádámi (násas hely), Rovina (erdő, kövespatak), mely egy a Nádor-csatorna által képezett halastóba folyt, onnan kifolyva, Gutér nevet visel. Balucan dombos szántóföld, nevét Bal-Lukántól kapta; állítólag itt kolostor állott egykor. Ungeț (szántóföld), Țarința, Tiêr, Vizeshely, Tamánd, Külső-Seliștior (dülök), Mundra Mariuța (csárda), Tamánd (puszta), Botorca,

Balta de tiër, Valea Bugui, Balta de Vizeshely, Ceoroi (ma száraz tavak), Traian (árok), Harap, Teretius, Isac, Crisoï, Daveru, Cugle (rétek), Cotu nanului (mező), Antalház, Recita, Svaicerai (majorok), Lesui, Tetlaca, Jerac, (hajdan faluk, most erdőség), Lunca (lapályos erdő), Frica (szántó föld), Burțoc, Giesima, Pozurtea (erdők), Ritul calului, Nádas, Chilib, Sarlaca, Sciest, Monostior, Seliște (rétek), Rimbote, (berek, régebben szőlő), Lupoi (falurész), Töz (patak), Țițibar, Citorce (írtás helyek).

Puszták: Istvánház, Szénás, László, Antalháza, Nagytamádi, Közép, Kistamádi, Szalkási és Balukányi. A házak száma: 890.

A birtokosság: báró Solymossy Lajos, gróf Szapáry Istvánné.

Borosjenő multjából érdekes részlet a következő anyakönyvi bejegyzés, melyet dr. csernefalvi Sorban Kornél róm. kath. plébános volt szíves rendelkezésemre bocsátani: „1756. február 10-én Szász Ilona Kálvin felekezetéből önként megtért, de a modenai herceg ő fensége birói széke által boszorkányság bizonyulván reá, előbb lefejeztetvén, máglyán halt meg mintegy 52 éves korában. Ugyanazon napon Bodnár Ilona, mint mondják, ugyanazon bűnben részes, megtért a kath. hitre, ugyanazon büntetéssel büntettetett mintegy 59 éves korában.“

A róm. kath. templomban nyugosznak gróf Leiningen Károly vértanú hamvai.

28. *Borosrósa.* (Rossia, Rossina.) Borossebesi járás. Területe 1474 kat. hold. Lakói száma 627. Tiszta román község. Határolják: Déznaláz, Rékes és Szelezsény községek. Hegyen fekszik a rékesi országút mentén. Lakósai, sovány földjén, kevés földmiveléssel foglalkoznak, vagy a közeli hámorokban dolgoznak.

Topografiai nevek: Gropoi, Cornet, Horsanca, Rențranca, Popesc, (dülök), Brejezeț, Kaszáló, Dealul bătriu (kopár hegy), Teuz (szántó föld), Valea bătrînă (hegyi szántó föld), Dimpu Beșeris (szántó föld), Greu cu cale (hegyi szántó föld), Cruce (szántó föld), Merca Boian (szántó föld és erdő rész), Ptișetor (hegyi szántó föld), Crouce (hegyi szántó föld), Merca Boian (hegyi szántó), Crouce (szántó föld), Vurvu Borian (erdő), Imbru (hegyi szántó föld), Dube (szántó föld). Utcái szabályosak, nevük: Nagyutca, Ulița Muranielor, Drouca-utca, Templom-utca.

Nagy- és Kis-Rózsa 1553-ban a Losonczyaké volt, 1613-ban Kenderessy birta, 1633 Kornis Zs., 1732-ben pedig Raynald modenai herceg kapta. Jelenlegi birtokos: Gróf Königsberg.

29. *Borossebes.* (Boros-Sebes.) Területe 3263 kat. hold. Lakói száma 2596. Kevert népességű község. Fele magyar, fele román. Határolják Szelezsény, Barza, Körösbökény, Repszeg, Kertes és Parázs községek. Keskeny völgyben fekszik, a borossebes-déznai megyei út és Acsev. vonala mentén. Kisebb része hegyoldalon, nagyobb része völgyben. Átszeli a déznai-patak, mely a Fehér-Körösbe szakad. Lakósai földmi-

veléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak, azonkívül bánya- és gyári-munkások.

Topografiai nevek : Plessa (hegy, melynek alján a község fekszik.) Plescuța (kopár hegy), Hatház (egy városrész 34 házzal), Kosztolányi-kert, Peste Vale (Pusztá rekesz, dülő), a Körös és a monyászi patak összefolyása között, Ormanest (dülő), Sár dülő, Cornești (puszta, ma Kurjantó), Kis kút (legelő), Kis Bolhád (legelő.) A község két hegy, a Plessa és a Piliske képezte völgyben fekszik. A Plessa erdős, a Piliske kopár.

A régi község a mai vasúti állomás helyén volt. Borossebes

Borossebes : Wenckheim-tér.

1574-ben Déznához tartozott. 1597-ben Jósika, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

Birtokosság : Kornis, Gróf Königsegg, Waldstein Ernő és újabban Gróf Wenckheim Frigyes (1891. óta.)

Az utcák egyenesek. A házak száma 345. Utcák nevei : Wenckheim-tér, Kéry-utca, Paradeyzer-utca, Hegyi-utca, Hosszú-utca, Temető-utca, Kereszt-utca és Városház-utca. Műemlékek : Milleniumi-emlékoszlop. Sárossy Gyula szülőháza. Hivatalai számosak. Kereskedelme, piaca élénk. Nevezetesebb épületek : az uradalmi lakok és a Kaszinó.

A király 1893-ban itt fogadta a nagy hadgyakorlatok alkalmával Arad és a szomszéd megyék küldöttségeit. Itt született Sárossy Gyula költő (1816. febr. 12.) A borossebes-menyházai vasút innen indul ki. 1849-ben Kossuth Lajos neje időzött itt egy hétig.

30. *Borosztok.* (Brusztureszk.) Borossebesi járás. Területe 292 kat. hold. Lakói száma 177. Tiszta román község. Zombrád községtől északkeleti irányban egy magas hegy tetején fekszik. Négyszög alakú nehezen megközelíthető község. Nagy hegyektől és erdőségtől van körülvéve. Fekvése vadregényes.

A lakosság foglalkozása leginkább földmivelés. Termelnek búzát, kukoricát és gyümölcsöt. A háziipar: seprő és kosárkötés. Dülök: Valea, Cicerului, Copitelei, Pământului, Popie Drumului, Cetre, Intră Lapatile Pământului. Erdők: Dealul cătră Cicerului.

Házainak száma: 27. Utcái szabályosok: A XVI. században a Losonczyaké, később a Kornisok birták. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

Földbirtokos: Gróf Zselenszky Róbert.

31. *Bozósd.* (Bogyest.) Borossebesi járás. Területe 1401 kat. hold. Lakóinak száma 791. Tiszta román község. Háromalmás és Alcsil községek között terül el. Mellette van a Vale-Bogyest patak. A lakosság kevés földmiveléssel, inkább erdei munkával, olfa-vágással foglalkozik.

Topografiai nevek. Erdők: Celișor, Teliorde, Cercessa, Mihalassa, Trestia, Ocol, Ossiac, Coptalan, Ciuha, Dasu, Piciorașu, Cietacar, Cienes, Bovorie, Tarmița, Bugina, Magura. Dülök: Puntele, Jep, Terițeneși, Barbaresti, Ulțieștilor, Mormint, Cernaia, Cerea, Mora Olertaliștitor, Prunase, Troias, Arinan, Dumbrava. Pusztá: Rózsavölgy, 3 kilométernyire a Vale Bogyest völgyben. Utcái egyenesek. A házak száma 165. Utca nevek: Ulița biserica (templom-utca), Ulița serăcă (szegény-utca), Ulița imăleșă (sáros-utca). Bozósd-ot 1601-ben a Toldy-család kapta, 1608-ban elpusztult, 1646-ban a Makó-testvérek kapták.

Birtokos: Almay Olivér. Az egyház magtárjában emléktábla van, melyen olvasható, hogy a nagybirtokos fogadalmat tett, hogy a magtárba évente ingyen egy köből búzát ad.

32. *Bugyfalva.* (Budest.) Nagyhalmágyi járás. Területe 5133 kat. hold. Lakóinak száma 311. Tiszta román község. Hegyeten fekszik, a Körös folyótól és a törvényhatósági úttól hét kilométernyire.

A lakosság foglalkozása a földmivelés, állattenyésztés és gyümölcs-termelés. Háziipar: a fonás és szövés.

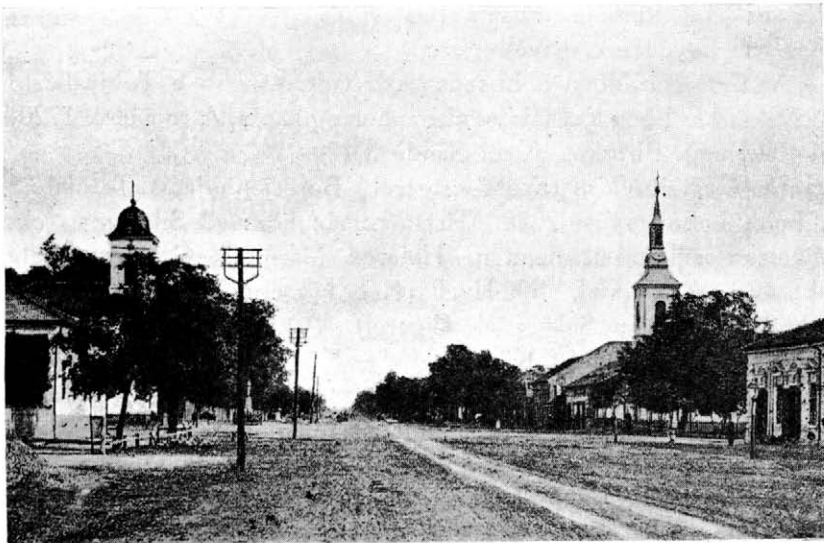
Topografiai nevek: Dimpu Bancienilor, Daș, Runc, Poiana, In Prislop, Jêver, Gogulin. A házak száma 52. Utcája nincs, a házak szét-szórtan állanak.

Nagyobb birtokos nincs. 1601-ben a Toldy-család birta, 1607-ben a Szilágyi- és Fekete-családok kapták az elpusztult falut. 1732-ben Raynald modenai herceg birtokába jutott.

33. *Csermő.* (Régen: Csörme, Csermely, Zarándmegye.) Borosjenői járás. Területe 10511 kat. hold. Lakói száma 4060. Fele magyar, fele

román. Határolják: Mocsirta és Kislaka, biharmegyei faluk, Borosjenő és Garba Arad felől. Fekszik a Töz folyó jobb partján, sík területen. Átszeli az Arad-Szőllös-talpai törvényhatósági út. Az Acsev. egyik mellékvonala (Borosjenőről) vezet oda. Román lakossága az erdélyi havasokból, magyar lakossága Heves-, Békés- és Bihar-megyéből került. A magyarok földmivelők, fuvarosok és kubikusok, a németek földmivelők, a románok földmivelők és erdei munkások, donga-készítők. Fábián (1835.) kiemeli sertéstenyésztését.

Topografiai nevek: Liget, Luncuța, Tiodor, Delbate, Vatra satului (magyarul: falú alatti dűlő). Szénás, Livada, Csókás, Hódos dűlők. Pusztái: Püspök-pusztá, Csermői-pusztá, Ujtelep-pusztá, továbbá Csókás-

Csermő.

pusztá, Dohányos-major, Hódos-pusztá, Kis-pusztá, Szénás-pusztá, Tölgyes-pusztá, Varjas-pusztá. Erdőrészek: Facset, Rovina, Reviște. Folyóvizek: Töz, Szaratus és a beéli-patak. Utcái szélesek, egyenesek. Főbb utcái: a Fő-út és Kossuth Lajos-utca, továbbá Posta-utca, Sámuel-utca, Templom-utca, Temető-utca, Nagykovács-utca, Vásárhelyi-utca.

Házai száma 494.

Szebb középületek a községháza, a jegyzői lak és az állami iskola.

Régi birtokosok: Bánhidy Antal, Brunek Károly, Fascho József, Glatz János, Langó Ferenc, Sánka Lajos és Vásárhelyi János. Ezek vették meg a kir. kamarától és „öltöztették úrbéri rendezés s több színes épületek emelése által egészen új és szebb alakba“. (Fábián.) Egy a határban levő régi hid romjairól beszélnek, hogy a török időből

való. Ujabb birtokosok: Fascho Moys örökösei, Fejér József és Czárán Zoltán, a gör. kel. szentszék és Holländer Sámuel.

A XVI. században a Losonczy-család birta, 1574-ben Mustafa török spahi-vezér foglalta el. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. (Lásd I. 258. l.)

34. *Csigérgyarmat.* (Gyarmata.) Borosjenői járás. Területe 2336 kat. hold. Lakói száma 822. Tiszta román község. Határolják Mokra v. Apatelek, Marót, Szöllös és Sikula. Fekszik a Nádor-csatorna mellett, síkságon, szabályos négyszöget képez. A lakosság földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Kereskednek tűzifával és szőlőkarókkal (Fábián.) Folyója a Csigér. Dülök nevei: Ritul Sucetilor, Daica, Intallaie Juon, Ritul lung, Jepp, Popilor, La Ciger, Selişte, La Drumu larg, Malaişte, Mazerişte, La Fintâna. Pusztá: Daica.

Utcái egyenesek, nevük nincs.

A XVI. században a Losonczyaké volt, később a Toldyaké, Petneházyaké, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. A románok 1720-ban szállották meg. Birtokos Atzél Sándor.

35. *Csigérszöllös.* (Szöllöscsigerél.) Borosjenői járás. Területe 5754 kat. hold. Lakói száma 2288. Tiszta román község. Síkságon fekszik, a Mikelaka-pankotai-út mentén. Határos Maróttal, Csigérgyarmatával, Pankotával, Zaránddal, Sikulával. Két községből állott: Szöllös és Csigerél (románul: Seleus şi Cigerel). A Csigér-patak választja el egymástól. Határán átfolyik a Fehér-Körös, Csigér-patak, Nádor-csatorna és a Molka-patak. A ma Ó-Seréndnek, régen pedig Bán-Seréndnek nevezett dülőben régi falu és templom nyomai látszanak. A templomban egy régi nyomtatású *Právila*, vagyis oláh szentírás van. A lakosság földműveléssel foglalkozik, amellet ma nagyon kupeckedik sertéssel, baromfival és tojással. A határ egészen sík. A község utcái egyenesek, rendszeresen vannak fával beültetve. Utcanevek: Pankotai-út, Zarándi-út, van azután Első-utca, Második-utca és Harmadik-utca.

Topografiai nevek: Fermejan, Golosan, Sodom, Ritul Brancului, Ritul Sătesc, Colibi, Biserici, Cigerului, Aria, Pagina, Podului, Bocanest, Isvor, Livada, Cruci mari, Cunepişte boilerul (ökrök rétje), Dömbölő (Dimbuleu), Batatura és Bicarica (bika-rét).

A XVI. században a Losonczyaké volt; 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Birtokosság: báró Dietrich.

36. *Czohósd.* (Czohesd.) Nagyhalmágyi járás. Területe 895 kat. hold. Lakói száma 365. Tiszta román község. Fekszik Nagyhalmágytól délre, dombon. Lakossága földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Utcái rendetlenek. A házak szétszórta állanak. Számuk 59. Topografikus nevek: Strimba, Halmágymező. A falu egyik részének neve Dézesty. Márki jegyzete szerint a falut 1764-ben a Bethlen-család kapta.

37. *Csúcsmező* (Pojana). Nagyhalmágyi járás. Területe 1629 kat. hold. Lakói száma 457. Tiszta román község. Fekszik a Moma-hegy tövében részint dombon, részint hegyoldalon, patak mellett. A lakosság földmíveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Utcái nincsenek, a házak szerteszéjjel állanak. Dülök nevei: Căpră Dealului, Caprinies, Sclog, Lazu flóri, Ciciera, Livud, Zapodie. Falúrészek: Bibiciesti, Negrenc, Grezesd, Sircasd. 1510-ben Brandenburgi György kapta. A XVI. században a Losonczyaké volt, 1697-ben a halmágyi uradalomhoz tartozott.

38. *Dancsfalva*, (Doncsény, régen Doncsanfalva. 1574.) Borossebesi járás. Területe 1233 kat. hold. Lakói száma 347. Tiszta román község. Határolják: Bajnokfalva, Parázs, Menyéd, Nádalmás. Sikságon fekszik, törvényhatósági út mentén. Átfolyik rajta a borossebes-menyházi patak. Kaszálók: Hodei, Vale, Rituri. Erdők: Dumbrava, Balbad. Szöllő: Dealu. A lakosság földmíveléssel foglalkozik és szilvái vannak. Az utcák szabályosak, rendezettek, nevük nincs. A XVI. században a Losonczyak, Kornisok (1597.) birták. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Ujabb birtokos: Gróf Königsberg.

39. *Dezsőháza*. Tornovai járás. Területe 1267 kat. hold. Lakói száma 707. Tiszta magyar község. Részben hegyoldalon, részben sikságon fekszik, a selénd-apateleki-út mentén. Pusztái: Alsó-major. Falu rész: Alsó- és Felső-Dezsőháza. A lakosság földmíveléssel foglalkozik. A házak száma 97. Utcái egyenesek, szabályosak. Dezső Ádám-féle alapítvány, keletkezett 1866-ban. (Lásd I. 264.)

40. *Décse*. (Diécs. Régi magyar neve Técs.) Borossebesi járás. Területe 6606 kat. hold. Lakói száma 1297. A Fehér-Körös partján, egy hosszán elnyúló alacsony dombozaton fekszik, a borossebes-jószáshelyi út mentén. Tiszta román község. Határolják Koroknya, Alcsill, Háromalmás, Rékes, Borosrósa, Dézneláz és Dézna. Egyesítettett Dumbrovicza és Krajcova községekből (Fábián.) Erdők környezik, a fát szénégetésre használják. Határában van a *Magura* és *Gerdejeszk*. Utóbbi tetején áll az a parasztház, hol a haramiák által elrablott Forray András fogva volt.

Topografiai nevezetesség: Tópasca, mely valamikor tó volt. Balta holimbaşu szintén tó volt. Dülök: Dumbrovica, Craicóva, Lacris, Maguranest, Merjanca, Nedieie. Erdők: Magura és Poiana. Területe részint domb, részint lapály. Utcái szabályosak. Nevük: Nagykörös-utca, Kereszt-utca, Malom-utca, Cigány-utca, Külsor. A község déli végében magánosan álló domb van, ennek lábánál a Körös folyóba benyúló szikla-padok (kataraktaszerűek) vannak.

1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

41. *Dézna*. (Egykor Dezni.) Borossebesi járás. Területe 5989 kat. hold. Lakói száma 1140. Kevert nyelvű, túlnyomólag román nyelvű község. Határolják: Koroknya, Biharmegye, Dézneláz, Bajnokfalva, Kisfeketek-

hegy, Mikószalatna, Kistróna. Patak szeli át. Hegyeiktől övezett völgykatlanban fekszik, az Acsev. vonala mentén. Mellette az Acsuva-hegy, melyből a patak ered. Egykor magyar község volt, de eloláhosodott. A földmivelés csekély. A lakosok termelnek gyümölcsöt, égetnek szenet és dolgoztak régebben a hámorokban. Hámortelepek, melyek hozzátartoztak: Ódézna, Zúgó, Antalház, Restiráta, Vojágos.

Topografiai nevek: Gonțeș, Mocsár, Hogiasca, Rezvenec, Potint, Osoli, Sforașu (forással bővelkedő hegyoldal), Brattcu, Rescleț, Plopi, Corba, Tanc, Haiagos, Restirata, Misernita, Plesa Jidovina, Zúgó, Gornóköve, Kincs (egykor művelt bányák nyomaival), Coșar, Ódézna, Zápolya, Peták, Milanó, Troias, Gugu (kiálló hegycsúcs), Sălas, Tebe, Markó, Dombbráva, Dimpu Onci, Iratos vagy Pogiro, Rovina, Závoly, Antalháza, Szekatura, Runc, Szabó-völgye, Fehér-völgy, Sólyom-völgy, Dulfá, Strimba, Prihogyest, Hataras, Gruhód, Vătra Muntienilor, Gropu, Dealul, Boriștie, Dán köve (honnan a monda szerint egy Dán nevű lakós az átelleni dombon fekvő várban levő basát lelőtte). Erdők: Sforeno, Rescles, Plopi Corbu, Reștriatră.

Régi családok: Dán, Kósa, és Balázs (eloláhosodtak). Birtokosság: a váradi Török család, azelőtt a Kornissék, még régebben a Keresztési és a Kendi-család. Utcái egyenesek, középen nagy tér. Házai száma 120. Utcanevek: Felső-utca, Alsó-utca, Közép-utca, Malom-utca, Temető-utca.

Van a községtől félóra járásnyira egy félkör alakban kiugró s mintegy 200 méter magas, kúp-alakú hegy, amelynek tetején a régi déznai várnak három falából álló romjai vannak. A romok alatt üregek és pince-féle helyiségek léteznek. A vár valami régi kastély lehetett, mert erődítés nyomai nem látszanak. A vár közvetlen környéke — dacára, hogy igen meredek, sziklás hegyen fekszik — sok orgona-fával és elvadult szöllőlugassal, meg kirohadt dió-fákkal van körülveve, amiből feltehető, hogy családi lakhely lehetett nem nagyon régen. Azonban hiteles történelmi adatokat nem lehet találni róla és az emberek sem tudnak mást, minthogy a váradi Török-családé volt s jelenleg egy külföldi bank-é a körülötte fekvő egész ősi birtokkal együtt. A várba már nem valami jókarban tartott szerpentin-utak vezetnek fel különböző alakzatú és igen érdekes kiugró sziklák között. A sziklák között legnevezetesebb az „Obelisk“ cukor-süveg alakú hatalmas szikla és a „Századik menyasszony sírja“, a földből egyenesen kiugró hatalmas kereszt-alakú kőszikla.

A várhoz fűződő monda, melyet már Jókai is feldolgozott, lényegében a következő: A tizenkettedik században Dézna vára a törökök kezében volt s a borosjenői *Agának* volt alárendelve. A déznai vár al-Agája nagyon kedveskedni akarván az Agának, Dézna vidékéről vagy száz gyönyörű leányt rabolt össze, hogy általuk a hatalmas Aga ke-

gyelmét kinyerhesse és hódolatát bemutathassa. A szerencsétlen leányok megtudták az átadás napját és sikerült külső összeköttetésük folytán lőporhoz jutniok és midőn már a déznai al-Aga legalább is három lófarkkal álmodott a gyönyörű ajándék fejében, egy a földet megrázó hatalmas robbanással az egész vár a levegőbe repült. A fiatal leányok az al-Agával együtt az igazak paradicsomába repültek fel.

A vár hegyén, közvetlenül a vár mellett volt kertben nagy mennyiségben van most is orgonabokor (sîniga). Kitünő almafaj terjedt el innen (muskotály).

A várhegy oldalán levő kert neve: palota; a várhegy tetején levő kis fensik *Tábor* nevet visel. A várba két kocsit vezetett.

Dézna 1516-ban mint a Losonczy István özvegyének birtoka fordul elő és kéthelységből állott: Kis- és Nagy-Déznából; híres város volt. 1565-ben Maximiliántól János Zsigmond vette el s 1566-ban Bebek Györgynek adta. 1587-ben pedig Kis-Dézna Deli Farkasnak adományoztatott; 1597-ben azonban Dézna név alatt mind a két helységet Báthory Zsigmond Kornis Gáspárnak adományozta. 1623-ban Bethlen Gábor Kornis Zsigmondnak adta. Később a török által teljesen elpusztított s 1732. december 11-én mint elpusztult helységet Raynald modenai herceg kapta. Ma tiszta oláh lakossága van.

42. *Déznaláz.* (Láz.) Borossebesi járás. Területe 2565 kat. hold. Lakói száma 565. Tiszta román község. Zemerzel nevű szomszéd faluval egyesítés útján nagyobbodott. Határolják: Dancsfalva, Koroknya, Biharmegye, Décse, Ujdézna. Területe hegyes-völgyes. Földje sovány. A lakosság a vashámorokban dolgozott és a gazdaságokban napszámos munkát vállalt. A falu három hegytetőn fekszik. Források fakadnak hegyei oldalán. Topografiai nevek: Jemerşel (szántó), Reuneşti (szántó), Urik (kaszáló), Lezun, Dealu popii. Az utcák rendezettek, nevük: Fő-út, Décsei-utca, Déznai-utca, Templom-utca és Temető-utca.

Birták régen: Degel Márton, a XVI. században a Losonczyak, később Kenderessy és Kornis Zs., 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

43. *Doroszlófalva.* (Draucz.) Tornovai járás. Területe 5638 kat. hold. Lakói száma 2179. Tiszta román község. Dombon, patak mellett fekszik. Határolják: Aranyág, Almásegres, Tornova, Dúd és Fel-tót. Lakói foglalkozása földművelés és szőlőművelés. Földje sovány, szilvái vannak. Határában jó agyag található cserépedény-égetéshez. Szántóföldek: Szárasztó, Dimbrava, Hirtic, Selt, Tirsote, Butfaló és Pieri. Kaszálók: Selişte és Ritul. Szőlő-hegyek: Costa Szeleşte, Dimpul Curnê, Dimpul popii, Istorac. Mellette van a *Hegyes* nevű magas hegy. Utcái egyenesek.

A községet 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

44. *Dúd.* (Tornovai járás.) Területe 7097 kat. hold. Lakói száma 1502. Tiszta román község. Fensíkon, hegyek alján, dombos részen, a Dudicza nevű patak mellett fekszik. Határolják: Doroszlófalva, Tornova, Kurtakér, Mokra és Feltót községek. Földje szegényes, azért van a közmondás az oláhoknál: *Dudu flümündu* = éhes Dúd. (Fábián.) A lakosság földműveléssel foglalkozik. Régebben nagy erdősége lévén, dongafát készítettek és szállították Gyulára, Aradra, Temesvárra. Két patakja van, a *dúdi* vagy: *Milevi* és *Logozon*-patakok. Határában jó fazekas-föld található. Volt is benne cserépgyár.

Nevét a község állítólag Dúd-ról, első alapítójától vette 400 évvel ennek előtte. (Pesty.) Topografiai helyek: Velujac, Gheurghifei, Dumbrava, Agori, Rachitiele dülők, Ritul nevű kaszáló, Raşadul (szőlő.) A *Boile* nevű hegyen ásások vannak. Régi emlékezések szerint ott arany- és ezüst-bányák voltak. Az ásás nyomai megvannak. A nagybirtokos legelőjén festésre alkalmas fehér földet lehet találni. Utcái egyenes vonalúak. Nevük nincs. A házak száma 293.

Birtokosok egykor a Dániel-nemzetség volt, ma a Török-család birja. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

45. *Elek.* Eleki járás. (Lásd I. 259 l.) Területe 26539 kat. hold. Lakói száma 7265. kevert lakosságú, túlnyomólag német község. Sikságon fekszik, az Acsev. vonala mentén. Átszeli a községet a kétegyház-székudvari törvényhatósági út. Egykor Zaránd területén feküdt. Határolják: Nagypél, Otlaka, a lökösházi és jánosházi puszták, Kétegyháza és Szentbenedek-pusztá határa. Földje nagyon termékeny. Termelnek gabonát, káposztát, burgonyát. A lakosság nagy sertéskezeskedést és sertéshizlalást folytat. Valóságos sertésbörze van Eleken.

Elek 1856-ig község volt, ekkor kapta a mezővárosi címet. Az oláhok Alexeának nevezik. Temploma egy sirkertben 1735-ben épült. 1790-ben építették a nagy templomot. Lakossága eredetileg magyar, de ez kipusztulván, németeket telepítettek be. 1717-ben Harrucker népesítette be birodalmi németekkel (Baden, Württemberg, Rajna-völgy).

Topografiai helyek: liba-legelő, uj-földek, homok-gödör, Otlakaszőlő, Kispél (melyet az országút kétrészre szel: Kis-Kispél és Nagy-Kispélre), Papi-domb (Papidomb történeti jellegű; állítólag zárda állott ott, vagy jelző domb volt.), battonyai mocsár, katona-szeglet (állítólag nevét onnan nyerte, hogy az első katonák itt legeltették lovaikat), Szentbenedek (a gyulai résszel határos). Puszták: Lökösháza, Bánkút, Nagy- és Kiskalucs, Apáti, másként Eperjes.

Az utcák egyenes vonalúak, egy középpontban, a templom terén összefutók. A házak száma 750. Vannak nagyon díszes épületek benne. Az utcák nevei: Temető-utca, Legelő-utca, Disznó-utca, Uri-utca, Árok-utca; újabb nevek: Pesti sor-utca, Nyár-utca, Rózsa-utca, Est-utca,

Hermann-utca, Strifler-utca, Nap-utca, Wittmann-utca, Wenkheim-tér, Ormos-utca, Széles-utca, Fő-utca és Hosszú-utca. Szébb épületek: a vendéglő és közhivatali épületek, magánházak.

Birtokosok: a gróf Wenkheimék, Wittmannék.

A régi német szokások még divatban vannak: tréfás farsangvégi felvonulás, májfa-ültetés, főleg a temetési szokás.

1895-ben ártézi kutat fúrtak s 270 méter mélységre hatoltak le.

Eleket már 1495-ben említették. 1561-ben mint nemesi birtok szerepelt Zaránd megyében s a gyulai várhoz tartozott. Birtokosai voltak: Bebek, Massay, Mágocsy, stb. A török hódítás idején a község

Elek: Fő-tér, róm. kath. templommal.

elpusztult. 1724-ben báró Harrucker György telepítette be német gyarmatosokkal.

46. *Erdőhegy*. (Kisjenői járás.) Területe 3490 kat. hold. Lakóinak száma 2394. Magyar község, a románok száma csekély. Sík vidéken fekszik, a Fehér-Körös mellett, melyen vashid vezet át a szemben fekvő Kisjenőre. Határolják: Nadab, Székudvar és Sineke. Lakóssága földműveléssel foglalkozik, régebben szénégetés volt keresetforrása, azért a románok *carbunarik*-nak nevezték őket.

A község az Acsev. vonala mentén fekszik. Átszeli az Arad-nagyvárad m.ú-t.

A község nevének eredetét így magyarázzák: A község a Lunka

név alatt ismert őserdők végén, az erdőségnek mintegy csúcs-alakot képező *hegyén* épült, azért Erdőhegy. Hagyományok szerint legrégebben magyarok lakták, később románok lepték el, de utóbb ezek mégis kisebbségbe jutottak. A református templom 1784-ben épült. Ugyancsak a hagyományok szerint a török itt várat épített volt, mely azonban elpusztult, csak a kőnek és téglának maradt a kertek alatt nyoma. Mondják, hogy a régi vár alatt, a Körös mellett pince van, mely azonban felfedve nincs. Sáncok voltak a vár körül, a család, mely azon a tájon lakik, ma is *sánc Pálfi* nevet visel. (Pesty.)

Topografiai nevek: Pusztá-Karancs, Telek-dülő (állítólag itt valamikor község volt), Paprét-dülő, Forrás-dülő, Dant-rét (az ily nevű családról.) Átmetszi e pusztát a József-nádor-malomcsatorna, mely Körös-bökénynél szakad ki a Fehér-Körösből és Gyulavarsándnál tér a Körösbe vissza. Görheny-nagyszék, Nagytelek-forrás, Körtvélyes.

A Karancs határrészen a néphit szerint Szederhát község létezett, mely a tatárjáráskor pusztult el.

A föld termékeny, a lakosság földműveléssel foglalkozik. Régebben szénégetés járta. A községet áradások ellen erős gátak védik. Az utcák egyenesek, a házak száma 447. Utcák nevei: Andrassy-, Kossuth-, Eötvös-, Rákóczy-, Batthyányi-, Árpád-, Hunyadi-, Zrinyi-, Deák F.- és László főherceg-utca. Középületei rendesek. Van baptista templom. A községben egy községi s három magán ártézi-kút van. A község négy kerületre van osztva.

Erdőhegyet régi néven Herdics-nek említették, innen ered neve máig is románul: Herdeus¹⁾). 1553-ban a törökök váracstól építettek s innen sokat nyugtalanították a gyulai várat. Pero hadait itt verték szét. A 19-ik század elején (1804.) nagyon feldúlta a község nyugalmát az úgynevezett macskaper, mely tisztán felekezeti harc volt. A községbeli Szt. Nepomuk-szoborra ugyanis valaki egy nyúzott macskát akasztott. A reformátusokra fogták ezt a vallás-sértést. Ebből eredt a nagy viaszály, mely csaknem három évig tartott. Erdőhegyet 1732-ben Raynald modenai herceg kapta, 1877-ben pedig József-nádor birtokába ment át. (Lásd I. 260.)

47. *Erdőkerek.* (Kerek.) Világosi járás. Területe 5494 kat. hold. Lakói száma 2026. Túlnyomólag román lakja, kevés magyar. Sík vidéken fekszik. Szomszéd községek. Pankota, Galsa, a barnóti pusztá, Szentanna, Komlós, Ujvarsánd.

Neve régebben *Kerek*, ez is van pecsétjén. A románok Thereti és Cherechiu néven nevezik. Földje sík és termékeny.

¹⁾ Arad és Vidéke 1911. dec. 31.

Topografiai helyei: Calea Selistiori, (Szelistye hely nevérol) Calea Biserucii (török v. tatár időkbeli falu helyen, hol a romok még felismerhetők), Calea Țiganilor (Komlósi-féle sok cigányokról), Teleth dülök. E dülökön vannak: Legelő, Balta lui Adam, (egy tó), Ritul lui Pavel (Pavel pásztor kútja), Ritul lui manea, Ritul Telethului, Ritul lui Moroș, Ritul Stiubetilui, (itt források voltak, egyikén kivájt fa = stiubei volt. Rétek: az egész neve Ritul cel mare; Topilă, Ritul Streci (rét, hová a marha egy légy-faj: *Strece* elől menekült), Holambul cel mare (négy határ elválasztását mutató halom). E mellett vezet el a Drumul Aradului, az Arad-világosi út, Említve vannak még Selestiora és Rasasura dülök. A határon keresztül folyik a Mórocz-ere, mely Varsánd felől jő.

Kerek már 1326-ban említve van; a Salánkiak birták. 1536-ban már állott Kerek vára. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Jelenleg herceg Sulkowskyé.

48. *Édeslak.* (Dulcsele.) Borossebesi járás. Területe 3271 kat. hold. Lakói száma 275. Tiszta román község. Dombon fekszik, regényesen, a Fehér-Köröstől északra. Határolják: Zombrád, Zarándpatak, Koroknya, Dézna. Földje terméketlen. Erdőségük nagy lévén, a lakosok fátengelyeket gyártottak; ma nagyobbbrészt földműveléssel, állattenyésztéssel és gyümölcstermeléssel foglalkoznak. Határrészek nevei: Miculescu, Stupin, Vurgrinest, Grumboiar, Baganieș, După Deal, La Ișvor, Mucrescu, Vürvu Micului, Maghiura, Runca. A határban van a *Valea Raiului* patak. Találnak határában béka-sót.

Az egész falu egy szabályos utca. Neve nincs. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

Földbirtokos: a Bochdanovics-nemzetség.

49. *Fakert.* (Aradi járás.) Területe 7842 kat. hold. Lakói száma 2191. Nagyobbbrészt magyarok, németek és kevés román. Határolja: Szentleányfalu, Zimánd-Bánkút, Ötvenes és Arad. Telepes község. Személyről vette nevét, Baumgartner kir. kincstári tisztviselőtől. A nép (a németek) Baumgartel-nek hívja, vagy Neudorf-nak. A németek 1842-ben telepítették ide Ujpanádról, a magyarok pedig (szenttamási dohánykertészek) 1853-ban telepedtek le.

A község sík vidéken fekszik. Pusztája: Ötvenes.

Topografiai nevek: Rohrberg (nádhalom) nádas terület, Wiesen-graben (réten levő posvány); egy patak képezi, mely Világos felől jő és a csálai erdő közepén szakad a Marosba. A határ négy részre van osztva: Nyomás, Homokos, Kút és Nádas.

Fakert és Zimánd-Bánkút között egy régi széles árokkal ellátott sánc maradványai láthatók, melyeket a lakosság római sáncnak nevez.

A község utcái egyenesek. Nevük nincs.

50. *Farkasháza.* (Lupest.) Máriaradnai járás. Területe 4407 kat. hold. Lakói száma 784. Tiszta román község. Határolják Pernyefalva, Torjás, Vám, Szarvaság, Gyulatő. Földje sovány, kövecses. A lakósok állattenyésztéssel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak. A község a keleti hegyek között elszórtan fekszik, széna-szalmafedte házakból áll. Utcái: Ulița Valea, Ulița Săraci, Ulița Horcieșci, Ulița Moci. Népe szelidségét dicsérik (Pesty), jó erkölcsű, nomád életre hajló. Laknak itt elkülönítve betelepedett móczok, kik faedények készítésével foglalkoznak.

Topografiai nevek: Valea Lupească-patak. Dimpul Biserici (Templom-legelő), Dimpul Medresci (gabona termő domb), Laculeți és Magnisca (gabona termő helyek), Valea Brațească, Dru a Perneasca, Drușa Lupească, Grunia Crișului (közös hegy), Petrosa (hegy), Pripotu mare (hegy), Balica (hegy) — mind gabonatermő helyek, Grunia Secășului, Grunia Fereci, Ogașul (hegy), Magura Nogu, Valealui Andrei, Grunia lung (erdőrészek, erdőshelyek). Magura Serii (magas hegy, mely egy Szere nevű egyénről van elnevezve, ki az első települő volt), La Comi (somfa, tölgyfa termésű erdő), Valea nucii (hegy-völgy, bükk-erdő), Dealul Sîrbilor (szerbek hegye), Valea Sîrbilor (szerbek völgye, bükkös erdő), Magura, Haba (uradalmi erdők), Pripona, Dealul de Baca, La Sicanne, Gruniu radu. Gura voi bratești, Paron Ciunperanului, Cupini (közlegelők).

A község nevét sok farkasáról kapta (Lupp = farkas). 1510-ben Lupesthet Brandenburgi György kapta. Ujabbán Kászonyi András bírja.

51. *Fazekastarnó.* (Tirnovicza). Nagyhalmágyi járás. Területe 732 kat. hold. Lakói száma 292. Tiszta román község. Nagyhalmágytól keletre, hegyektől körülvéve, dombon fekszik. Utcái rendetlenek, a házak szétszórtan állnak. Házai száma 57. A lakósok földmiveléssel foglalkoznak. Múltjáról semmit sem tudunk.

52. *Feketegyarmat.* (Fekete-Gyarmat). Kisjenői járás. Területe: 5545 kat. hold. Lakói száma 1957. Túlnyomóan magyarok, kevés román. Fekszik Tamásda, Nagyzerénd, Ant és Gyulavarsánd szomszédságában, Bihar- és Békésvármegye szélén. A Gyulavidéki vasút érinti. Bihartól a Fekete-Körös választja el. Egészen sík. A Körösön kívül van még határában az *Ered-ér*. Hagyományok szerint a falu helyén régen csehek laktak s azok építették a templomot, melyet későbbben megnagyobbítottak. Valamikor nádas, ingoványos volt, de lecsapolták és nyertek jó fekete, tiszta földet. Régi neve Gyula-Gyarmat — de később állítólag a Fekete-Körösről Fekete-Gyarmatnak nevezték (Pesty). 1683-ban telepítették, állítólag Gyula város várnagya létesítette. A népesség *Gyöngyös* és *Debrecen* vidékéről telepedett be, ugyanakkor elkorcsosodott oroszok is jöttek. Erre mutat a Pribék név (Pesty). Nagy halászatot folytatnak. Határrészek (puszták): Bedőszeg, Lap,

Jeriko, Gelvács, Kotyás — itt víz volt, most szántóföldek. A gelvácsi részen hajdan út vezetett Szalonta—Sarkad felé. A község határában a *Nagyszik*-dülő hajdan erdő volt, most szántóföld; a Foklapos-, Derigát- és Vész-ér lapon át egy ér ment, mely Derigátot, Jerikot és Fesetet posványvá alakította. Ez az ér a Tőzből jött. A községen át a múlt század elején egy ér vezetett a Körösből s Sáp és Bedőszeg felé vezetett. Betöltötték a medret. A község környéke nagyon erdős volt, ma is van erdeje. Sok vadja volt, sőt farkas is. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Ujabb dülők: Földhid, Csontorne, Nyáráshát, Szárazfa (mocsár), Fok-erdő. Az utcák egyenesek; rendszeres, telepített község. Utca nevek: Hajnal-utca, Vasút-utca, Fok-utca, Foktő-utca, Kistrét-utca, Körösalj-utca, Temető-utca. Falu részek: Felső-vég, Kistrét. A házak száma: 292. Vannak szép épületei. Birtokosok: József főherceg uradalma. Feketegyarmatot már Rogerius említi. Sok kézen ment át, míg végre 1732-ben Raynald modenai herceg kapta, később a nádori család birtokába ment át. (Lásd I. 260.)

53. *Felménes*. (Tornovai járás). Területe 2972 kat. hold. Lakói száma 1139. Tiszta román község. Fekszik Alménes, Keszend, Köved, és Feltót szomszédságában, silány, bérces földön. Erdős vidék. Erdélyből népesedett be. Dülők: Cacovița, Hoja, Dumbrovița, Cimpul lăt, Dealul ritului. Mindezek hegyes fekvésűek. Továbbá: Buravita, Hotár, Tieus, Boaria, Buțavița, Patului mare, Dimpul Batnița, Paghina, Comte, Malastie, Vurnu Scacentis, Agreada Picu, Ograde lui Galeo, Ghureghivina, Dimpul Brodului, Dimpul Ciganului, Dimpul mare, Vurvul malaplor, Coste cermului, Dimpul Tirsulu, Dimpul fimacilui. A Valea satului nevű patak szeli át. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Régen méheinek tartásáról Fel-méhesnek hívták. A nép a *h-t n*-nel cserélte fel. Az utcák rendezetlenek. Nevük nincs. A házak száma 248. Épületek: templom, paplak.

Birtokosok: Alexits Jakab és János; ujjabbak Kovács István és Hollósy Kálmán dr.

54. *Felsőköves*. (Kujás.) Máriaradnai járás. Területe 1067 kat. hold. Lakóinak száma 208. Tiszta román község. Fekszik a soborsini és toki határok között, a Maros mellett, a hegyek aljában. A lakosság tutajozással foglalkozik, régebben sószállítással (Fábián). Termelnek kukoricát, és kenderet, a hegyoldalokon zabot. Csak egy utcája van: Valea Cuiusului. A házak a patak mentén sorba vannak építve. Számuk 44.

Topografiai nevek: Holgiele-dülő, Dimpul Griusilor, La Porumbak-dülő, La Prindului-dülő, La Plog-dülő, La persi mer-dülő, Livada-dülő. Hegy: Valea Lunga, Soborsin és Tok között.

Birtokos: Gróf Hunyady Károly.

Felsőköves Soborsinból népesedett be és pedig ennek Háda nevű helyéről, hol határőri katonák voltak. A község Kevés névvel 1479-ben van először említve.

55. *Felsősimánd.* (Csernovics-Simánd). Kisjenői járás. (l. Alsósimánd) Alsósimánddal összeépítve. A románok Sumúndnak hívják. Lakószáma 1972. Régi neve: Apás. Régibb nevét a Csernovics családtól nyerte. Határolják: E.-Simánd, Mácsa, Szentmárton és Nadab. Fekszik az alföldi nagy műút mentén, sima, sík vidéken. Az etimológizáló kedv a *síma* szóból származtatja nevét. Némely ősi név magyar őstelepülökre utal vissza (pl. Kardos, Angyal). A lakosság földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Topografiai nevek: Canaște (Kenderföld), Bujdula, Alsó- és Felső-Szt.-Király, (románul = Sfântu Crai és Sfântu Crei de cătă ingerile = felső-szt.-király), Mihaies, Satul nou, Teglăria, Maioniște, Topila mică și Topila mare és Zimboci (Zsombékos), földek. Tanyái: Ó-major, Uj-major, Kicsó-major, Ella-major. Legelő Szik (szikes hely). Egyéb dülök: Faluvölgy, Kis Topila, Dunarét, Bușdala, Funăț-dülő, Szék, Nemzi-halom, Mihaies-halom.

Utcái egyenesek. A házak száma 368. A falu részei: Jocutani, Paieni, Bitvani. Birtokosok: gróf Károlyi Gyula és özv. Mandl Mihályné.

Népszokások: Születésnél a meglátogatott újszülött megajándékozása pénzzel. A koma az inget és gyertyát szokta venni, őt pedig a szülők ajándékozzák meg.

Halálozás esetén. A halott kezébe pénzt tesznek (Charon pénze). A temetést tor követi. Ha hajadon leány hal meg, úgy a kíséző leányok fedetlen fővel és kibontott hajjal követik a halottat, az egész kíséret pedig hajadon fővel vesz részt a temetésen. Hajadon leány elhalálozása esetén a halotti tor nagyobbarányú, lakodalomféle.

Házasság, illetve lakodalom esetén, igen sok szokás van, a melyek közül kiemelem: 1. A szertartás elvégzése után, az egész lakodalmas nép a menyasszony lakására megy, a hol a menyasszony székkel kínálja meg a vendéget és fenyőfagalyat ad neki, a miért különkülön megjutalmazták. 2. A menyasszony-tánc. 3. A menyasszony házából rendszerint másnap a lakodalmas nép a vőlegény szüleihez megy el, ahol legelőször a menyasszony lép be, a vőlegény szüleit megcsókolja, úgy nemkülönben a hozzátartozóit is és ruhából álló ajándékokat ad mindeniknek.

Háztüznézés esetén, ha a szülők között a megegyezés sikerült, a menyasszonyjelölt egy kancsó borral vagy vízzel lép be s abból a vendégeket megkínálja, akik viszont megjutalmazták.

Kedd és péntek este a fehérnépek nem dolgoznak (rossz napok, dies nefas). Húsvétól pünkösdig csütörtöki napon nem fonnak és nem szőnek, hogy a jég el ne verje a határt.

Szentgyörgy napján a kapufélfához rózsafaágot tűznek (állítólag a keresztényüldözés idejéből származik), úgy nemkülönb az ablakokba csalánt és bazsalyikomhoz hasonló „lestyán“ elnevezésű fűvet, az utóbbit a jószágok egészségéért; megvan továbbá a szokásos locsolózás. Julius havában levő „Şirizicie“ nevű kis ünnepen sárga virágból koszorút csinálnak s azt a ház tetejére dobják; a hiedelem az, hogy a kinek a koszorúja leesik, az rövidesen elhal. Március hóban levő „Şzfincz“ (Mindenszentek) ünnepén a kertekben tüzet csinálnak, a melyet átugranak (régii juhász ünnepély) és éjfél tájban juhászgyermek csengővel és kolompokkal lármázva, végigmennek az utcákon, ez alkalomra alkotott szövegű éneket énekelve, (ünneplése a tavasz kezdetének). Pünkösd három napja a jég elleni processió ünnepe. Vallási szempontból vannak még szokások Nagyboldog-Asszony és Szt.-Tivadar napján, úgy nemkülönb Urunk színe változása napján is.

Népszokások, továbbá a mythoszhoz közel álló dolgok közül, amelyek rejtélyeit nehezen lehet kipuhatolni, igen gyakori a ráolvasás (deszkintálás), amely a betegség neme és a baj minősége szerint más-más. Betegség esetén a fazékban levő vízbe égő üszköt, illetve szenet dobnak, amely ha felszáll, jó jel és a betegnek abból kell innia.

Történeti emlékek: Van a községben a vásártér mellett egy domb, amelyben ásatás közben sok emberi csont található, állítólag a 13-ik században Pállos-rendű szerzeteseké volt, a kiket a közlakósság üzött el innen. Régi maradvány, amelynek azonban csak itt-ott látszanak a nyomai, a Székudvar felől jövő Traján-útja.

A jelenlegi gör. kel. templom állítólag szerb püspökségi székesegyház volt.

A község, még a 17-ik században is szinmagyar község volt, jelenlegi lakóinak legnagyobb része moldvai bevándorolt. Az 1600-as években a nyomorékok faluja volt s ugyanez időtájt egy kisebbszerű lázadás is volt, amikor „Gügye“ nevű birájukat a községi lakók megölték. Nevezetessége, hogy majdnem ezen időtájba esik az itt megtartott „Partium“-ok országgyűlése. Ugyan csak Simánd egyike a legrégebb zsidó hitközségeknek, amelynek birtokában sok érdekes és értékes adat van.

A Szék-dülőben levő közlegelőn van egy domb, amelyet „Holumbu luidán“ elnevezése alatt ismernek, eredetét nem sikerült megtudni.

56. *Feltót.* (Taucz.) Tornovai járás. Területe 12678 kat. hold. Lakóai száma 2911. Tiszta román község. Magyarok kevés számmal laknak benne. Sík területen, a Csigér-patak mellett völgykatlanban fekszik. Földje sovány és terméketlen. Erdeje nagy (tölgy és bükk). A lakók kevés zabot és kukoricát termelnek. Nagy szilvásaik vannak. A

községet három patak szeli át: Thimezes, Csigér, ezen régen kalló állott. (Fábián.)

A község régi neve Tótz, még régebben Feltót. Lakossága Erdélyből jött.

Topografiai nevek : Gonița, Satu bătrîn, Boaria, Cimerța, Boian, Parasina, Dimpul prunilor, Dimpul Rusuli, Jive novă, Thetrar, Lunca, Timova (dülők, hegyen fekszenek). Erdők : Medgyes, Mokra, Cimerța. Továbbá egyéb dülő nevek : Gavia, Coțobe, Tiregi, Boián, Curcubel, Firboi, Dealul Minis, Thetvár, Cioca picului, Vurvu hegiurului, Vurvu Glam. Pusztá: Paránya.

Egyenes széles utcái vannak. Nevük : Fő-út, Ulița din Tiseli, Tomasosca, Duma Carni, Jirnova. A házak száma 475. Falurészek : Cot, Jirnova, Partea Cișului. Épületek : baptista imaház, g. k. templom, népiskola. Természeti emlék a négy akácfa, melyet a jobbágyság eltörlése emlékére ültettek (1848.). A községen kívül egy zárda romjai vannak. A község belső területén egy török vár romjai láthatók. Valamikor török úrnak székhelye volt. Magyar birtokosok régen: Toldy István, Petneházy, 1648-tól kezdve Rákóczi György lett. Később a Kovácsnemzetség birta.

Történeti emlékek : Ősi neve is Feltót volt s egyike a legrégebbi aradmegyei községeknek, mivel már 1198-ban van említés róla, Imre király azon kiadványában, melyben a templáriusokat Feltót birtokában megerősítette, s ugyanez történt II. Endre alatt is. Mikor pedig V. Kelemen pápa 1312. márc. 2-án kelt bullájával eltörölte a templáriusrendet, Feltót is a johanniták birtokába ment át a többi templárius birtokokkal együtt, de hogy meddig birták teljes biztonsággal, meg nem állapítható, valószínű azonban, hogy 1523-ban megszűnt a johannita-rend birtoka lenni, mert rhodusi birtokukért a törökkel vívott ütközetben mind elesetek. Hogy azután kié lett, szintén nem tudható. A mohácsi vész után azonban a Czibak Imre kezébe került. A török inváziók folytán ez is elpusztult. Feltótból Tauc lett, amint ez III. Károly adomány leveléből 1732-ben kitűnik. Ez évben Raynald modenai herceg kapta.

Jelenlegi birtokosok : Gróf Königsegg Fidel, Wirt Antal, Pozsár Károly, Gerhardt Teréz, Gerhardt Antal, Sulkovszky József herceg.

57. *Galsa*. (Világosi járás.) Területe 5293 kat. hold. Lakóinak száma 2519. Román község, laknak benne magyarok és kicsi számban németek is — nagyobb részét munkások és vincellérek. A Hegyalján fekszik, részben a sikon, részben a hegyoldalon, az Acsev. vonala mentén. Határolják Világos, Ujszentanna, Erdőskerek és Muszka. Lakossága Erdélyből telepedett be. A lakosság szőlőműveléssel és földműveléssel

foglalkozik. Bora a hegyaljai borok kitünőbb fajtájához tartozik. A határt a Ritul cel Mare (Nagy-ér) szeli át.

Topografiai nevek: Jimboia (kaszáló és pusztá, mely a Bohusék birtoka), La fűntîna togherici (szántóföld), La fűntîna hardou (szántóföld), ez utóbbit *La Ulm*-nak is nevezik, egy nagy szilfáról (Ulm), mely ott állott. A szőlők végén van az ugynevezett *La Dealul cieres* (bokros legelő), Cunepiște, Dealu Jenaga, La Hordou.

Iparosság is van a községben: csizmadiák, kőmives, bognárok és kovácsok.

Az utcák hosszan nyúló, egyenes vonalúak. Alföldi jellegűek. A házak száma 550. Épületei közül az iskola és a régi megyei tisztalak emelkedik ki.

Birtokosság: báró Bohus Lajos.

Galsa már 1333-ban említve van; 1441-ben Brankovics György, ezután a Hunyadiak birták. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

58. *Garassa*. (Gross.) Máriaradnai járás. Területe 6926 kat. hold. Lakói száma 867. Tiszta román község. Fekszik részben dombon, részben abban a völgyben, melyben Alsódombró; a Maroskapronca-szlatinai út mentén, a Marostól mintegy 11 kilométernyire. Határolják: Mikószalatna, Alsóköves, Kisbaja, Alsódombró és Keszend községek. Szép erdőségei vannak. Földje hegyvidéki, sovány. Vannak nagy szilvásai. A községet a *Părău Tocili* (köszörűkő-patak) nevű patak szeli át. A hegyekben fenkő és köszörűkő találatik.

Háziipar daróc-készítés és vászonszövés.

A határban következő topografiai nevek említettnek: Tișa (szántóföld), nevét állítólag onnan kapta, hogy a nép a patakot Tișának vette. Dimpul oltoiu, egykor gyümölcsös, (olt) most kaszáló, Carpenie (gyertyánfáról — gyertyános, Carpenie), Blidu Tözului (lásd Alsódombró), Holumba cornului (sompás erdő), Dimpul Cucinilor (lásd Alsódombró) Vurvul Miculi (a monda szerint egy Mikula nevű zsvány itt öletett meg, cserfás-bükkös erdőség), La Tocila (*köszörűkő*, rengeteg erdőség), Părău Ciganului (kaszáló, szántó, hajdan cigány-lakta), Dimpul Gliganului (Vad disznó lakta hely, kaszáló és szántó), Tagu popi, (rengeteg erdő; a monda szerint itt egy pap a bikkfára felkötötte magát, (Tag = bükk, popi = pap). Az utcák rendetlenek, a házak szétszórtan épültek. A házak száma 177. Csak egy utcának van neve: Fő-utca.

Birtokosság: a kincstár.

1904. óta aranymosás is folyik itt. Megkezdte a Garassai Aranyföld-társaság. 1574-ben Chross révén Bajazit spahi birta. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

59. *Garba*. (Gurba.) Borosjenői járás. Területe 6629 kat. hold, lakói száma 2355. Tiszta román község. A magyarság benne csekély.

Határolják Borosjenő, Sikula, Csermő és Seprős községek. Földje termékeny, erdeje sok volt, most már nagyon irtották. Határán átfolyik a Töz vize. A lakósok földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak, régebben faszerszámot készítettek. Mig azok a nagy erdőségek megvoltak, Garbán nagyon elszaporodott a szegény legények száma. Ma már megfogytak. A lakósság — hagyomány szerint — nem dologkedvelő s hajlik az iszákosságra. De azért elég jómódú, mert a szomszéd uradalmaktól sok földet kaptak bérbe s munkát is kapnak náluk mindig. A garbai ember cselédnek nem áll be, sőt másoknál napszámos munkát sem vállal, pl. kerti munkát vagy favágást.

A lakósok Erdélyből és dél-Biharból telepedtek be.

Határa sík. Folyó vizei a Töz, Kis-ér, Nagy-ér, Jakab-ér patakok. Puszták: Viznik-pusztá, Tibor-major, Szászerdő, Hadanka-pusztá.

Topografiai nevek: Țerina din joș, Țerina din suș, Garba bătrînă (régebben itt feküdt a község), Setlecut, Homok (szántóföldek), Ritul Illi, Balta Rosului, Tehenești (hajdan rétek, most szántóföldek), Vinicut, Sotutru (kaszálók), Jimbolo, Viteleție (marhadelelő), Țicortia (legelő), Ladanca, Satlacut, Șaș, Virnic, Lunca (erdők), Nădas, Illiott, Horat, Ritul Corbului, Balta Cătră (nădas rétek).

Utcái egyenesek; rendszeresen telepített község. Utcanevek nincsenek. A házak száma 345. Falurész · Marjinar (faluszél). Nevezetesebb épületek az iskola, a templom és paplak, a községháza.

Birtokos: báró Solymossy Lajos; egykor Atzél-birtok volt.

60. *Gósd.* (Govosdia.) Borossebesi járás. Területe 1074 kat. hold. Lakói száma 513. Tiszta román község. Fekszik Szelezsény, Körösbökény, Borossebes és Parázs községek között, az Acsev. vonala mentén. Hegyes-dombos a fekvése. A lakósság földmiveléssel, állattenyésztéssel és szilvatermeléssel foglalkozik. Követ is fejtenek a határban levő erdős Pleșa-hegyből. Határát érinti a Körös. Néphagyományok szerint sok követről Kövesdinek is hitták. Lakói a Szelezsény községhez csatolt Kiskörös község feloszlásával költöztek be. Az Illika és Donccsaládok voltak a törzs-családok. A helyet, hol ezek gunyhóban laktak ma is gunyhónak nevezik (Pesty). Dülő nevek: Unghu (= köröm), mivel a Körös kanyarulata e földek körül *köröm* formát mutat. Bokszeg vagy Boksei (a Körös partját elmossa és beiszapolja). Pruniște (szilvás), Trevaș (= földtorlasz, a folyóvíz hordja ott össze,) Monaștire; mivel a monda szerint itt kolostor állott. Téglát és faragott követ találtak ott. A község utcái egyenesek. A házak száma 128.

Birtokosság nincs. A XVI. században a Losonczyaké volt.

61. *Gyorok.* (Régi neve: Gyarak, Csarak 1561). Aradi járás. Területe 2041 kat. hold. Lakói száma 2392. Túlnyomó részben magyarok, mintegy egyharmada román. A Kecskés-hegy tövében, hosszan elnyúló

község. Határolják: Aradkövi, Ménes és Szabadhely községek. A szántó-föld kevés s így a lakosság túlnyomólag szőlőműveléssel foglalkozik. A bora világhírű. Már az 1862-iki londoni vilákiállításon nagy éremmel tüntették ki.

Gyorokot elvértve ma is Gyaraknak mondják. A török idők után pusztá volt. 1727-ben a modenai herceg birtoka lett. 1736-ban királyi adományul Edelsbacher Zsigmond kapta, ki benépesítette telepésekkel. A bevándorlók Erdélyből, a Székelyföldről, Csanád- és Békés-megyéből jöttek. A bevándorlottak ivadéakai: Kiss, Juhász, Borbély, Mózes, Szikra családok ma is megvannak. Jöttek németek is hozzá: Leibl, Glück, Beller, Thum, Steiner, Schillerek.

Topografiai nevek: A mohácsi hegy (a mohácsi vész után állítólag ide menekültek a vidéki lakók), a Kecskés-hegy, mely a legmagasabb a Hegyalja hegláncában s a kecskéknek jó legelő. A hegy igen magasán szőlővel van beültetve, csak a teteje kecske-legelő. Gyorok határát átszeli a *Száraz-ér*. Gyorokhoz tartozik most (1885. óta) az *almaszegi- és livádiai*-puszta, mint kincstári birtok; továbbá: Urtelep-hegy, Városvölgy, Kisvölgy, Nagyvölgy, Haranghegy, Határhegy.

Az Edelsbacher családról Gyorok Forray Andrásra szállott, ki vejére, Gróf Nádasdy Lipótra hagyta. A Nádasdy birtokrészt, Nádasdy Ferencz halála után, dr. Masznyik Márton vette meg.

Gyorok főutcáját egy hosszú, keletről nyugatra haladó fő mű-út képezi, melyen most a Hegyaljai Motoros Vasút pályája halad végig. Derékszögben metszi ezt át a Szabadhely felől jövő fő-út, melyen szintén a motoros vasút vezet, Aradtól Gyorokig terjedő vonalrészen. A két út találkozásánál van a gyoroki fő-tér. Ez a piac-ter, a Nádasdy-tér. Itt érnek össze a motoros vasút Pankota, Máriaradna és Arad felé szétágazó vonalai. A többi kisebb utca vagy derékszögben metszi a kelet—nyugoti főutat, vagy ívszerű hajlással, párhuzamosan mennek vele, míg össze nem érnek. Az utcák nevei: Aradi-út, Világosi-út, Magyar-utca, Demeter-utca, Ujtelep-utca, Kocsma-utca, Nyíl-utca, Könyök-utca, Temető-utca.

Gyorok az utóbbi években nagyobb-szerűen fellendült. Személy- és áruforgalmát a Máv.-on kívül nagyon emeli az új motoros vasút. Kora tavasztól késő őszig, szüret utánig s az új-bor első lefejtéséig, mindig zsúfoltak a vonatok. Arad értelmisége jelentékeny részének szálló-birtoka lévén, Gyorok egyébként igen élénk nyaraló-hely is. Ujabban sok szép villa (kolna) épült és a régiek is elég diszesek. Híresebb épületek a Nádasdy-Kúria, mely most bank- és vendéglő-helyiség. Gazdaságilag különösen emelkedett Gyorok a filloxera-csapás után, a szőlők megújítása óta. Az új szőlőművelés több munkaerőt és több munkát vesz igénybe, ezért a nép keresete növekedett és csaknem állandóvá lett.

Mikor a hegyek közt, a tél zordonsága miatt a munka szünetel, megkezdődnek a pince-munkák és ojtvány-készítések.

Gyorokhoz tartozik és már egészen a hegység lábánál, síkságon terül el a *csángó-telep*. 1884-ben, május 23-án telepítettek ide 126 családot Bukovinából, nagyobb részét Istensegitsről. A telep három egyenes vonalú párhuzamos utcából áll. A középső utca közepe táján kiemelkedik az állami népiskola és óvoda. A csángó nép föld- és szőlőmunkából él. A föld, amit kapott, kevés ahhoz, hogy belőle megéljen. Egyébként enyészőben, lassan-lassan kihalófélben vannak: összekegyednek másokkal és el-el szállingóznak. A leányok férjhez mennek másfelé vagy szolgálatba állnak, a legények szintén másfelé keresnek kenyeret. A csángó-jelleget, beszédmódot s némileg a ruházkodást is, csak az éltesek őrizték meg. A tüdővész erősen pusztít közöttük, a pálinkafogyasztás nagyon elharapódzott.

A házak száma Gyorokon 475.

Birtokosok: Gróf Nádasdy, báró Andrányi, Domány, stb. (Lásd I. 257.)

62. *Gyulatő*. (Gyulicza.) Máriaradnai járás. Területe 4058 kat. hold. Lakóinak száma 1148. Tiszta román község. Fekvése a Maros jobb partján, az Arad-soborsini-út és a Máv. vonala mentén. Neve másként Zsulica, 1775-ben pedig Galica volt. Határolják Raj, Szarvaság, Alsóköves és Alsódombró. Földje sovány, kékes színű kövekkel kevert. Erdős hegyek övezik. A helységen átfolyik a Valea Baji (Bánya-patak). A lakosság földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Hires pogácsa almafajt termelnek.

Topografiai nevek: Părêu Dumbrovița, Grinistie, Mocrü (erdők), Vlavoriți (erdő és kaszáló), Maghiura Cacaroului (erdő és kaszáló), Fodinac, Cătrăașa, Unghi (szántók). Dülők: Duleu liveji, Duleu popii, Vranica pună la Mures, Clai, Faghimal, Catrința, Balta forc, Circova, Dimpul de nuci, Tâncos, Székás, Bușoru, Părêu Caprărului, Simighiș, Șcandura, Dimpul lui Marian, Părêu cordoi, Piatră, Șcaunul, Vlăvu, Fruntie, Babă, Sâșu, Plopet, Glană, Dimpul lui prunie, Dimpul cu coterile, Dimpul culestilor, Dimpul lui senge, Părêu dolci, Părêu murgului, Magurica.

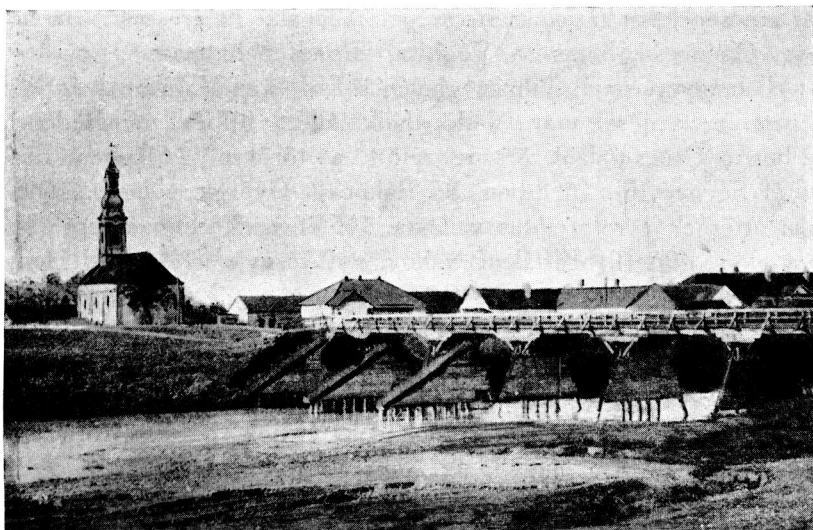
Utcái egyenesek, nevük: Drumu mare, Ulița lu Vank Mikulae, Ulița la Gabor Ghiorgița, Ulița la Popa Juon, Ulița Mocanița, Ulița la Popuca Vicentie, Ulița cătă Isbașă Juon, Ulița la Niagota, Ulița Popesti, Ulița la Gaboresti, Ulița părêu bișericii, Ulița Tamsesca, Ulița Parhoniaști, Ulița Ciulescilor. A házak száma 268.

Birtokosság: Kir. kincstári erdészlet és a Kászonyi-család.

63. *Gyulavarsánd*. (Gyula-Varsánd.) A régi Zaránd területén. Eleki járás. Területe 8576 kat. hold. Lakói száma 2802. Többsége román,

mintegy egyharmada (654) magyar. Fekszik Nagyzerénd, Nagypél, Gyula és Gyulavári között, sík vidéken, a Fehér-Körös mellékén, noha nem közvetlen mellette, a Gyula-Simonyifalva helyiérdekű vasút mentén. A községet átvágja az alföldi állami műút. Földje termékeny. Van egy erdős rekettyés része : Gilvács. A lakosság földmiveléssel azután nád-vágással, méhkas és kosárfonással, cirokseprű kötéssel foglalkozik (Fábián). Nevét állítólag a gyulai vársáncokról vette. Az oláhok Erdélyből, a magyarok Hevesből jöttek.

Topografiai nevek : Ősi (a Fehér-Körös jobb partján ; egy templom fundamentumai láthatók itt), Gelváts (urasági puszta), Kutyahely, Debrecen (itt egy tanya van), *Csordás domb*, Bökér és Rózsa (legelők és ka-

Gyulavarsánd és a Körös-híd.

szálók), Duleu popilor, Duleu Cătră Ghiulani, Schweitzer, Nagy csohos, Dumbeți. Puszták: Jánosháza.

A *Farkas halom* nevű helyen ásatások voltak, találtak is régiségeket.

A községnek két hosszú és néhány kisebb utcája van Nevük : Nagy-utca, Kis-utca, Ulița Tinties, Ulița Usoriu, Buzsák-utca, Iskola-utca, Templom-utca, Ulița Boreasca, Ulița Bujiga. A házak száma 427. Mint épület kiemelkedik a régi birtokosok *udvarháza*, most paplak. A község két részből áll : Sușan és Joșan. A lakosság békés természetű, rendszerető és vallásos.

Birtokosok : régen a Névery nemzetség, ma Gróf Almássy Dénes, Wittmann János, Balázs Mózes, Páska János, Horpon János. Varsándról egyik legrégebb emlékezés, hogy 1329-ben Róbert Károly-tól Berenda

Márton kapta, aki a Basarád elleni harcban a király életét mentette meg (Márki, Anyaggyűjt. 1081. l.). 1558-ban a török Gyulavára ellenében erődöt épített. A XV-ik századig mindig Vorsyan a neve. Ugyan-e században a Czibakok bírták. A XVI. században Massay Imre, Nadányi Bebek és mások bírták. 1705-ben a rácok pusztították el. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

64. *Halmágycsúcs*. (Csúcs) Halmágyi járás. Területe: 4038 kat. hold. Lakói száma 1221. Tiszta román község. Részint dombon részint síkságon fekszik, Nagyhalmágy mellett az Acsev. mentén. Topographiai név: Gorgána-hegység. Dülők: La Maghiura, La Glumeie, La Cașoie, La Halocel, Heread, Hiriad, Valea Popiilor, La Sohadol La Cris, Mlaka, Hereduș, Șarcuțesc. A lakosság földmiveléssel és kőfejtéssel foglalkozik. Utcái nincsenek, a házak szerte-széjjel állanak. Falúrészek: Sarcuțesc, Ingesd, Craincesd, Nicoresa, Poghita, Hiriad, Balintiesd.

Halmágycsúcsnak, mint véghelynek Erdély és Magyarország között, történeti szereplése volt. Védőpalánk állott itt és vámszedő hely. 1574-ben a Csúcs palánk őrsege rálőtt a törökre 1610-ben Bethlen veszi át Segnyeytől. 1658-ban II. Rákóczy György volt itt. 1648-ban oláhjai áttérnek a református vallásra. 1655-ben eltörlik a vámot. (Márki, Anyaggyűjt. 406. l.) Birták Brankovics György (1444.) és Hunyady János is.

65. *Halmágygoros*. (Gros.) Nagyhalmágyi járás. Területe 1066 kat. hold. Lakói száma 260. Tiszta román község. Dombon és hegyoldalon fekszik, Nagyhalmágy mellett. A lakosság földmiveléssel, állattenyésztéssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Dülők nevei: Cornu turci, Gruia Prisaca. Utcái nincsenek. A házak szét vannak szórva és fából épültek. Számuk 38. Falurészek: Maleșd, Roșesd, Mihuteșd, Lucesd. 1601-ben Toldy Isván kapta, 1764-ben a Bethlen-család bírta.

66. *Halmágymező*. (Pojenár.) Nagyhalmágyi járás. Területe 1318 kat. hold. Lakói száma 469. Tiszta román község. Részint dombon, részint síkságon fekszik, Nagyhalmágy mellett. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Határrészek: Olci, Ștrimba, Ciocosd. Utcái nincsenek, a házak szétszórtnan állanak. Számuk 78. Falurészek: Ducienesd és Bulesd. Halmágymezőt (Pojenár) 1764-ben a Bethlen-család kapta.

67. *Háromalmás*. (Almás.) Borossebesi járás. Területe 5585 kat. hold. Lakói száma 2035. Tiszta román község. Itt ültette Percsényi Nagy László az első három szederfát (Fábián). Dombos területen fekszik. Tulajdonképpen három község — Lunca, Pleș (1812) és Plop (1818) — egyesüléséből áll. Szomszédos Al- és Felcsill, Bozósd, Keszend, Rékes és Décse helységekkel. Határát a Fehér-Körös szeli át. Földje részben termékeny, részben fehér agyagos; szilva-termelésük nagy. A belőle főzött pálinkának sajátos savanyúságot tudnak adni.

Aszalt-gyümölcsöt árúlnak és készítenek fa-szerszámokat. A Körösön kívül van egy patak is. A megyének itt régen tisztiháza volt.

Földesúr: Almai (előbb Wurm) nemzetség, mely a birtokot a kincstártól szerezte.

Valamikor magyar község volt, mert előfordulnak ilyen román családnévek: Farkas, Fehér, Buda, Csuda.

Topografia nevek: Belső telek, Oravița la Lunca, Mora Lega-lășca, Hadă, Livada, Coteros, Pacă, Mora de Piatră, Timpești, Poiana, Intră Belț, Troiaș, La Valea, Jugui, Balta Niagră, Szlog, Dimpul Bișerici, Jăton, Javoiu Receșc, Părâu Filipesc, Ipitar, Paulești, Plopii, Javoi mare, Burtuc, Magura, Dumbrava, Jomota, Cier, Doșesti, Țuriniara, Almăsd, Jomota Piatră, Pleștiara, Gruiu, Vurvu murêri, Usoi Bunghiest, Hotărul Balatiașa, Valea Tomii, Vurvu Scurtului, Turciești, Valea Țariui, Băltuța, Ciintiașcă, Mocru Vurvu, Coste mare, Folciești, Bică-deal, Marinești Lunca, Mormintie Lunca, Banesești, Muștaia, Ogreseșc, Stupini, Festetier, Mlacă, Turtiinaș, Savu Rosu, Tomești, Grojesti, Ciocanița, La Pier, Rotundă.

Utcái szabályosak. Nevük nincs. Falúrészek: La Valea, La Lunca, Tempesti Criseniști, Ghiălani, Băltani-i.

1434-ben a Báthoryak bírták; 1601-ben Toldy István, 1732-ben mint elpusztult falút Raynald modenai herceg kapta.

68. *Holdmézés* (Hold-Mézes). Borossebesi járás. Területe 2001 kat. hold. Lakói száma 608, Tiszta román község. Sikságon, a Fehér-Körös mellett fekszik. Nevét azóta viseli, mióta véle mostani tulajdonosa Kornély nemzetség által birt szomszédos Hold helysége egyesítettett (Fábián). Határos: Józással, Körösfényessel, Bonczafalvával, Szerbbel, Alcsillel és Koroknyával. Megyei út vezet el rajta. Határa lapályos, vad és terméketlen. Erdeje kevés. A lakósok arató munkások.

Két községből alakult: Hold és Mézes. Hold-ban élt egy Szerb nevű nemzetség, ennek utódai jelenleg is élnek. Volt egy gesztenyés erdeje is.

Topografiai nevek: Hoduța, Pământul mea, Teletiu, La Hirad, Ciecieră, Pământăl truvie, Pământul Droboarel, Östög, Șub, Viji, Ardelean, Hiriad, Gropului, Prunea, Andea, Cimpul mare.

Utcái egyenes vonalúak. Nevük: Fő-utca, Bosnyák-utca. A házak száma: 124. Falúrés: Kekes.

1597-ben Kornis G., 1613-ban Kenderessy, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

1804-ben határjárás volt, hogy Mézes a Kornélyeknek adassék; 72 mézesi nemes tiltakozott ez ellen, végre katonai erőket kellett a tiltakozók ellen igénybe venni, hogy a Kornélyek birtokukhoz juthassanak. A lázadó nemesek: Serb Józsa, Jósa, Pécz, Lup és Istók voltak.

Birtokosok : Bosnyák József és Bosnyák Imre.

69. *Honczer*. (Honczisor, — Honczfalu 1607-ben.) Borossebesi járás. Területe 5283 kat. hold. Lakói száma 570. Tiszta román község. Két magas, erdős sziklabérc között fekszik, szétszórt házakkal, a völgy hosszában. Határolják: Bugyfalva, Preszáka, Raj, Boncafalva, Honctő. Erdős, sziklás, kopár vidéke földmivelésre és baromtartásra nem igen alkalmas, azért a lakósok másutt dolgoznak, aratnak, kapálnak és faszerszámokat készítenek. Két patakja van, rajtuk fűrész-malom és kalló volt (Fábián).

A község a régi Zaránd területén fekszik. 1746-ban csatoltatott Magyarországhoz.

Topografiai nevek: Jinejitore (szántó), Lunca (kaszáló), Pârâu Diligi (szántó), Teuș Cimpul, Cioreșc valea lui nou (közlegelő), Pârâu Ristitoru (tisztás), Valea Vâci-i (folyó), Valea Bonton (hegyi patak), Pôntru Mitru (hegy), La Poien (erdő), Vurvu Lamului (erdői tisztás), Urjic Hodobă, Thieiuș (írtások), Prișaca (legelő), Trihonț (hegyi-puszt), Runca crnițul Vărațiicu, Vărațiicu, Dimpul cu Goroni, Magura (hegyek), Füntină Paltien (forrás).

Házainak száma 119. Utcái rendezettek. Nevük nincs. 1650-ben a kincstáré volt.

Birtokos: özv. Boros Béniné és az Acsev.

70. *Honctő*. (Gurahonc és Gurohonc = szája vagy torka a kis-erdőnek.) Borossebesi járás. Területe 2398 kat. hold. Lakószáma 997. Fele magyar (az értelmiség) és fele román. Fekszik a Fehér-Körös mellett egy dombon, az Acsev. vonala mentén, mely 1889-ben épült. Szomszédos Báltfalva, Zarándmegye Rasztócz nevű falujával, Honczérrel és Bonczafalvával. Jászástól a Fehér-Körös választja el. Földje aörös mellett valamivel termékenyebb, de hegyi részén sovány, kavicsos, sárga, agyagos. A lakósság földmiveléssel, arató munkával, faszerszámok készítésével és árusításával foglalkozott; ma már nagyrészt gyári munkások, a honctői híres cementgyárban dolgoznak. A gyümölcsösök bőven teremnek. Erdősége nagy volt, ma már nagyrészt ki van irtva. Van egy patakja, melyben régen *menyhal*-at fogtak. Egykor rézhámor is volt itt. Birtokos volt egykor (1821) a Remekházy (Reinold) nemzetség.

Gurahoncz 1746-ben került Magyarországhoz (*Kozma Pál Zarándmegye Statisztikája*). Valamikor magyarok laktak. Régi család-nevek: Hajdú, Tréfás, Csók.

Topografiai nevek: Țarină de more (szántó), Copatșel (legelő), Zovoi (kaszáló), Varatic (erdő), Lacú (tisztás), La pod és La Stan (csárda), Fehér-Körös, Valea Hontului (hegyi patak), Valea rêu (hegyi patak), Gruiu (kopasz kőszirt).

Honctő vadregényes vidéken fekszik, völgy szorulatban. Élénk

hely, középpontot képező. Van nagy piaca, élénk forgalommal, vannak gyárai, nagy üzletei, intézetei.

Épületei közül szebbek a középületek és egyes villák. Az utcák egyenesek. Nevük: Vasúti-utca, Posta-utca, Templom-utca. A házak száma 156.

Birtokos: 1888-óta özv. Boros Béniné.

71. *Hosszúsór.* (Vosdocs, Voszdocs.) Nagyhalmágyi járás. Területe 570 kat. hold. Lakói száma 199. Tiszta román község. Fekszik Nagyhalmágytól északra, völgyben és hegyoldalon, erdős hegyektől körülvéve. Atmetszi egy Valea Lungsoni nevű patak.

A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik.

Az utcák rendetlenek, nevük nincs. A házak szétszórtaan állanak. Számuk 33. Falúrészek: Vașesti, Balavesti, Juonești, Gavrilești és Rușești. Nagyon szegény nép lakja.

1909-ben Lungsona nevű községgel egyesítették. Hosszúsór 1561-ben a Báthoryaké volt, 1764-ben a Bethlen-család kapta.

Lungsona mellett egy állítólag már a rómaiak korában művelt aranybánya volt.

72. *Ignafalva.* (Igneșt, Igneșty, Ágnafalva.) Borossebesi járás. Területe 1754 kat. hold. Lakói száma 425. Tiszta román község. Sikságon és domboldalon a Tyeuz- (Töz-) patak mentén fekszik. Valamikor a gróf Königsberg-nemzetség sebesi majorátusához tartozott. (Fábián). Határolják Dancsfalva, Bajnokfalva, Borossebes, Kertes és Menyéd. Földje sovány, silányan terem meg rajta az őszi és tavaszi gabona. Szilvásai vannak. Van nagy erdősége. A lakosok a földmivelésen kívül faszerszám-készítéssel foglalkoznak. Különösen kaszanyelet csinálnak (Fábián).

Topografiai nevek: Dealul bișerici (egy kis domb neve, régen templom volt itt, most egy forrás van: Ișvorul popii); dülők: Balta Floresc, Busașca, Brodanieșc. Erdők: Balta Balbad, Dumbrava.

Utcái egyenesek, név nélkül. A házak száma 70.

A községben sok a László családnevű egyén. Elrománosodott magyarok.

A község 200 éve létezik, Erdélyből jött be a lakosság. A XVI. században a Losonczyak birták, később a Kornis- és Kenderessy-család; 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

Birtokos: gróf Wenckheim Krisztina.

73. *Ilțő.* (Iltyó) Máriaradnai járás. Területe 2453 kat. hold. Lakói száma 828. Tiszta román község. Fekszik az Arad-Zám-toki út mentén, a Máv. mellett. A község neve románul Ilțeu = mocsaras tóról eredt. Valamikor a Báró La Presti-család uradalmához tartozó román község volt. Határolják: Marosszeleste, Tok községek és déli részen a Maros folyó.

Földje hegyes, bérces és agyagos csak a Maros mellett jobb. A lakosság földmiveléssel és hajókészítéssel foglalkozik. A község régi pecsétjén egy zászlós hajó és egy csákyás ember van kivésve (Fábián). Mondják, hogy a község régen közel a Maroshoz egy *Perczok* nevű helyen feküdt és ez is volt a neve, de a Maros áradásai feljebb szorították a lakósokat. Mostani nevét az Iltyó nevű pataktól nyerte. Van határában egy hegy, *Coșta Ogurului*, hol 1812-ben rézbányát nyitottak, de abbahagyták. 1784-ben a Petrisen rabló oláh-paraszthad (Hora és Kloska lázadás) hamúvá égette az uraság minden épületét és gazdaságát s innen Tokra vonult, hol szintén dúltak. 1809-ben kilenc oláh haramia kirabolta az akkori birtokosnőt: Vojd Antóniát, nagyon megkínózták és magukkal hurcolták a Marosig.

Topografikus nevek: *Hușna*, *Holdiele mare*, *Holdiele mică* (szántók), *Șelș* (füzes), *Boarie* (marhalegelő), *Șdiasca* (= szigetből való legelő). *Mureșu mort* (= holt Maros), *La cêrmiș* (= téglakemence), *Holdiile* (kisdülő), *Șcuretule* (a Maros mindig mossa). Erdősége nagy: tölgy és bükk, jávor és gyertyán. Erdőrészek: *Draganișa*, *Jeduțu* (őzikét fogtak), *Cioacă*, *Petricană* (kavicsos), *Greniștie*, *Dimpul bniștului*, *Poiana mice*, *Vurvu feși*, *Ordas*, *Valea Ogurului*, *Suhaș*, *Dimpul Cotereși* (itt disznóólak voltak), *Vurvu Oprei*, *Calaie*, *Uj dülők*: *Hușna*, *Oștrov*, *Șcortatura*.

Utcái egyenesek. A házak száma 220. Az út mentén van a Herceg-forrás (*Ișvorul Prințului*). A vasút mellett van az Erzsébet-fenyves terület.

Birtokos: Herceg Lichtenstein Alajos.

Fentartotta magát a hagyomány, hogy Báró La Presti itt levő kastélya pincéiben vadállatokat tartott; hálósobájából sülyesztőn éjjelenként lejárt hozzájuk fákyafény mellett. Ugyanő fatalpú hegyi-vasútat épített.

74. *Irtásfalú*. (Lázur.) Nagyhalmágyi járás. Területe 5392 kat. hold. Lakói száma 877. Tiszta román község. Részint síkságon, részint dombon és hegyoldalon, patak mellett, Nagyhalmágy közelében fekszik. Lakóai földmiveléssel, állattenyésztéssel, nyirfaseprű-, kapa-, kaszanyélkészítéssel és olfa-munkával foglalkoznak. Dülők nevei: *Gura mică*, *La Coișioc*, *La Cîmp*, *La Leușeșt*, *Gavoest*, *Coiest*, *Boșest*, *Lunca*, *Clifă*, *Negraia*, *Testiesel*, *Lașurale*, *Dimpul*, *Dîmvanu*, *Naița*, *Magura*.

A község rendetlenül épült, utcái nincsenek. A házak szétszórtan állanak. Számuk 138. Falúrészek: *Lepeseșt*, *Coieșc*, *Joneșd*, *Tamașesd*, *Boșesd*, *Trifeșt*, *Dealul Igneseșd*, *Clifa*.

1441-ig Brankovics bírta, 1610-ben Bethlen G., 1613-ban Kendessy, 1659-ben gr. Tököly Istvánné, 1764-ben Bethlen gróf.

75. *Jószás*. (Népetimológia: jó úzás.) Borossebesi járás. Területe 727 kat. hold. Lakói száma 439. Tiszta román község. A Körös jobb partján, hegyen épült, kicsi szegényes község. Dülő nevek: Troaş, Corca, Cătră Boncesd, Curtie, Dealul.

A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Az utcák rendetlenek. A házak szanaszét állanak; számuk 88. Utcanevek: Fő-utca, Zöldesi sor.

A XVI. században a Losonczyaké, 1597-ben Kornis G. kapta, 1633-ban Kornis Zs., 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. 1821-ben kapják a Purglyék. Creminoşa nevű völgyében tüzkövet találni nagymennyiségben. (Márki Anyaggyűjt. 561. l.)

76. *Jószáshely*. Borossebesi járás. Területe 1529 kat. hold. Lakóinak száma 633. Tiszta román község. Fekszik a Fehér Körös mellett, Honctóvel szemben. A Köröstől kezdődőleg körülbelül egy kilométer hosszúságban húzódik végig egy völgyben. A falú csak egy hosszú utcából áll, ezzel párhuzamosan folyik a Valea nevű patak. Az Acsev. vonala érinti és egy keskenyvágányú kis iparvasútja is van Zombrádig. A lakósok földmivesek. Nagyon nagy itt a szilvatermelés.

Topografiai nevek: Dealul boiler (ökorlegelő), Cassia Prihođi (erdős hegygerinc, rajta egy nyáron kiszáradó tó), Plopeu (nyárfás), Vurvu Misieşului (hegycsúcs), Gruiu Tişeloru (erdős hegy), Vurvu Gropului (szántóföld) Deulul de Fényes, Dealul de Jószás (sziklás hegyek, legelők és szántók), Dealul rofi (erdős hegy), Ogretel, Moşiesd, Prosan Ptietriş, Vurvu Corniestului, Valea Grapului, Racova, Lazeşti (dülők.) Birtokosa volt Purgly János, kinek épületeit a nyegyvennyolcas években fejgyűjtötták. Egy hegytetőről mai napig is ellátszik a Purgly-kápolna. Ujabb birtokosok a Pollatsek-család. 1891-ben a község teljesen leégett, csak a templom és a községháza maradt meg. A községnek Vojkaháza felé eső határa volt a régi határa Magyarország és Erdély között. A vojkaházai határ felé eső 280 kat. hold sokáig vita tárgya is volt Magyarország és Erdély között. Végre egy bizottság eldöntötte és térképet készített.

Az utcának nincs neve. A házak szám 89.

Jószáshely 1732-ben Raynald modenai herceg birtoka lett.

77. *Kalodva*. (Kladova, Kalodvapataka, Kaladva). Radnai járás. Területe 12083 kat. hold. Lakói száma 830. Tiszta román község. Az Arad-zámi állami úttól 3 kilométernyire, gyönyörű regényes völgyben fekszik, a Hegyes Drocshoz tartozó határhegy és a Buşeica Crişmi hegylánc között. Határolják az aranyági és solymosi erdők, Radna, Ópálos, Ménes és Gyorok határai. Nagy erdőségei vannak. A lakosság szőlőmiveléssel, földmiveléssel és erdei munkával foglalkozik. Régebben fácánokat tenyésztettek, erdejükben sok volt a vad. Két patak szeli át

a községet a Kladova és Kladovicza. A *Kladovai-völgy* mint vadregényes hely kedves kiránduló helye az aradiaknak. Benne régi mészkemencék nyomai találhatók. A hegytetőn a kladovai vár romjai láthatók, a völgyben a paulinus-klastrom enyésző omladékai. Kladován jó cseresznye terem.

Topografiai nevek: Ciatatuica (sziklás, cserjés hegy), Civaca dirlie (erdős hegy), Ornișca (erdős, tisztás hegy), Oloșu (erdős hegy), Dimpul olarü (erdős, szilvás hegy), Dimpul terșeti, Dimpul lui Filip, Dimpul Cotșinilor, Dimpul Colibiți. Keleten: Șelestiniaca, Hodobae, mind erdős hegyrészek, Icrișu, Ușuiog, Dimpul Niamțului, Șalașu pacurarului, Hotaru bișerici (erdős, mezős hegyek). Nyugaton: Crișma, Dimpul de la Stan Varnița (itt mészkemencék voltak). Dimpul Sirianului, Cerșca, Hotarul Scinșci, Libanova, Dimpul Morț (erdős, cserjés hegyek), Liboca (szőlővel beültetett hegy). Delëu, Dealul Vlaghiși, Stejeri (mind erdős hegyek).

A község szétszórott fekvésű és két részből áll: a fővölgyben levő Kalodva és a Kladoviczai-patak völgyében pedig Kladovicza. A házak száma 165.

Birtokos: a kir. kincstár. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. A XV-ik század elején Brankovics György birtoka volt. Azután Hunyady János kapta. Egy 1761-iki és 1783-iki temesi térképen erős várnak van feltüntetve. Csak egy földalatti kapún lehetett bejutni. E bejárást 1813-ban megásták, de csak egy vaskos mécses, gerendákat és egy vasrudat találtak.

78. *Kávna*, (Kavna). Tornovai járás. Területe 2353 kat. hold. Lakói száma 475. Tiszta román község. Határolják Lugozó, Köved és Feltót községek. Fekszik részint síkságon, részint dombon, a Csigérpatak mentén, mely el-elárasztja lapályos részeit. Földje a hegyen terméketlen, fehér agyag, a lapon szénatermő. A lakosok szegények. Kevés földmiveléssel, szilvatermeléssel és kerékgyártó munkával foglalkoznak. Sódarálót és köszörű-köveket is készítenek.

Bochdanovich-birtok. Ennek a családnak szép udvarháza van.

Topografiai nevek: Keleten Gurboșe és Cimpul mare (hegy), Pământul roșu, Dimpul perilor (erdő), Gura bremlor (dülő), Malaistie (dülő), Cănuțuța (szántóföld). Az utcák szabályosak, nevük nincs. A házak száma 96.

79. *Keresztespatak*. (Krisztesd). Nagyhalmágyi járás. Területe 1040 kat. hold. Lakói száma 248. Tiszta román község. Az egész község 40 házból áll. Fekszik hegy tövében. Átszeli a páfrányosi patak. A lakosok földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak.

Dülök neve: Mlaca, Valea Criștestilor, Medilor, Preluc.

Utcaja nincs, a házak szétszóróttan állanak. Falurészek: Haiesti, Pagulești, Cimulești. 1764-ben a Bethlen-család kapta.

80. *Kerülös*. (Kerülös, régebben Kerellő.) Kisjenői járás. Területe 7516 kat. hold. Lakóinak száma 2192. Tiszta román község. Síkságon fekszik, termékeny földön, melyet annakelőtte nagy erdőség borított. A község nevét a románok Cerelus-nak (Cherelus) ejtik. Hagyományok szerint csak 1822. óta van a helység mostani helyén, azelőtt, t. i. szabályozás előtt, 1000 ölnyire arrébb feküdt, azon a helyen, melyet Vatrăsatului (falu helyé)-nak hívnak. Itt most szántóföld van. Ugyancsak hagyományok szerint a borosjenői török várparancsnok adott a románoknak engedélyt a betelepedésre Erdélyből és Bánságból. A nép 1834-ben görög katolikus lett. A szabályozás, lecsapolás előtt a vidék mocsaras, vízeres és erdős volt. Ma a Töz — a Fekete Kőrös mellékfolyója — szeli át határát.

Topografiai nevek nagy számmal vannak: Ritul corbului (hollók rétje), Rét-Imre (szántóföld), Vatră satului (falu helye), Ariele (szérűhely), Rariște (ritkulás), Țarina (szántóföld), Ritul Lupilor (farkasok rétje), Ogreșile (kertek), Cronepiște (egy félsziget, melyet a Holt-Kőrös képezett; itt sok régi pénzt találtak), Jakab-ér (kiapadt ér, mely a vizet a Tözbe vezette), Fulér (kiapadt ér), Menyér (ér), Szionda (kaszáló), Ritul de Olvegghi (kaszáló, régi nádas), Nagy hodály, Kis hodály, Rét Imre (majorok), Ritul ungurilor (magyarok rétje), Durdoc (legelő), Ritul lui Kósó (személynévről, Kósó az első települő), Ritul csutér (nőstény szarvas rét), Ritul *Sargeu* (sárga rét), Ritul lui Martin (legelő), Eruga lui Jacoboie (Jakabné rétje), Ritul Bușer (Busa rétje), Hutta (hajdan falu, most romok), Olvegghi (hajdan falú, most is láthatók a romok), Olvegghi (alvég) romjai közt orosházi parasztok jöttek kincset ásni, egy beomlott kútnál, de a víz fölszökelt s hirtelen abba kellett hagyniok, azóta újra ástak s állítólag találtak is aranypénzeket. Ugyancsak Kerülös szomszédságában két falu romjait is találták: Víznök- és Harkályt. Romjaiknak ma is nyoma van. (Harkály Zarándhoz tartozik, ma gróf Gyulay birja). Tanyák: Retunye, Kistanya, Nagytanya.

A lakosság földmiveléssel foglalkozik, régebben kerékgyártó munkát végeztek; gyártottak küllőt, talpfát.

Az utcák egyenesek, a község rendszeresen telepített. Az utcák neve: Sikulai-utca, Uri-utca, Hosszú-utca. A házak száma 432.

Szebb épületek a középületek: iskola, községháza, stb. Az Úri-utcában kőkereszt jelöli az egykori r. kath. kápolna helyét.

Birtokosság: 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Egykor Nagygeresdi Kiss Sándor és Nemeskéri Kiss Sándor bírták, előbbiről szállott a birtok a megye nagy szerepet játszott vezérférfiára, Váradi Török Gáborra. Most egy budapesti bank vette meg a birtokot és parcellázza.

81. *Kertes*. Borossebesi járás. Területe 7331 kat. hold. Lakói száma 890. Tiszta román község. Határolják Ignafalva, Sebes, Repszeg

és Bihar felől Káránd. Sík vidéken fekszik. Földje vízállásos, dombos. A lakosok azért aratómunkával és faszerszámok árulásával tartják el magukat. Szilvát, jó besztercei fajtát termelnek (Fábián). A hagyomány szerint Kofán és Ferestyán voltak az első települők. Népetimologia szerint nevét onnan vette, hogy erdővel volt kerítve.

Topografiai nevek: Cofanesc, Fereșc, Tomești és Halmajanieșc (dülök, ősi tulajdonosaikról elnevezve), Lunca (erdős hely, tölgyerdő), Stirpitura (= vizapadás, az összegyülemelő víz állítólag a föld alatt húzódik a Töz, Tüz vagy Tiöz-be), Ripul rosie (veres völgy, földje színe vörös), Mostiine (hegy), Toplița (meleg forrás bugyog fel, kenderáztató), Kádár (völgy), állítólag dézsakészítőkről vette nevét.

Rendes, egyenes vonalú utcái vannak. Nevük nincs, csak egynek: La butug. A házak száma 172.

Birtokos volt: gróf Rottenfels-Königsegg, jelenleg Wenckheim Krisztina grófnő birja.

82. *Keszend.* (Kiszindia.) Borossebesi járás. Területe 14970 kat. hold. Lakószáma 1915. Tiszta román község. A hegyes Drócsának északon kiszélesedő nyúlványaitól van körülkerítve és fekszik a Fehér-Körös balpartján kiszélesedő völgy déli részén, a Borossebesből kiinduló s Gubóig vezető erdei iparvasút mellett, részint a lapályon, részint domboldalon. Környezik a Coște Fireșului, Dumbravița, Ciciorița és Tufat nevű dombok. A község rengeteg erdőség közepett nagyon elszórtan feküdt. 1805-ben nagy üggyel-bajjal rendezték. A belső telkek között utcákat nyitottak. A külső, távoleső részek idővel külön községgé alakultak Pajsán név alatt. Három nagy völgyből három patak ered, melyek egyesülvén, Körösbökényen keresztül a Fehér-Körösbe szakadnak. Az egyik patak neve Huresi Pistrâng, a másiké Kletsova, a harmadiké Valea Prindului forrás. A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Gyümölcse híres. Jó szilvát és kitünő pogácsa almát termelnek, oly mennyiségben, hogy a szilvából főtt pálinka illata a szomszéd községig terjed. Régebben faszerszámot is gyártott a nép.

Topografiai nevek nagy számmal vannak: Țarina, Dumbravița, Dimpul Holgiilor, Cletsova, Dimpul viniilor, Voiana Vurvul Holgiilor, Prescuța, Dimpul merului, Vurvu Voinului, Valea gründului, Dealul plesuliți, Tufăt, Valea hursului, Dimpul betii, Frișlop Țerbria, Lacu rosu, Valea Țoltului, Țolt, Dealul Iancului, Gligor, Dealul la fântina, Dusul mare, Criva, Cornuța, Delan; ezek mind dülök és kaszálók. Giteru (erdő), Selistia (kaszáló), Gubul (erdő), Jimbruniasca (kaszáló), Părâu bürascalui (erdő), Vurvul busrotiocului (kaszáló), Vurvul Corobilor (kaszáló), La tiatră (kaszáló), Valea hegie (erdő), Dimpul oprit (erdő), Retită (kaszáló), fagu popii (erdő), Paltsuni (erdő), Capul voii (kaszáló), Holomot (kaszáló), Fătră tivestilor (erdő), Tiivet (kaszáló), Vurvul Cit-

sora (kaszáló), Fătră cornului (erdő) Funtină retse (kaszáló), Hautru (kaszáló), Dealul opadrii (erdő), Dobru (kaszáló), Rugatselu (erdő), Hurem (kaszáló, szántó), Dasul hurerului (erdő), Blidă rosu (erdő), Gruia Cosniggori (erdő), Lacu terbului, Burtalia (erdő), Poiana (kaszáló), Hotaru popilui (erdő), Valea reo (kaszáló), Grui hată făr (erdő és kaszáló), Palorse (erdő), Vurvul magura (erdő), Dealul nalt, (kaszáló), Tare țsuladului (erdő), Șlabită (erdő), Țsutacul (erdő-részlet). Még egy patak Valea Țsoltului. A patakokon malmok, fűrészmalomok és kállók állottak.

A hegytetőn egy tengerszemhez hasonló tó van, neve Coste Fereșului.

A község fő utcája hoszu, egyenes, neve nincs. Falúrészek: Fauresc, Subesc, Telhezia, Țsoltiusta (vad völgy). A házak száma 335.

A gör. kel. templomban őrzik az *Antimis* nevű régi abroszt, mely állítólag a borosjenői püspök ajándéka. (Lásd Parecz. 15. l., Fábíán 181.)

Birtokosság: régebben báró Dietrich, ujabban hg. Sulkowsky és Gáspár Miklós.

1574-ben Közönd néven Kurt bég falúja. Valamikor öt községből állott; Gavrány, Csolt, Valeare Habnolc, Pruné és Paisan. Utóbbi 1868-ban külön községgé alakították. 1601-ben Toldy István, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

Régi temetkezéseknek kövekkel kör alakban jelzett nyomai vannak, melyek a hullának ülő helyzetben történt temetésére mutatnak. Régi bányászat nyomai is találtak a község közelében.

83. *Kisbaja*. (Baja, Bája). Máriaradnai járás. Területe 4783 kat. hold. Lakószáma 624. Tiszta román község. Határolják Mikószalatna, Farkasháza, Szarvaság, Gyulató és Garassa. Völgykatlanban fekszik, magas hegyektől körülvéve. Termel gabonát és van erdősége is. A lakosság földműveléssel foglalkozik és készít famunkát, régebben híres abroncskészítők voltak. Egy patak szeli át. Körülvéző hegyei közül nevezetes az *Omagu* és *Creminaru*. Utóbbin tűzkő található. *Jidovina* nevű részében egy háromágú beomlott régi bánya volt, állítólag aranybánya.

Nevezetesebb topografiai helyek: Dimpul blidă roșu, Grumi lung (erdők), Dealul Șirb (erdő), Dosi Plopiilor (erdő), Valea milă mare, Părâu Grumpesti, Țsușului, Cornului, Ripă, Mărunți lui Avram Țsoltului.

Utcai egyenetlenek. Nevük nincs. A házak szét vannak szórva. Számuk 139. Falúrészek: Ulița Jeriți, Pă Valea.

Nevezetesebb épületei nincsenek.

Régi birtokosok a Kászonyi-család. Most kincstári birtok, a m. kir. erdészeti. A történelemben Bajelesthfalva van említve 1464-ben mint

Báthory-birtok, 1479-ben Mátyás király Kislány és Nagylány községeket Rajkaynak és Czeczének adta.

84. *Kisfeketefalu.* (Nyágra.) Borossebesi járás. Területe 2243 kat. hold. Lakói száma 414. Tiszta román község. Hegyes-völgyes vidéken hegytetőn fekszik. Határolják Mikoszatlna, Nádalmás, Menyéd és Bajnokfalva. Földje gyenge. Erdeje bőven van. A lakosok főfoglalkozása földmivelés, abroncs és nyírfaseprű készítés. Háziiparuk szövés, fonás és villanyél készítés. A helységet átszeli a Nyágra-patak. Gyümölcs, főleg szilva sok terem. Cseresznyéje híres.

Topografiai nevek: Codru (erdő), Funat, Dealul popii (szántó), Petrici és Butatura (legelő).

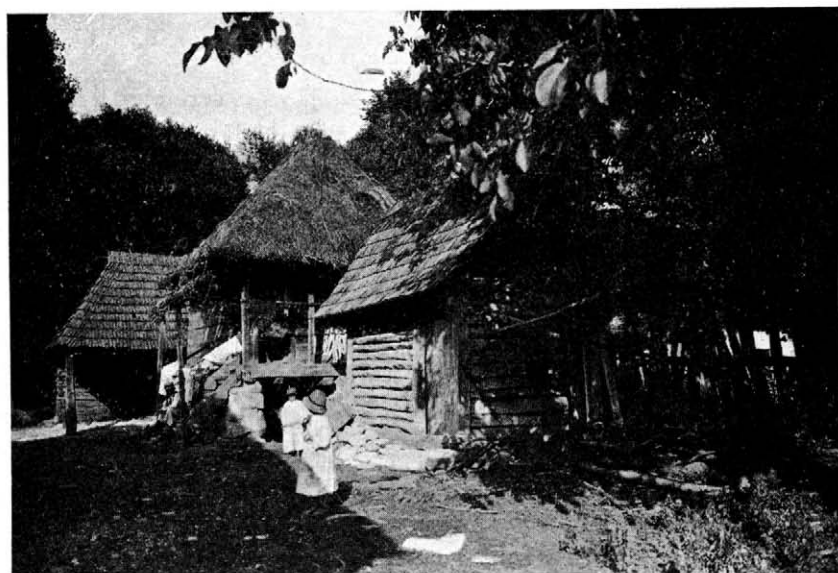
Utcája egyenes vonalú. A házak száma 85.

Régebben szőlő is termett. 1807-ben 6 tőkén 12 akó (Fábián).

Régi birtokos gr. Königsegg. Jelenleg gr. Wenckheim Frigyes birtoka.

A XVI. században *Kysnagrat* a Losonczyak, később Kornisok és Kenderessyek birták. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

85. *Kishalmágy.* (Kis-Halmágy.) Nagyhalmágyi járás. Területe 5722 kat. hold. Lakói száma 1404. Tiszta román község. Fekszik Nagyhalmágytól keletre, ennek tőszomszédságában. Hosszan elhúzó falú; keskeny völgyben fekszik, hegyektől körülvéve. A lakosság a földmiveléssel és erdei munkával, továbbá gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Háziipar: szövés-fonás.

Kishalmágy: Oláh udvar.

Körül veszik: Cornyest (hegy), Goleşti. Patak szeli át.

Topografiai név: Valea mare (vizmosás), Pârâu Boilor (= ökör-
árok, szakadék). Erdőrészek: Tsotorie (= tuskós).

Utcái egyenetlenek. A házak szétszórtaan állanak. Számuk 231.
Kiemelkedő épülete dr. Maniu udvarháza.

Falúrészek: Muraşesd, Colfeşti, Goleşti, Fonţesd, Codrinie ti, Gli-
goreşd és Bonţesd.

Birtokosság: Maniu dr.

Özv. Wéber Miksáné kastélya előtt régi építés és pilótázás nyo-
mai látszottak.

Kisjenő: A templom és a főhercegi kastély.

86. *Kisjenő*. (Kis-Jenő.) Kisjenői járás. Területe 5442 kat. hold.
Lakói száma 2821. Fele magyar, fele román, elenyésző csekely számú
német. Fekszik, hosszan elterülve a Fehér-Körös jobb partján. Vashid
köti össze Erdőhegygel. Az oláhok Kisenieunak hívják. Határolják:
Szinte, Ágya, Erdőhegy, Székudvar és Nagyzerénd. Eredetét a hagyó-
mány úgy őrizte meg, hogy a jenői (borosjenői) vár urának egyik
utóda kapta ezt a részt örökül s Kis Jenőnek nevezték el.

A lakosság javarészt földmiveléssel foglalkozik, van azonban nagy
értelmisége és szorgalmas iparossága is. A földmivelésre földje nagyon
alkalmas; területe egészen sík.

Topografiai nevezetességei: a Háda nevű fáskert, mely mint fő-

hercegi tulajdon most szépen van gondozva és kellemes sétahely. A község egyik forduló része a Sás-ér, egy másik része Bernodás (románul Brnott). Van a határnak egy része, a Korhán; nevét az itt átfolyó Korhán-értől vette. Nagyzerénd felé terül el a Hada dombi községi legelő, ettől nyugatra van egy tó, melyet *töltés*-nek hívnak. Székudvar felé esik a *Bezz és Bugyogó* határrész, továbbá erre van a Hevesi és Bököny. A monda szerint itt hasonló nevű falu állott; a templom alap-téglái ma is láthatók. A Bökönnyel határos a *Tarpešin*-legelő, alkalmasint egykor híres kőris fáiról vette nevét. A községnek 1826-ban készült magyar köriratú pecsétje kettős templomot mutat és egy

Kisjenő : Egy magyar parasztgazda háza.

eperfát. Lehet, hogy epreskert helyen keletkezett a község. Egyéb dülő: Sáséri dülő.

Kisjenő már nyomát mutatja a városiasabb elrendezkedésnek. Egy fő-útvonal, (a nagy műút) vonul rajta végig, ezt szelik át keresztben a mellék-utcák. Díszes épületek állanak a főút mentén. Ezek közül kiemelendő a főhercegi lak, földszintes egyszerű épület parkszerű előrészszel. Ez épülettel szemben vannak a többi főhercegi uradalmi épületek: tisztii lakok és gazdasági épületek. A fő-úton észak felé haladva, meglátjuk a szép Kaszinó-épületet. A Kaszinó maga fényes berendezésével tűnik ki. A magánlakok, kereskedők házai Kisjenőn, noha csak földszintesek, kellő csinnal és modernül vannak építve. Díszesek a köz-

épületek, hivatalok és takarékpénztárak házai. A mellékutcák rendezetlenek, szabálytalanul szakadnak a Fő-utcába. Nevük: Fő-utca, Szintei-út, Ardelean-út, Kender-utca, Templom-utca, Háda-utca, Toldy-utca. A heti piac a fő-út közép részén szokott tartatni. A házak száma 396.

Kisjenő határának legnagyobb része József kir. főherceg birtoka. Kisjenőn valamikor messze híres jó sört főztek.

A Szabadhely és Pálos között elvonuló régi sánc a kisjenői határon is áthúzódik.

A város az Acsev. mentén fekszik. Ez emeli forgalmát.

A XVI. században (1561.) Kisjenő Pekry Annáé (Losoncy neje) volt s a borosjenői várhoz tartozott. 1732-ben mint elpusztult hely Raynald modenai hercegé lett. 1807-ben megvette József nádor s ezután megvásárolta 1827-ig egész környékét, 11 községet.

87. *Kisles.* (Lestyóra.) Nagyhalmágyi járás. Területe 414. kat. hold. Lakói száma 256. Tiszta román lakosságú, két részre osztott község, melyeket egy hegy választ el. Az egyik rész völgyben, az Acsev. vonala mentén, a másik a vármegyei út mentén, egy dombon fekszik. Nyugati részén folyik a Fehér-Körös. A lakosság földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik.

Dülönevek: Poeni, Cioare, La dealul, Lupină.

Utcái egyenetlenek. A házak száma 34. Két házcsoport alkotja az egész községet: Mihiĵesti és Moĵihesti.

1477-ben Lyzthora Zarándban a Bánffyaké volt. A XVI. és XVII. században a Kornisok bírták. 1643-ban Hegyesi kapta.

88. *Kismaglóđ.* (Magulicsa). Nagyhalmágyi járás. Területe 1781 kat. hold. Lakói száma 530. Tiszta román helység. Fekszik részint síkságon patak mellett, részint hegyoldalon. A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Gyümölcsöt is termelnek Készítenek nyírfaseprűt, kapa- és kaszanyelet.

Dülök neve: Overistie, Hereduĵ, Glumei, Livada, La Gruetĵ, Dealul, Doĵ, Gruid, Gruia, Ogore, Vetrő, Poiana, La Crucie, Boitsaĵcă.

Utcái nincsenek. A házak szerte-széjjel állanak. Számuk 108. Falurészek: Rumănesd, Igned, Gilesti, Dealul.

Birtokos: A nagyhalmágyi uradalom.

1477-ben Maghoycza Zarándban a Bánffyaké volt.

89. *Kispereg.* (Kis-Pereg.) Magyarpécskai járás. Területe 2689 kat. hold. Lakói száma 1859. Tiszta magyar telepes község. Egészen sík vidéken fekszik. Határolják a csanádmegyei Battonya, Mezőhegyes, Németpereg, Magyar- és Ópécaska, Szemlak és Nagylak. A lakosok csakis földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak, vagy munkásnép, mely Mezőhegyesen szerzi be keresményét. Erdejük, folyóvizük nincs.

Topografiai nevek : Bánomföld, ez az a féltelek, melyet a kincstár ad a lelkésznek 10 frt. fizetés mellett. Nevének eredetét úgy magyarázzák, hogy akkor vesztette a község földje kétharmadát, mikor a lelkész azt a földet kapta. Kispereg, új telepítvény kincstári földeken, itt van e földeken a *Templom*-hely, hol most is találni még téglát.

Dülők : Első, Második és Harmadik forduló, Hereföld, Szőlőskert, Legelőföld, Nyolcadrész.

Kispereg rendszeresen telepített község, szép szabályos utcákkal, egyszerű, tiszta, csinos házakkal. Utcái egyenesek. A házak száma 391. Az utcák nevetlenek. Falurészek : Ófalú, Ujfalú, Ujosztás, Nyolcadrész.

Épületei közül kiemelkedik : a református templom, a lelkészlak, iskolák, községháza. Olvasó népkör és Gazdakör.

A község főterén, a ref. templom előtt az ezredéves ünnep emlékére gyümölcsfákkal beültetett emlékkertet létesítettek és benn díszes emlékoszlopot állítottak.

Pereg régi hely. A tatárjárás idején egy erődített Nagy-Perg nevű hely állott, hol a tatárok nagy vérengzést követtek el. Fegyverdarabokat, csontokat ma is lehet találni.

Kisperegbe 1787. október 18-án telepedtek le.

Népszokások közül különösen megemlítendő a díszes vőfélybot készítése.

A község eredete már el van mondva, L. 263. l.

90. *Kisróna*. (Ravna.) Borossebesi járás. Területe 4527 kat. hold. Lakói száma 478. Tiszta román község. Régen *Róna* volt a neve. Erdős, hegyes a határa. Lapályon, völgyben az Acsev. mentén fekszik. Művelhető földje kevés, a lakósok — Fábíán szerint — szénégetésből és vas-hámorbéli munkából él. Egy patak szeli át, mely a monyászaival egyesül. A helység lakói egykor magyarok voltak és pedig református magyarok, most tiszta román. A helység a Józsa-család öröke, mely századokon át ott a hegyek rejtekén elvonulva élt. A lakósok nem nagyon régen tértek át a gör. kel. vallásra. Egykor nagy bányaművelést folytattak.

Topografiai nevek : Zară niagră (erdő), Varnița noști (szántó), Brătlan (rét), Cornitel (legelő), Oșoi, Ramnuța, Ramnișoră, Baltă és Veșurei.

Utcái egyenetlenek, nevük : Iskola-utca, Templom-utca, Fő-utca és a Józsa-utcája. Házai szétszórtak. Számuk 123. Határában van Soly-mosvár.

A lakósság szövő-fonó házi-ipart folytat és szőlőkarót készít. Büszke és rátarti nemesi címerére.

Birtokos : gróf Wenckheim Frigyes.

A községet a Józsa-család lakja. Most tiszta román család, noha

eredetileg magyar család volt; Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem felhatalmazta Józsa Miklóst, hogy az ellene lázadó Miklósi Pált fogja el, vagy ölje meg, húzassa karóba.

91. *Konop.* (Neve szláv szó: Kender.) Máriaradnai járás. Területe 9051 kat. hold. Lakóinak száma 1116. Tiszta román község. A magyar és német lakósa elenyészően csekély számú. Fekszik a Maros völgyében és a Maros jobb partján, egy hegysor tövén, a Máv. vonala és az arad-soborsini-út mentén. Határolják Marosborsa, Odvos, Nádas és a Maroson túl, Temes megyében Kelmák és Hosszúszó. Földjének csak kicsi része sík, a többi hegyes és erdős. A Maros-mente sík és termékenyebb, a többi sovány, kövecses és bokros. Erdeje szép volt: bükk-, cser- és tölgyerdő, mely tűzi-, épület- és szerszámfát szolgáltatott. A lakosság kevés földmiveléssel, aztán ölfa-csinálással és tutajozással foglalkozik. Nagyon sok szilvát és másféle gyümölcsöt termel. A falun keresztül folyik az Urvics-patak.

Topografiai nevek: Duleu la Sebeshele (kaszáló), nevét állítólag a *Zuhanō*-tól vette, mely mellette van. Duleu ruptură la Trestior (szántó), Dulea la crucea roșu (szántó, neve egy vörös keresztől származik, mely ott áll, Duleu la sarlou Sarlanța (legelő), Duleu la Țsot (szántó), Duleu la Caleci (szántó), Valea Căpu (erdővölgy), Magura (= magas, állítólag az itt lakott tótok akarták a legmagasabb hegyet *magas*-nak nevezni, s így „magas” helyet Magurá-nak nevezték.

A község részben rendszeresen, részben szórványosan épült. Utcái Országút- és Patak-utca, Ulița Valea, Ulița mare. A házak száma 180. Falurészek: Valea șatului, Vroici és Aranyest.

Kiemelkedőbb épület: az uradalmi lak.

Birtokosok: Konopi Sándor, később Kintzig János.

Konopot 1410-ben Brandenburgi György kapta, 1597-ben Jósika István bírta. 1848-ban Konop volt az oláh lázadás főfészke, emiatt Asztalos Sándor kilenc lázadót végeztetett ki.

92. *Koroknya.* (Krokna) Borossebesi Járás. Területe 5144 kat. hold. Lakói száma 1010. Tiszta román község. Dombos fensíkon fekszik, a Borossebes-jószáshelyi községi közüttől egy kilométerre. Alsó- és Felső-Krokna név alatt két külön helység volt, de 1819-ben egyesítették. Határolják: Holdmézés, Édeslak, Zombrád, Láz, Alcsill, Décse, Dézna és Biharmegyéből Kimpucz és Kolesty helységei. A földje szegényes, bérces. Lakosságának főkeresete régebben a vashámorokban (Zúgó, Restirák, Monyásza) való munka után volt. Szilvája sok terem. Ma inkább földmivelést üznek. Nagy erdője volt, vadakban bővelkedő. Határát a Fehér-Körös szeli át.

A község nevét állítólag a Kroknisora-pataktól nyerte, mely a községen átfolyik (Valea Crocneșoră).

Topografiai nevek : Vulpescu (= rókák tanyája, szántó), Negulescu (szántó, nevét hasonnevű családtól nyerte), Dumbrava (szántó, neve állítólag Dumbranic nevű erős illatú növénytől kapta), Coște Mare (szántó, neve meredek hegytől származik), Székás (kaszáló, száraz, kavicsos rész, innen neve), Șcutari (szántó, rossz, sovány föld, innen a neve), Magure (kaszáló, nevét Magurel-családtól nyerte), Neder (legelő, hajdan templom helye, ma oda mennek ünnepen táncolni), Scaună (erdős rész, magas hegy, pihenő hely), La Goroni (hegyes, erdős legelő, tölgyes), Verătec (hegyes, erdős legelő; régen gabonavetés, mikor zöldelt: ott is elérkezett a nyár. Innen a neve.), Prîn, Prelică, Vurvul Șcêrisori (magas hegy, létra alakú vágások vannak rajta), Meiașini (déli fekvésű hegy), Grohotu, Șmida, Runcu, Nevesteș, Ponoraș, Baișoră (vasbánya), Funtină Crucii, Valea racă, Scăritse (kőszirtes meredek, rajt sziklába vájt lépcső), Camișă (vasolvasztó kemence), Vurvul Jugului, Părâu Jugului, Părâu mică, Dealul Șpinilor, Țetate, Purcari, Părâa Țerbului, Moment (halálhely; a biharmegyeiekkel összeverekedtek határvillongás miatt).

Utcái szabályosak. Nevük : Fő-utca, Ulița Popa, Balsark, Jobbsark, Tisza-utca, Ulița Marustiasce, Ulița Niegască. A házak száma 235.

Felsőkorothna 1553-ban a Losonczyaké, 1597-ben Kornis G., 1613-ban Kenderessy, 1633-ban Kornis Zs. bírta. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

93. *Kovácsi.* (Kovaszinc.) Világosi járás. Területe 6917. kat. hold. Lakói száma 3848. Román község, magyarsága csekély számú. Határolják Világos, Aradkövi, Kalodva. A község a félkör alakú hegység alján terül el és részben a síkságon. A lakosság földmiveléssel, de leginkább szőlő- és bortermeléssel foglalkozik. A hegyoldalokon feltűnedező szép és nagyszámú kolnák festői látványt nyújtanak. A község helyén magyar falú állott: Kovácsi. A hegyeken két várforma régi sáncok találhatóak, nevök Hindich és Tornya. Bent a helységben áll egy régi torony, Vurvul tornya, cukorsüveg forma, már romladozó. A község hosszan nyúlik el a Magura-hegy tövében, átvezet rajta a Pálosvilágosi törvényhatósági-út s most ujabban a motoros vasut vonala.

Topografiai nevek : Cinepistie (kenderföld), Bálint határ, Ritul Petrei (Péter rétje), Todoreștilor, Notareștie, Besereștilor, Gusului, Curtului, Funtină Boilor (ökrök kútja), Duleu popiilor (papok dülője), Funtină Criștină Banului, Năsipos (homok-dülő). Szőlők : Dealul golu, Dealul remeni, Dealul din Butz, Pagina, Dealul Crutsi (kereszt-hegy), Dealul Balta, Dealul Țsolgoi, Dealul Burnului (arany- és ezüstpénzlelet volt itt).

Egyéb topografiai helyek : La piatră, Solgaia, Faur, Barnesti, Șeliste, Községi erdő, Kincstári erdő (dülők), Magas csúcs.

Nevezetességek: Ócska torony, Bittó-forrás, két elhagyott rézbánya, a síkságon római sáncrész.

A fő-utca hosszú, hajlott alakú. Átszelik más utcák és *Valeaec*. A házak száma 947. Épületei közül szépek a kolnák.

Birtokosok: Muszkálai János örökösei, Horváth Imre és Magos Tódor.

A román népesség Erdélyből, Moldvából és Havasalföldről telepedett be.

Kovási néven már az 1332—37. évi pápai tizedjegyzékben szerepel. Birták Haraszty és Karsai Csorba Ferenc. Később a koronára szállott, vagyis Izabella királyné 1548-ban Petrovics Péternek adta. 1561-ben mezőváros volt. 1570—1612-ig Magócsi Ferenc birta, 1612-ben Báthory G. Sövényházy Móricnak adta. 1732-ben az elpusztult helységet Raynald modenai herceg kapta.

Az aradmegyei oláhok lázadása 1848. okt. 20-án itt tört ki; fel-törték a pincéket s kifolyatták a bort.

Egy mese szerint Kovászin elsüllyedt templom van, melyben ásás közben egy koporsót találtak, benne szép török ember feküdt, aranyos ruhában, csillogó karddal.

Pálffy Albert „A fekete könyv“ című regényében egy Digly nevű őrültet szerepeltet a kovászi templom romjaiban.

94. *Kőkaró*. (Kakaró.) Borossebesi járás. Területe 1374 kat. hold. Lakói száma 417. Tiszta román község, Almás és Körösbökény között, a Fehér-Körös balpartján, a Mikelaka—nagyhalmágyi törvényhatósági-út mentén, dombon és domb tövében fekszik. Két községből alakult, u. m.: Kakaró (melyet birtokosa önkéntesen Kőkaróra változtatott) és Ples. Lakossága földmiveléssel és erdei munkával foglalkozik. Kevés szőlőmivelés is van.

Topografiai nevek: Hodoleni, Cusora, Terties, Capuvoi, Scopet (hegyek), Tarina, Dealul Flore, Valea Pleș, Dimpul mare, Reștoaca, Oșui.

Utcai egyenesek. A fő-utca a Körösbökényi-út. Utca nevek: Ulița la morminți, Ulița mare, Ulița Lustrurie, Ulița la Valea. Házak száma 73. Falurészek: Pleșeni, Valeni.

Birtokos: a Brassay-család.

Kőkarót 1464-ben a Báthoryék kapták, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

95. *Körösbökény*. (Buttyin). Borossebesi járás. Területe 8668 kat. hold. Lakóinak száma 3632. Túlnyomó számban románok, a magyarság száma mintegy 500 lélek. Fekszik a Fehér-Körös mellett, a Nagy-halmágy-mikelakai törvényhatósági-út mentén. Itt szakad ki a Körösből a József Nádor-csatorna. A községet a kiszingyiai-patak hasítja át. Nagyobb erdőségek ma még Magura, Bárda, Cuntienit és a Patroniáșa-hegy.

Régi neve Bökény. Régebben egyesültek vele Száldobágy, Ujfalú, Szelestye, a XVIII. század harmincas éveiben Gros és Bárda falúk, úgy hogy a község valójában hat község egyesüléséből áll (Fábián). Határolják: Borossebes, Gósd, Borosberend, Keszend, Köved és Barza. Egyes részeinek régebben Bogysis (= Szoldobogy), Buja és Valeni neve volt. Nevét, (Butyin), onnan származtatják, hogy a község középpontjában hordót készítettek; románul hordó = bute — és innen neve Butener vagy Buteni, ahogy a románok ma is nevezik. Határa négy részre tagolódik: *Valea mică*, *Valea mare*, *Boghis* és *Teilu Turcului*. A *Valea mică* rész Zarándhódos felé esik; dombos, erdős rész. Ez erdőben van egy Inic nevű árok.

E tájon a következő topografiai nevek vannak: Mlacă, Şelibads, Şărătura, Morminţi, Ţornior, Valea şacu, Zaboii, Gura văii, Ştupeni, Unghi moritū, Slegutor, Thihoică, Naintea Gavosdie, Milăs Şelistie, Balta lungă, Popest, Cotū Popeştiilor és Adjăc — dűlők, legelők és szántóföldek. *Valea mare* Köved felé esik. E részen van a Cămpu Şavului (nevét egy Száva nevű települőről kapta) és Cuntienit — sovány dombos szántóföldek. *Boghis* Keszend felé esik; itt van a Şatu nou nevű szántóföld. *Teū Turcului*, Keszend és Kőkaró felé hegyes, sziklás, erdőrés. Itt vannak: Magura, Valea Maşem, Valea osniutri, Blideriţia, Turcuresiului, Varaticiu, Maturişu, Căpu Voii, Vurvul Bőri, Petreniasa, Ţsernaia, Lacu és Citsora, továbbá Miristie, Bărdon és Gros nevű szántóföldek. Erre van egy forrás: Funtină boiler (ökörítató, ökörkút). Ennek vize nyáron jéghideg, télen meleg, nem fagy meg.

A lakosság földmiveléssel foglalkozik, régebben túlnyomólag erdei munkások voltak. Iparossága is van.

Az utcák rendszeresen vannak kiépítve. Nevük: Fő-utca, Erdei-utca, Köved-utca. A fő-tér: Dr. Baross Ferenc-tér. A házak száma 650. Kiemelkedőbb épületei a középületek, régebben egy megyei tiszti lak.

Birtokosok: régebben Br. Dietrich, Br. Remekházy Josefa, ujabban a község maga, Mahler Tamás, Metal Náthán, Baumann Lajos és Poszert Ferenc (nagy vízi malmaik vannak).

A XVI. században Bekeny, Beken, Buchyn zarándi falu a Losonczyaké volt. 1597-ben Kornis G. kapta; 1732-ben Raynald modenai herceg birtoka lett.

Itt született Fáy Szeréna színművésznő.

96. *Köröscsente*. (Csintye.) Kisjenői járás. Területe 5957 kat. hold. Lakói száma 1781. Tiszta román község. Sík vidéken elterülő helység. Határolják: Kisjenő, Alsó- és Felsősimánd, Ujvarsánd. Határát átszeli a Fehér-Körös és a Pogány-ér. A földje itt-ott szikes. Lakósai földmiveléssel foglalkoznak. Lakossága magyar volt, a község régi neve is Csente volt. A magyarok a Pero-lázadás idején a sok zaklatás miatt

kivándoroltak, nagyobb részük azonban az erdőhegyi csatában elesett. Erről fennmaradt román nyelvű feljegyzések tanuskodnak. (Pesty.)

Topografiai elnevezések: Henşa (szántóföld), La Hoduţa (rét), La Couptor (szántóföld), La Perlotse (kaszáló), Şiti Omului (szántóföld), Şiciu cel mare (legelő), Selistie (szántóföld), La Faita (kaszáló), La Ogreada, Vişelarului (kaszáló), La Kis-ër (közlegelő), Puszták: Kisérpuszta, Kis László tanya, István-puszta. Szőlőnevek: Toldás, Ritul neamţului, La Țsonc, La tinşini, La tieresş, La Râiul, La Crucie, Intrăbeţ.

Az utcák rendszeresen vannak építve. Nevük: Fő-utca, Körös-utca, Balta-utca és Menyország (Râiu)-tér. Falurészek: Ardeleani, Braşcări, Baltieni Buzsák. Kiemelkedőbb épületek a középületek. Régen tisztí lak volt itt.

Birtokos: József kir. főherceg. 1561-ben Csencse néven Zarándban feküdt s a gyulai vár tartozéka volt. Birtokosai akkor Vida Márton, Erdőhegyi György, Zalay Albert, Sárközy Gábor és Erdőhegyi Benedek voltak. 1732. december 11-én Raynald modenai herceg kapta.

97. *Körösdombró.* (Dumbráva, szláv szó = liget, berek.) Nagyhalmágyi járás. Területe 1426 kat. hold. Lakói száma 368. Tiszta román község. Fekszik a Fehér-Körös balpartján, az Acsev. vonalától és a törvényhatósági úttól 1¹/₂ kilométerre, hegyoldalon. Határolják Rosztócs és Bugyfalva. A lakosság földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Űzik a szövő-fonó háziipart is.

Dülői: Țsetați, Ugara, Hanculaşca.

Utcai rendetlenek, a házak szétszórtan állanak. Számuk 62.

Görög-keleti fa-templomában le van festve az utolsó ítélet. Az Isten egy nyitott szájú sárkány torkába küldi az elítélteket, míg egyeseket fekete farkú ördögök cipelnek a hátukon.

98. *Körösfényes.* (Fényes). Borossebesi járás. Területe 892 kat. hold. Lakói száma 455. Tiszta román község. Határolják Józszáshely, Zarándpatak, Holdmészes és Józszás községek. A község rézsút fekszik egy domb oldalán. Átszeli egy Valea Şelistie nevű kis patak. A lakosok, noha földje szegényes, földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak.

Topografiai nevek: Liniă Domnească, Liniă Plopet, Liniă Urducesc, Dealul Iovucesc, Țsihera.

Az utcák egyenes vonalúak, nevük: Fő-utca, Templom-utca és Iskolaköz. A házak száma 86.

Birtokosok: a Nosztradini-nemzetség és utóbb Purgly János.

1574-ben Fényes néven Bali spahi faluja volt. Fenes néven a XVI. században a Losonczyaké, később Kornis G. kapta; azután Kenderessy és Kornis Zs. tulajdona volt.

99. *Körösivánd.* (Juonesd.) Nagyhalmágyi járás. Területe 942 kat. hold. Lakói száma 375. Tiszta román község. Fekszik a Déva-vaskői törvényhatósági út mentén, a Fehér-Körös mellett hosszában, mély völgyben. A község három részből áll, u. m.: a község zöme a Körös jobb partján, a mellette álló hegy oldalán terül el; a Körös balpartján, az Acsev vonala mentén, egy felső nagyobb *Ptietras* és egy alsó kisebb *Guravoi* rész fekszik. A templom mint különálló épület a község jobb oldalán elvonuló hegy legmagasabb ormára van építve. Ez igen festői látvány. A lakósok földmiveléssel, állattenyésztéssel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak.

Dülők: Troiăș, Drumul cel veļ, Junca, Barc, Ţori, Bũndar, Ptietra, Teoroi, Hadă, Lași, La vurvul fẽn, Fașă bumboi.

Az egyik résznek utcája rendes, egyenes vonalú, a Körösön túli részen a házak szétszórtan állanak. A házak száma 70.

1764-ben Juonesztet Bethlen Gábor kapta.

100. *Körösökocso*ba. (Kocsuba). Borossebesi járás. Területe 255 kat. hold. lakói száma 112. Tiszta román község. Határolják: Rékes, Kőkaró, Borosberend, Szelezsény falúk. Fekszik a Fehér-Körös jobb partján, a Borossebes-jószáshelyi községi út és az Acsev. vonala mellett. Nagyon kicsi község. Földje termékeny. A lakosság földmiveléssel foglalkozik.

Topografiai nevek: Drumul (drumul = út), Gropul (= gödör), Niegreșt (= személy névről, itt állt az első ház), Moară (= vizimalomról). Határrészek: De cată Drumu, Livada, Gropi, Peșcală, Lașarului, La Podu Niegreștilor, La moară, Dealul Niegreștilor.

A községi úttól jobbra esik egy sor ház. A házak száma 24.

Birtokosai: régen a Tibold, ezután a Varga-nemzetség.

A lakósok Erdélyből jöttek. Első települők a Niegru és Gombos-család. Neve *Köcsoba* népetimológia szerint Köcsupa-ból lett.

1574-ben *Kazoba* néven Hassan spahi birtoka volt. A XVI. században Krcoșoba (Krchyoba) a Losonczyak birták, később Kornis és Kenderessy kapta.

101. *Körösvajda.* (Vojvogyen). Borosjenői járás. Területe 1255 kat. hold, lakói száma 331. Tiszta román község. Fekszik a Mikelaka-naghalmágyi törvényhatósági út mindkét oldalán, a József-nádor csatorna balpartján, egy dombon. Kicsi falu. Határolják: Monyoró, Repszeg, Áldófalva és Zarándhódos községek. Földje sovány, erdeje kevés. A lakósok földet művelnek és állatot tenyésztenek, régebben faragó munkával foglalkoztak: kereket és kocsioldalt gyártottak. A falú régen hirhedt tolvaj és haramia fészek volt, de e gonosz hire elenyészett. Mostani lakói józan és szorgalmas emberek. (Fábián).

Dülők: Mormiņ, Ghiemisoc, Beșerici, Ștupilor, Cretiei, Camarasca,

Dealul rosu, Părêu de Colib, Părêu de mogoş, Părêu de boieniică, Şiţin mică, Codrisorile, Şiţin mare, Cotu găgi, Ştrana, Cotu medri.

A falúnak szép egyenes utcái vannak. Nevük : Uliţa Socovaţ, most Drumul cel mare ; Uliţa Joşisoc, most Drumul beşerici ; Uliţa Fabrică, most Uliţa Moară ; Uliţa Mahală, most Uliţa Marjină vagy Buzsák ; Uliţa Morminţilor most Uliţa Tarinii ; Uliţa Cosiţilor, most Uliţa Domnieaşca, Az utóbbi utcában lakókat *Ulicer*-nek nevezi a nép. A házak száma 59.

Régi birtokos Álgjai (Kardekker nemzetség), most Barkassy Kálmán örökösei az uradalom.

1553-ban Vajdafalva névvel a Losonczyaké volt.

102. *Köved.* (Kujed). Tornovai járás. Területe 5636 kat. hold. Lakói száma 1723. Tiszta román község. Ez érdekes község fekvését és jellemző sajátosságait Fábian (III. 175. l.) 1835-ben következőképen írja le :

„E helység, melyet keletről a butyini, délről a vaszójai és felmènesi, nyugatról a kavnai, északról a hódosi határok vesznek körül, nevezetes a megyében arról, hogy a maga eredeti rendetlen alakját, mely benne egy amerikai vadonban most képződő ültetvényt mutat, mai napig fenntartotta. A házak t. i. a falu nagy határának egész kiterjedésében, hét halmon, mint Róma, egyes majorokként oly távolságban vannak egymástól elszórva, hogy sok lakótársak, sőt néha szomszédok is egymást nem ismerik ; a honnét róluk példabeszéddé vált, hogy a kujedi embernek, ha szomszédját vagy a templomot meglátogatni akarja, rakott tarisznyával kell megindulnia. Templomukba azonban, mely a falu egyik oldalán a határszélen áll, kevesen és ritkán szoktak egybejönni s papjuknak majd úgyszólván csak születés és haláskor, keresztelésre és temetésre veszik hasznát. A helység házához völgyenként, melyek a falú külön distriktusait formálják, szoktak összehívni. Minden gazdának egész öszves birtoka, u. m. : szántóföldje, kaszálója, legelője s roppant szilvása lakóháza körül van egybepontosítva. E birtok *Mosia*-nak (örökség) hivatik, s némelyik nem is gazdájáról, hanem a völgyről vagy hegyről, melyen fekszik, nevezetik s egyszersmind Irtás nevet visel s hozzá az első ültetvényes irtónak maradéka szinte sajátági just tart magának. Semmiféle közös nyáj-, pásztor a falúban nincs, hanem barmainak kiki maga viseli gondját.“

Ez az ős-állapot azóta sokban változott. Őserdei azóta elpusztultak s a földmivelés a nép foglalkozása a gyümölcs (főleg szilva) termelése mellett. A föld termékeny. A község régibb neve, hagyományok szerint, Köhegy volt.

A határban előforduló topografiai helyek : Budilla (hegy, jó bor terem rajta), Balia (dombos hely, legelő), Farkaság (dombos hely, régen farkasok tanyáztak ott), Valea mare (hegyes, völgyes föld, több forrással) Dompei (kavicsos szántóföld), Cleciova (erdő és legelő),

Părău roii (hegyes-völgyes erdő, benne patak), Stirna (erdős, gyalog fenyős, hegyes erdő), Gogă (hegyes-völgyes cserjés erdő), Borság (legelő és erdő), Bremnia (erdő és szántó föld, volt benne két mézskemence), Sobaniesc (uradalmi kaszáló), Csurli. Van határában két összefolyó Zarándhódosnak tartó patak.

Az utcák ma rendesebbek. A házak száma 337. Épületei közül kitünőbb a jegyzői lak. Falurészek: Dealul tolvai, Carpiu, Negulest, Spatareşt, Budaiest.

Földes urak: a Nákó-nemzetség; ujabban Korek Kálmán és Korek István.

Lakossága Erdélyből jött.

1553-ban Felső-, Kys-, Pap-, Dragan-, Keved és Keved-Kápolnás a Losonczyaké volt. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

Érdekes régiséget találtak itt: egy 19 tollú vasbuzogány fejet. A temesvári múzeumnak adták. 1827-ben Aradmegye tiszttviselői felterjesztést juttattak a király elé, melyben Kujedet adományul a maguk számára kérték. Elutasították őket. Dobra került s a Korek-család vette meg. (Aradi Közlöny 1886. 190.)

103. Kurtakér. (Tornovai járás.) Területe 4564 kat. hold. Lakói száma 2192. Tiszta román község. Fekszik a Jordán-patak mindkét partján, az Acev. vonala mentén, a Csigér-patakhöz közel, a Dumbrávdomb alján. Határolják Selénd, Dúd, Tornova, Marót és Apateleek. A nép régebben (alkalmasint csak tréfából) Kurva-Kérnek hívta. E csúfnévhez az a monda fűződik, hogy a borosjenői basa innen hordatta háremébe a leányokat. A határban két patak folyik a Csigér (a zarándnádasi erdőből eredve) és ennek mellékfolyója az Aranyág (Doroszlófalva felől). A földje jó. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Háziparul a szövés-fonást űzi.

Topografiai nevek: Ţarina (szántó, itt egy dombon egy régi épület romjai vannak), Bärdu (szántó), Pêste Ţisiger (szántó), Rituril (szántó), Mostihäs (sík, jó legelő), Dumbrava (szántó; itt egy régi kolostor vagy vár romjai található), Luptaia (uradalmi szántó), Pêste la Mlaca (erdő).

A község rendszeresen telepített. Utcái egyenesek. Nevök: Templom-utca, Tornovai-út, Patak-utca. A házak száma 386. Kitünőbb épület a községháza.

Kurtakér Cameralis birtok volt. A Camera eladta Stipsics tábornoknak, ez tovább Ulmannak, azután a borosjenői Aczél János birtokába jutott; jelenlegi birtokosa báró Solymossy Lajos. Az 1732-iki adománylevelben is így van. (Fábián II. 209. l.) 1561-ben Kis-Kér néven az aradi káptalané volt. 1732-ben Raynald modenai kerceg kapta.

104. Kürtös. (Kurtics.) Aradi járás. Területe 21,220 kat. hold. Lakóinak száma 8298. Kevert népű község; lakják magyarok, románok,

csekély számban németek és cigányok. Határolják Nagy- és Kisujfalu, Ötvenes, Sofronya, Nagyratos, Kutas-puszta és Mácsa. A község roppant nagy területen fekszik. Földje termékeny. A lakosság túlnyomó részben földmiveléssel foglalkozik, de van jelentékeny számban iparosága és sok betelepített cigánya, kik legnagyobbbrészt kupeckedéssel foglalkoznak. A lakosság háziipara szövés-fonás.

Határában sok a topografiai elnevezés. Ilyenek: Tsurcã (surhê (legelő), Bãca (homokos szántóföld), Homoca (ugyanaz), Libalo (közlegelő), Gropui (szántó, gropui = gödör), Fûnaț (régén kaszáló), Șuat (ökörjáró legelő), Cocã (szántó), Sâbrân (Marcibányi birtok), Pãdurișã (kis erdő, kedves sétahely), Boros-dülö (szántó), Nagyhalom, Kishalom, Socãci (személyről: Szakács, elnevezve; szántóföldek), Pãrloj (egykor parlagföld), Kenderhalom (birtok), Almás-Iratos (kertész község), Ken-

Kürtös.

deráztató, Nádas-Bodor (személyről elnevezve), Verzár-halom (személyről elnevezve), Tombor-alja, rövid rét, Herman-halom. Beșericușã (szántóföld, itt állítólag valamikor templom állott, a romok megvannak), Csúcs (ékalakú föld), Tapasztó, Bibolãru, Udvarmező, Székespuszta, Hosszúrét. Récze (mocsaras hely), Kis-Szt.-Pál, Nagy-Szt.-Pál, Hosszú-dülö. Ide számították régebben Sofronyát, Ötvenest, Zimándot stb.

A község régibb nevét Curtiișã nevü úrilaktól származtatják a hagyományok.

Kürtös utcái egyenesek, szélesek, roppant hosszúságban vonulnak délről északra, Rövidebbek a kereszt-utcák keletről nyugatra. Kiemelkedőbb épületei a középületek és a birtokosok kuriái. Falurészek: Friebeisz-rész, Vörös-rész, Marcibányi-rész, Gödrök, Ujtelep.

A község határában több kúnhalom van. A községtől nyugatra, az erdön túl volt régen az Almási grófok jobbágy községe. Szin magyar hely, de egészen elpusztult. A lakosság Kisiratosra és Domb-

egyházára költözött. Ez egykori Almás-Iratos helyét a nép Ponyvahát-nak nevezi.

Kürtös fele részét 1751. Kászonyi András szerezte meg Horváth János határőrségbeli ezredestől, ki Oroszországba vándorolt ki. A Kászonyiaktól Friebeiszék örökölték. Birtokosok voltak még a Marczibányi- és Vörös-családok. Ujabb birtokosok: gróf Almássy Dénes, Mocsonyi Antal, Purgly László, Friebeisz Miklós. Kürtös a Máv. vonala mentén fekszik. A községet törvényhatósági műút, szeli át. Az utcák nevetlenek. A házak száma a belterületen 986, a külterületen 146.

A lakósság Erdélyből jött: Zsulyicáról és Tövisről. Ósi családnév a Zsulyán és Faur.

A kürtösi kis erdőben rejtegették a dollár-összeesküvés idején a dollárokat és az egybegyült pénzeket. Csomortányi erdei hajlékában voltak az összejövetelek. Maga Csomortányi lett utóbb az ügy Ephialtése.

105. Lugozó. Tornovai járás. Területe 1891 kat. hold. Lakóinak száma 608. Tiszta román község. A Csigér-patak és a Muszka-Körös-bökényi törvényhatósági út között terül el nem tágas völgyben, hegyektől körülvéve, domb határán. Határolják: Ujárkos, Köved, Feltót és Selénd. A lakósság kevés földmiveléssel, leginkább azonban szőlőmiveléssel és bortermeléssel foglalkozik. A bor jó minőségű.

A község határában előforduló helyek nevei: Scrobești (hegy), Șeghis és Iepurina (szőlőhegyek), Veșurinie és Intră belt (mocsaras helyek), Iliț (kaszáló), Funaț, Țerçuț-patak, Nyúlhegy, Kiserdő, Hotăr, Jigovân-völgy, Tuskós, Nagyerdő.

Az utca egyenes. Neve nincs. A házak száma 80. Falurész: Pipagyár, szegény 2—3 holdas gazdák lakják, kik a Népszavával kezükben elpipáztatják az időt.

A községet 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

106. Madarsák. (Madrizest). Borossebesi járás. Területe 5697 kat. hold. Lakóinak száma 620. Tiszta román község. Fekszik Mosztafalva, Solymosbucsa, Alsószakács és Pernyefalva szomszédságában, körülvéve nagy hegyekkel, melyek között csak a solymosbucsi völgy nyílásán egy keskeny szekérúton lehet a faluhoz jutni. Fehér és sárga agyagból álló bérces földje terméketlen és hideg, úgy hogy a gabona nehezen érik meg rajta. Erdősége nagy: nyír- és bükkfa. A lakósság kevés földmiveléssel foglalkozik és másutt keres munkát.

Topografiai nevek: Oltoia Pleș (szántó), Dirmină (kaszáló), Tiisoră malaiște (legelő), Dimpul Micoreși (cserjés), Valea Șegisor (folyó), Butsevița (hegyi patak), Hurducu (vízmosság), Vărvul brări, Spină, Magura (hegyek), Deșescu Țos în porcului (erdő), Funtină Purcereștiu (forrás).

A községet hasonnevű patak szeli át.

Utcái egyenesek. A házak száma 118.

Madarsák 1746-ban szakítottak el Erdélytől. Régi neve állítólag *Madaros*. A lakosság Erdélyből jött, magyarok is voltak eredetileg a megszállók. A fennmaradt családnevek: Katona, Osváti, Botár, Bolond, Marjás magyarossága utal erre.

Épületei közül kiemelkedik a gróf Potoczky-féle tisztilak.

Birtokosok: régebben Nikolics Cзырил, ujabban gróf Potoczky-örökösei.

Arad megye történetének egyik részlete fűződik Madarsákhoz. Mikor 1784-ben oláh rablók Forray András alispánt elrabolták, útjokban Madarsákon ebédeltek és innen Alsódombróra mentek.

1441-ben Brankovics elkobzott birtokai közt Madarsák néven szerepel; 1552-ben Losonczy birta *Madárszeg* neve alatt, 1696-ban is ily néven említik. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

1891-ben Madarsákon egy 120 éves oláh ember élt. (Márki, Anyaggyűjt.)

107. Magyarád. (Világosi járás.) Területe 3771 kat. hold. Lakószáma 3848. Román község, a magyarok száma elenyészően csekély. Szomszédos Világos, Almászegres, Muszka és Tornova községekkel. A község fekszik a Drócsa—Hegyes hegylánca között, dombokon és részben lapályon, a Világos—körösbökényi út mentén, közel az Acsev. vonalához. Átfolyik a községen a Valea-Mare nevű kicsi patak.

A lakosság kisebb részben földmiveléssel, leginkább azonban szőlőmiveléssel foglalkozik. A magyarádi bor világhírű, a legjobb terem a Kisúri-hegyen.

Topografikus nevek a következők: Kis úri-hegy (sedişcu), Nagy úri-hegy (Dealul mare), Dealul Műti, Thigeieş, Funtiniară, Groşaveşti, Moldovani. A határban levő helyek: Işvoară, Hodobăna, Bocrăta, Dustiţa, Perloaje, Jimboia. A hegyen levő helyek nevei: Poiana şcoarului, Vurvul petrasiului, Părâu Merilor, Vurvul tsereşului, La vurvul Ţsoăca, Dimpul stiubelului, Poiana Mîscă, Poiana Popii, Dealul mic, Dealul mare.

A község rendes telepítés. A házak egyenes sorban állnak, számuk 637. A hegyoldalokon gyönyörű kolnák emelkednek ki. Híres az Aczél-féle.

Birtokosok: régen báró Dietrich, ujabban herceg Sulkowsky.

A név eredete: Magyarád = Magyarhát (Parecz).

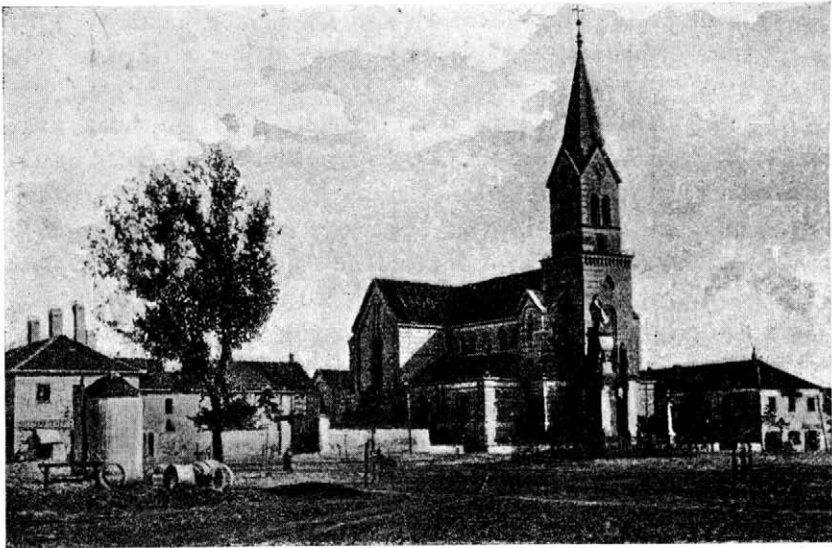
Temploma állítólag már a törökök idején állott.

1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

108. Magyarpécska. (Magyar-Pécska) Pécskai járás. Területe 15195 kat. hold., lakóinak száma 8066. Magyar község, a románság elenyészően csekély számú. A megye nyugati részén délről északnyugati irányban hosszan elnyúlva, délről a Marostól, északon Ópécskától határolva fekszik Magyarpécska. Határos még Szemlakkal és a csanád-

megyei részekkel. A község lapályos helyen fekszik, északi szélén egy fensík határolja, mely szőlővel van beültetve (mintegy 150 kat. hold). Északon átszeli a Kiszombor-aradi állami műút és az Acsev. vonala.

A község multjáról több helyen beszél Márki Sándor (I. r.) és mások is (Arad és Vidéke 1910. dec. 28.). Azon a helyen, ahol addig az Oroszországba kivándorolt rác határőrség volt elhelyezve, 1753-ban új telepítés történt. Mária Terézia 1753. január 29-én kelt rendeletében *Piecska* nevű kameralis helység letelepedett és még odajövendő magyar népének tudtára adatik, hogy a történhető károknak és egyenetlenségeknek eltávoztatására nézve Piecskán letelepedett jövevény oláhság, mihelest üdő engedi, más oláh helységben tétessék, sőt ha a

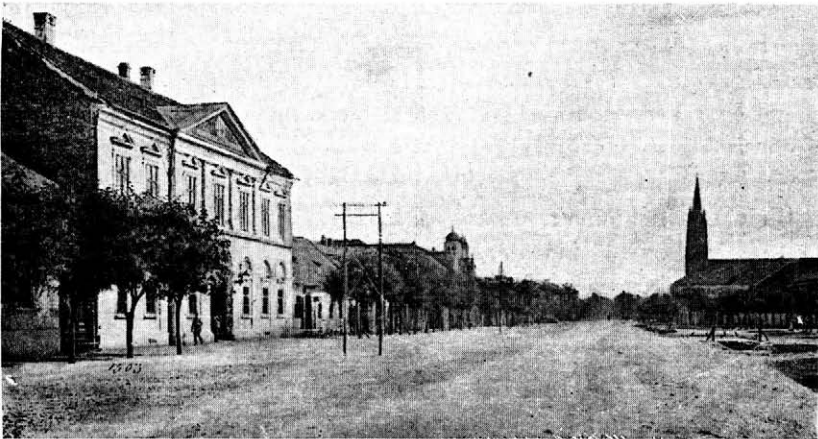

Magyarpécska: Fő-tér és a róm. kath. templom.

pápista magyarság annyira gyorapodik, az odavaló ráczok is más alkalmas rácz helységben által tétessenek. 1766-ban a rác és oláh nemzet-től területileg és közigazgatásilag elválván, egyik község Magyar-Pécska a másik Rác-Pécska nevet kapott (Pesty). A telepítésnél nagy érdeme volt Lovász Mihály és Konsprugh kir. biztosnak. 1780-iki megállapítás szerint a város egész határát Irinta, Csócza, Szent Miklós, Alsó- és Felső Gödös, Látrán, Abán és Babos nevű dülök és puszták képezték. 1799-ben a Kamara a magyarpécskai lakókkal az úrbíriségre nézve örökös szerződést kötött, melynek főbb, igen kedvező pontjai közül legnevezetesebb az, hogy a *füstpénz* 427 háztól jár örök időre, akár-hogy is szaporodik a házak száma, továbbá a robotból csak 1500 napot tartoznak szolgálni, a többbit megválthatják 7 krajcárjával.

Magyarpécska nagy területen fekszik és határa messze kiterjedő. A tanyai gazdálkodás ép ezen oknál fogva a megye összes községei közül itt a legfejlettebb. Hangyaszorgalmú, munkás nép lakja, takarékos és vagyona szert tenni törekvő. A tanyai gazdálkodás mintegy magával hozza ezt. A tavaszi, nyári és őszi munkaidőben hónapokon át nem jön be a gazda és családja a községbe, legfeljebb ha élelmi- vagy házcikket kell beszereznie, ami munka- és időnyereséggel jár. Télen a *városban* laknak. Ilyenkor valamivel pazarabb a költségek: a bálban, kávéházban stb. A jómóduság az igényeket megnöveszti. A ház díszesen, modernül épül, kényelmes úri berendezéssel hivatkozik, az öltözködés az úri divathoz közeledő.

A nép foglalkozása kitünően a földmivelés, mellyel ma gyakor-

Magyarpécska : Petőfi-út.

lati érzékkel összeköt mindent: állattenyésztést és főképen baromfi-tenyésztést. Az iparosság is elég számban van képviselve.

A messzeterjedő határon topografiai nevek meglehetősen számban szerepelnek. A fentebb felsorolt pusztákon kívül említhetők: Gedus (Gödrös), Remeteág, Hitlánya kincstári erdőrészek. Van egy szárazere, melyet Csehérnek neveznek.

A község jól elrendezett község. A házak egyenes sorban állanak. Az utcák a Templom-térről ágaznak szét sugáralakban és haladnak ív-alakúan. A templom (díszes gót stílusú, tisztán téglából épült, vakolatlan) a Fő-tér közepén áll. Körüle van a piac. A Fő-utca, mely a vasútra vezet jól kövezett; gyalogjárói aszfaltosak. Felső végén kis sétakert is van. Az utcák újabb időben nevet kaptak: Kossúth-, Petőfi-, Árpád-, Erzsébet-tér stb. Népi utcanevek: Marospart-utca, Pacsirta-utca, Lovász-

utca, Templom-tér, Sziget-utca, Templom-utca, Kereszt-utca, Laposi-utca Tó-utca, Úri-utca, Pósta-utca, Iskola-utca, Virág-utca, Mocsár-utca, Árva-utca, Nefelejts-utca, Hajó-utca, Szarka-utca, Bűgepart-utca, Cseh-utca, Bűge-utca, Zsák-utca, Hosszú-utca, Attila-tér, Vezér-utca, Vásár-tér, Keleti-utca, Zöldfa-utca, Borona-utca, Temető-utca, Angyal-utca, Vásár-utca, Vágóhid-utca, Varjú-utca, Választó-utca, Rigó-utca, Czigány-utca, Könyök-utca, Epres-utca, Ótemető-utca, Magyar-utca, Déli-utca, Báthori-utca, Hunyadi-utca, Szent Háromság-utca, Sáros-utca, Görbe-utca, Álmos-utca, Városvég, Lajcsi-utca, Kutyaszorító-utca, Nagy zsidó-utca, Pendel Jankó-utca, Pernye-utca, Pásztó-part. A község egyes részeinek népi elnevezése: Alvég, (a templomtól délre), Felvég, Cigányvég, Ujtelep, Tótok-falva, Friedmann-falva, Kertek, Kabátfalva, Kokova (cigányrész).

A házak a mellékutcákban a régi parasztépítkezés jellegét viselik, a fő-utcákon a modernség uralkodik, mely mindinkább terjed befelé is. Tükör-ablak, nagykapú, kapúalj, mely a házat két szárnyra osztja: egyik szárnyon a 2—3—4 szobás lakás, a rövid szárnyon kamara vagy gabonaraktár. Iparkodnak nem a telek mélye felé, hanem az utca-homlok rész hosszában építkezni. A házak diszesek. Feltünőbbek: az emeletes községháza, a vendéglő és egyéb középület.

Birtokosságát nézve, inkább a kis és közép birtokos-osztály uralkodik. Főbirtokos a kincstár, azután Bolyos Mátyás, Ditári István, Katona Mihály, Kurunczi Sándor, Rohács András stb.

Érdekes hagyománya a multnak, mely mai napig is fennmaradt, a pécskai cselédvásár. Itt fogadnak házi leány-cselédeket és gazdasági férfi-cselédeket. Kétszer tartják egy évben, újévkor és Szentgyörgy napján. A vásár színhelye a nagyvendéglő előtti térség.

Magyarpécska szép gótstíliú templomát a mult század 80-as éveiben építették, 1887. november 13-án szentelték fel; 70 ezer forintba került. Ehhez hozzájárult Bonnaz Sándor püspök 20 ezerrel, a község 20 ezerrel, a többit a kincstár mint kegyúr adta. A képeket Gyöngyössy Rezső festette, kitünő szerkezetű toronyóráját Kövér Gábor állította össze. Pécskán sok régiségi leletre akadtak.

109. *Maroscsicsér.* (Csicsér.) Aradi járás. Területe 3120 kat. hold. Lakóinak száma 971. Tiszta román község. Fekszik az Arad-radnai út mentén, mely a községet átszeli. Határolják: Szabadhely, a Maros, azontúl Temes megye és Ujpanád községek. Egykor Mondorlakkal egy községet képezett, de úrbéri rendezés következtében elkülönítették. Egy része annak a szigetnek, mely a bizerei apátság helye volt, régen Csicsérhez tartozott, sőt az a rész, hol az *apátság romjai* és faragott kővel kirakott *kútja* fennmaradtak, most is hozzátartozik s Monostor-nak (monostor) hívják.

A község síkságon fekszik. Földje termékeny. A lakosság csakis

földmiveléssel foglalkozik régebben kosár-fonással, kocsikas-fonással és sószállítással foglalkoztak. A lakósok a régi határőrök ivadékai, részint Temes megyéből és Arad megye más községeiből vándoroltak be. A község nevét egyik verzió szerint „Csics“-értől vette. A románok *Țișir*-nek nevezik.

Topografikus nevek: *Ișlaș* (legelő), *Perlaga* (szántó), *Șoci* (homokos terület), *Dimpul grecu* (szántó), *Pagina mare*, *Pagina mică* (szántó föld), *Vițelera* (szántó, tulajdonképpen borjúlegelő) *Segiășca* (futóhomokos szántó), *Cottū* (= sarok, zúg, káposztásföld a Maros mellett), *Șeghiș* (ültetett tölgyerdő), *Cimpul monaștiri* (apátság helye, legelő, mező). *Traian* római sáncainak nyoma megvan a falu határában, a Maros mellékén.

A falu utcái egyenesek; a fő-utcát derékszögben metszik a párhuzamos mellékutcák. A házak száma 218.

Birtokos: a lippai erdőkincstár.

Maroscsicsér régebben nem ott állott, ahol ma. A régi falu, Ócsicsér, a mostanitól délkeletre, a Maroshoz közel feküdt. Ez ó-faluból a lakósok 1823-ban költözködtek ki közelebbre az országúthoz. Elsőnek a jegyző, *Ortotay János*, építette fel házát az országút mellett. A ház máig is áll. A Maros medre távolabb volt a falutól, mint ma. A folyó szigetét képez, neve: *Hăda*. Egyik régi meder neve *Jeruga*, a másiké *Balta Neagra* (fekete mocsár). A *Hăda*-szigetet a falubeliek *Colț*-nak (= szeglet-nek) nevezik. A szigeten romok vannak: egy zárdáé és egy kúté.

110. *Marosborsa*. (Berzova.) Radnai járás. Területe 9015 kat. hold. Lakószáma 1813. Román község, a magyarság száma jelentéktelen. Határos Marosmonyoróval, Konoppal, Zarándnádassal és a Krassósözörény-megyei Lalsinccal. A község hegység alján, a Maros mellékén terül el. Átszeli déli irányban a berzovai patak, melyben régen aranyat mostak. A lakósság földmiveléssel és erdei munkával foglalkozik. Rengeteg erdőségei voltak; ma ki vannak irtva. A szilvatermelés ma is virágzik. *Fabián* dicsérőleg említi, hogy itt tenyésztették Arad megyében a legszébb címeres szarvasmarhát.

Topografikus elnevezések határában: *Duleu la gârd* (kert-dülő), *Dimpul guranului*, *Ciaocă fetilor*, *Dimpul Jarului*, *La Țarina* (szántó és kaszáló), *Duleu lângă locu Popiilor* (dülő a papihely, lelkészi föld mellett), *Duleu la Dojit*, *Șigiască*, *Unghiu*, *Cimpul din șuș*, *Iarbă ferii*, *Capul șatului*, *Duleu la Pagina*, *Duleu la Șivărca* (szántóföldek), *Duleu la cornugului* (szántó), *Ruptură*, *Moștaeți*, *Duleu la Ocrovița*, *Duleu la Goș*, *Duleu la Cimpul cu Fráj* (epres, mezei dülő), *Valea la Calats* (erdő-völgy, közepén patak), *Valea Berzovi* (a községen átfolyó patak), *Valea lubenișiiilor* (irtáshely, dinnye-föld).

Az utcák egyenes vonalúak. Nevük: Ország-út, Patak-utca, Fő-utca, Ulița la Valea Tujoi, Ulița Jarul, Ulița Valea és Ulița Tujoi. A község három részre oszlik: Valea (ős-Berzova), Tuja (bureștiilor- és Bolbacă-utcákkal) és Cotu. A házak száma 300. Kiemelkedőbb épületek a középületek. Van egy ligete is, Erzsébet királyné emlékére ültették (Erzsébet-liget).

Birtokosok: egykor a Kászonyi-családé volt Marosborsa, ennek kihaltával a kincstárra szállott a birtok. Birtokos még a Seidner-család.

Marosborsa 1604-ben Feltóthyé volt; 1784-ben feldúlták a lázadó oláhok.

Marosborsa.

111. *Maroshollód.* (Korbest.) Máriaradnai járás. Területe 3487 kat. hold. Lakói száma 711. Tiszta román község Marospetres szomszédságában, a Huzna-völgyben a petrisi-patak középfolysánál. Határos az erdélyi Almasel helységgel és az Almás-patakkal, továbbá Marospetres-sel és Rósá-val. Határában nagy erdőség van. Mivelhető földje kevés van. Hegyek környezik, ezek közül egyik a Moșterioia, melyen rézbánya van. A lakósság földmiveléssel és erdei munkával foglalkozik.

Topografikus nevek: Druja (erdő), Dealul Corbesc (szántó), Holja (hegyi szántó és erdő), Valea Corbasca (szántó), Dimpul Bișerici (szántóföld), Imbru (hegyi kaszáló), Valea Mestieroi (irtásföld), Colibița, La Preșest.

Rendes, hosszú utcája van, a patak hosszában. A házak száma. 135. Kiemelkedőbb épülete nincs.

Birtokos: régen a Szalbek-család, jelenleg gróf Zoltowsky-testvérek.

112. *Maroskaproncza.* (Kaprucza). Máriaradnai járás. Területe 2839 kat. hold, lakószáma 852. Tiszta román község. Fekszik a Maros mellett, a Máv. vonala mentén, hegyoldalon. Keleten és északon erdőséggel borított hegyek veszik körül. Határolják: Marosmonyoró, Alsódombró, Alsóköves, Bányafalva. Három patak folyik itt össze: Vostiini, Şovăta, Dibosia és Bicăci, ezek képezik a govosdiai-patakot. A községen keresztül megy az Arad-soborsini állami út. A föld hegyes-völgyes és sovány lévén, a lakószok gabonát keveset termelnek. Keresetük főága az erdei munka, faszerszámmal folytatott kereskedés és tutajozás. Szilvát is sokat termelnek.

Topografiai nevek: Şovăta (legelő, nevét száraz malomtól nyerte), Vécină (legelő, = szomszédos), Vurvil Ştupină (hegyes-, bokros legelő, értelme: méh-tenyésztő hely), Reşită (rekettyés hely, legelő), La Deal (hegyes kaszáló), Battă (szántó, neve a szomszéd falutól), Dalbocia (szántó, neve: tó), Plope (kaszáló, nyárfáról), Unghiu (szántó és homokos hely a Maros mellett; értelme: köröm), Hăda (szántó, értelme: sziget), Cloacă (szántó), Țarină de la Deal.

Utcai rendetlenek, nevük nincs. A házak szétszórtan állanak. Számuk 181. Épületei közül említésre méltó a jegyzői lak. Előtte állnak az Erzsébet-fák.

Birtokos: a kincstár, melynek itt sok tölgy, cser és fenyves erdeje van. Régebben a Kászonyi-család birta.

A XVI. században az Ábrahámffyak birták, 1608-ban a Kapronczay családé volt. 1784-ben a lázadó oláhok dúlták fel. Híressé teszi nevét a gyermekdal:

Gyi Tordára, Boronára,
Onnan megyünk Kapronczára,
Onnan hozunk oláh fátát,
Járjuk vele a zsokátát,
Hopp, hopp, hopp!

113. *Marosmonyoró.* (Monorostia.) Máriaradnai járás. Területe 4555 kat. hold. Lakószáma 423. Tiszta román község. Fekszik hegyoldalon, a Maros mellett, északon erdőséggel borított dombok veszik körül. Az Arad-soborsini állami út szeli át. Határolják: Marosborsa, Zarándnadas, Vészalja, Alsódombró és Maroskaproncza.

Földje sovány. A lakószok földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak. Fábián említi méhészetüket.

Topografiai nevek: Coşută (kopasz domb, legelő, sută = kopasz), Vurvil Izvor (izvor = forrás, legelő hegy tetején), Strumîia (erdő, kes-

keny patak folyik át rajta), Rossia (erdő, patak folyik át, benne vörös kövek), Berşovița (kaszáló, a hasonló nevű patakról), Țarină (kaszáló, țarină = szántó), Prondul (szántó, vízholdásos, prondul = vízholdás), Mogiță, Dogăș, Țservenieș, Velica, Bogdanova, Ruđjevița, Libșciș, hegyes erdőrészek. Dimpul Cossuth (Kossuth-dülő, alkalmasint azonos a fentebb Coșută = kopasz dombbal), Babină, Jabrăn, Dimpul cel mare, Plapesti, Dumbrava.

Az utcák rendetlenek, a házak szétszórtaan állnak. Számuk 102. Egyik utca a fő-utca.

Birta egyszer a Kászonyi-család; jelenleg kincstári birtok.

1609-ben Toldy István kapta, 1732-ben Raynald modenai hercegé lett.

114. *Marospetres*. (Petris, Pétherfalva.) Máriaradnai járás. Területe 7261 kat. hold. Lakói száma 1270. Tiszta román község. Fekszik a Maros mellett, a petrisi völgyben. Határos Zám, Cserbia, Poganyest, Almasel, Maroshollód, Marosszeleste, Tok és Torjás községekkel. Neve Petris = Kövesdet jelent. Földje sziklás, erdős és agyagos. A falun keresztül folyik hosszában a Huzna-patak. Petris neve Petrics és néha Petris.

Petres — Fábian szerint, ki a hagyományokra hivatkozik — 1700-ban keletkezett. A török elől menekült románok alapították. Igazolni látszik ezt egy régi templomi könyvnek eme írása: „Popa Juon, első petrisi pap, 1709.” — 1784-ben a Hóra pórhadából néhány cinkos itt is fellázította a lakosságot, mely a földesúr minden vagyonát feldúlta. Később a csinos kastély újra felépült és a díszkertet is helyreállították. A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Néhány iparos is él közte (ács, bognár, kovács, stb.).

Topografiai nevek. Legelők: Valea Omii, Tarnița, La Bumbă, Valea Mesteroi, Prunie Grețului, Idū és Valea mare. Szántóföldek: Luncă cătră Șelistie, La cimpul cel mare Henț, Fundul nășipului, Almăș, Puclisă, Luncă cătră Dealul, Bumbă Dragoi, Magură, Valea Șintiască. Kaszálók: Cimpul cel mare Goica. Erdők: Citsera, Racița, Cărunța, Vurvul Suri, Dealul Lupului, Breșaia, Magură. Folyók: Murășu, Șintiască-patak, Valea Oberii-patak és Valea Burdișeu, előbbinek mellék-patakja. Ujabbak: Buruga, Burdusiani, Valea Toaci; Petrishez tartozott még a Mușa-erdő.

Az utcák egyenes vonalúak. A házak száma 300. Kiemelkedőbb házak a középületek. Van egy Nepomuki szent-János szobor a község-háza sarkán és az út mentén egy kő-kereszt.

Birtokosság: egykor Szalbeck-birtok volt, most gróf Zoltowsky-testvérek, 1784-ben az oláhok felégették.

115. Marossalatna. (Maros-Szlatina.) Máriaradnai járás. Területe 7010 kat. hold. Lakóinak száma 561; e között 163 magyar és 157 német van. A többi mind román lakós. A szegényes község minden oldalról hegyektől van körülvéve. Bekerítik a soborsini, bonczafalvai, mosztafalvai, bogyafalvai, halmágygorosi, keszendi és kisbajai magas hegyek és a muzsai puszta. Rengeteg erdősége van, melyben régebben hamuzsírt főztek.

A lakosság földet mivel, üz házi szövő-fonó ipart, készít fa-szerzámot, favillákat és dolgozik a Munk-féle fűrésztelepen.

Topografiai elnevezések: Dealul Dopca (szántó), Holumbă pacurarului (legelő), Togu popii, Vurvul Bodiesdi (szántó); Holumbă unguilor (magyarok szántója), Forray Drocsa, Salbec Muşa (személynévtől elnevezve), La Grohod (erdő, Grohod = rengetegerdő), Holumbă Muştesd (erdő), Vurvul Şecăts (Wickenburg-birtok), La Dimpul Troias (trojási határszélen; Forray- később Nádasdy birtok). Egyéb újabb nevek: Herto pile (erdő), Popesti (szántó), Ispaştesti (rét), Dealul oi Ungerle, Huhurusti.

Az utcák egyenesek, nevük nincs, a házak száma 99.

Birtokosok: régen Nikolics Cyrill, Forray, Nádasdy gróf; ujabban gróf Wenckheim Frigyes. A XVI. században a Losonczy-családé, 1633-ban Kornis kapta, 1732-ben Raynald modenai herceg tulajdona lett.

116. Marosszeleste. (Szelistye, Zeleste.) Máriaradnai járás. Területe 2656 kat. hold. Lakói száma 374. Tiszta román község. Fekszik a Maros mellékén, a petrisi-völgyben. Határos Marospetressel, Iltóvel és Tokkal. Délen a Maros érinti határát. Földje a Maros mellékén lapos, homokos; a többi része egyenetlen, köves, agyagos. Vannak szép szilvái. A lakosság földmiveléssel foglalkozik.

Topografiai nevek: Țarina de Feu, Intrê Ruj, Păstă Valea, La Pründ, Holdie la Şeleş, Lanţuri de Lung, Lanţuri de Şcort, La Vădul, La Ritul, La Pêri, Jatroi, Draganişa, La Lasarului, Mihuleşti, Işlaş és Plêş. A Draganişa-hegynek tövében egy jó forrás csurog le.

Utcai egyenes vonalúak. Nevük nincs. A házak száma 94.

Kiemelkedő épülete alig van. Temploma 1755-ben épült.

Birtokosa: báró Lo Presti. Ujabban herceg Lichtenstein Alajos. 1574-ben Ferhát vajda volt. 1553-ban a Losonczyak bírták.

117. Marót. (Moroda.) Borosjenői járás. Területe 2302 kat. hold. Lakóinak száma 1602. Tiszta román község. Sikságon fekszik. Szomszédos Apatelekkal, Kurtakérrel, Tornovával, Pankotával, Csigérszöllős és Csigérgyarmatával. A Csigér-patak szeli át a falut. A földje termékeny. A lakosság mezei munkával, házi iparként pedig kosárfonással foglalkozik. A lakókat a XIX. század elején a kincstár telepítette oda. Nevét állítólag egy Morodán nevű első települtől kapta.

Topografiai nevek : Perlage, Cimpul mare, Podut, Maliniştie de la Rugă, Gelnîţe Imparatului, La Holumbu Oltoi, Livada, La Şipini, Păreu Niamtilor, La Fûntină, La Furciş, Şelistie, Pădură mare la Bard, Gîrlă, Ritul mic, La Păreu, Vraniuţe, Tirsul, Morghiţa, Cimpul Maţului, Balta şaliă, Funtîna lui István, Cinepistie, Şicasto, Daica. A határon átfolyik a József nádor malom-csatorna, mely Gyulavarsándnál szakad a Fehér-Körösbe.

Tanya : az Ipsilanti-tanya.

A község utcái egyenetlenek, keskenyek. A házak szétszórva állanak, számuk 251. Feltünőbb épülete a község háza.

Birtokos : régen a Derza-család, mely a kincstártól kapta ; ujabban az Ipsilanti-család, melynek uradalmát a község vette meg.

1508-ig az Ábrahámffyak bírták, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

118. *Mártfalva.* (Czermura.) Nagyhalmágyi járás. Területe 767 kat. hold. Lakói száma 422. Tiszta román község. A Fehér-Körös mindkét partján, hegyoldalon elszórtan fekszik, Nagyhalmágy mellett. A lakosság földmiveléssel, állattenyésztéssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik.

Dülő nevek : Şucriţest, Dumbrava, Guravoi, Grui.

Utcai nincsenek. A házak szétszórtan állanak. Számuk 63. Falurészek : Şucriţest a hegyoldalon, a Körös-parti rész és a Termură păstă Crişu.

119. *Mácsa.* Aradi járás. Területe 8316. kat. hold. Lakói száma 4193. Kevert népű község. Többsége román ; lakják még magyarok és németek. Sikságon fekszik, a Kürtös-aradszentmártoni törvényhatósági út mentén. Határolják : Ujfalu, Lökösháza, Kutas-pusztá. A lakosság Erdélyből Szatmár és Máramaros megyékből telepedett be, a németek Aradszentmártonból. A község véneinek állítása szerint a mai oláhság református magyaroktól származott, akiknek utódai eloláhosodtak és elkereszteltettek. Ezt igazolják a következő román családnevek : Borbics (Borbás), Fodor, Deák, Váczi, Juhász, Karán, Kádár, Kozma, Madarász, Pelyhes, Szabó, Székely, Tamás és Sándor.

A lakosok tisztán földmivelő nép. A helyi szükségletnek megfelelőleg vannak iparosok is.

A határban előforduló topografiai nevek : Cinepistie, Fakli, Funat (szőlők), Nyomás (faluszéli legelő), Şiti (legelő), Kutas (pusztá), Şelistie és Szöllős. Puszták : Ábrány (Zabrăň), Livalo, Topilă, Prerită, Pă Joţi, és Csernovics-Ujfalu. (Csernovics-féle telepítés, dohány-kertészet céljából.)

Történeti emlék a határban : Tatárhalom (állítólag a tatárok idejéből), az Arad-szentmártoni úton római sánc. Az urasági nagy parkban Damjanich és Lahner vértanúk hamvai pihennek.

Mácsa feltűnő szabályosan épült. A község szabályos négyszög-alakú, az utcák egymást szabályosan keresztezik derékszögben. Nevük: Gyulai-utca, Fodor-utca, Ottlakai-utca, Pelyhes-utca, Tulkán-utca, Krisán-utca. A házak száma 650. Nevezetesebb épülete más nincs, csak a fényes Károlyi-kastély, melyet gyönyörű park övez.

Birtokosság. Régiek: gróf Károlyi György és János, Csernovits Péter, ezek révén Tököly-, Putnik- és Somogyi-családok, Bittó Ferencz, jelenleg gróf Károlyi Gyula.

120. *Máriaradna.* (Mária-Radna, Radina, Paszita.) Máriaradnai járás. Területe 4218 kat. hold. lakószáma 2858. Kevert nyelvű község, nagyobb része román, kisebb része magyar és még kisebb német. Kincstári terület volt. Lippával szemben fekszik, szép vashíd köti vele össze. Határolja délről és keletről a Maros, nyugaton a pálosi szőlők, északon a kladovai-erdő. Egyik része dombok alján, másik része domboldalon terül el. Impozánsan kitündöklök regényes fekvése fölött a hatalmas kolostor-épület és templom.

A lakósság földmiveléssel és bortermeléssel foglalkozik. Van szép számú iparossága is.

Topografiai nevek: Dealul Popiilor (erdő), Dealul Goală (legelő), Dealul mare, Dealul Fraşinel, Dealul mare la Seghiş (szőlők és legelők), Dealul Şoros (fiatal erdő), Baraţa, Hăda, Buzsák, Hadarăc, Ţsairă, Săuţ, Ritul mare (szántók és kaszálók), Dealul morăş (legelő, sziklás-fényű), Dimpul Gropii (legelő), Joşif-Gropii, Dimpul Drenovăţ mică, Dimpul Drenovăţ mare (kincstári erdők és legelők), Dimpul Cucotsin, Dimpul Taghiăt (kincstári erdő), Dimpul cu Stinş és Serinăgului (kincstári fiatal erdő) Dimpul Sindroi, Părêu Sindroi, Dimpul Iătü (kincstári erdők), Lupistie (sziklás hegy, kecske-legelő). — Ujabbak: Kereszt-sánc, Községi erdő, Papok erdeje, Kincstári erdő. — Egyéb dűlő nevek: La Irtăş, La Hodaia, La Ruga, La Petrosa, La Szt.-Anna, La Ică.

A község utcái egyenetlenek. Észak-déli irányban átszeli a községet egy mély medrű patak: a *Vad-patak*. A főbb utcák nevei: Aradi-út, Patak-utca, Erdélyi-út, Kossuth Lajos-utca, Kossuth Lajos-tér, Mész-utca, Kert-utca, Templom-utca, Szőlő-utca. Falúrészek: Máriaradna, Radnuca, Radna-Baracka.

A házak száma 600.

Máriaradna eredete a török hódoltság idejére vezethető vissza. — Első lakói a szomszédos Lippa, az időbeli mezővárosból, kerültek ki. Lippa mezővárosban ugyanis Nagy Lajos király Nagyboldogasszony tiszteletére templomot és zárdát alapított, melyben asszisi szent Ferenc-rendi szerzetesek telepedtek meg. Lippa 1551. évben török kézre jutott. A hatalmas Szokoli Mohamed pasa azután feldúlta a templomot. A

templomőrző Ferencendi-atyák híveikkel együtt átszorultak a Maroson Radnára. Itt újból összeszedelőzködtek s csakhamar felépült két öl szélesen, négy öl magasan az első radnai templom. A pogány török azonban csakhamar neszét vette a dolognak s Janich András szerzetes atyának megtiltotta a szentmise kiszolgáltatását. András atya azonban, a török tilalom ellenére, a szent mise-áldozatot egyes jámbor keresztények házában mégis bemutatta. A végromlásnak induló kápolna megújítását is tervbe vette. Szándékában és annak végrehajtásában azonban a törökök által megzavartatott. A törökök rájöttek a kápolna megújítási tervére, azért elfogták, a kahdi elé hurcolták, ki 50 talp-verésre ítélte. A kegyetlen ítélet végrehajtása következtében a derék szerzetes eszméletét veszítette, de mindez nem hatotta meg kinzóit, tehetetlen

Máriaradna.

állapotában a szemétdombra lökték. Innen a hívek szedték föl s vették ápolás alá. Fölépülése után a keservesen kuporgatott aranyakkal, egyenesen Isztambulba, a szultán elé ment. Négy hónapig tartó fáradságos utazása eredményeként magával hozta az engedelmet. Szabad volt újra templomot építeni, de csak egyet.

Sok zaklatás után békés idők következtek a radnai hívekre. A hívek szabadon gyakorolhatták vallásukat, miáltal gyarapodott is az Isten háza. A szegényes hívek tehetségükhöz mérten, hordták össze diszeiket. Így került, úgy az 1668. évben, a mai kegyelemkép is oda. A „Remondini de Bassanó“ régi olasz kép. A kármelhegyi Boldogasszony szokásos ábrája; a szent Szűz anyai szeretettel teljes arckifejezéssel hajol a jobb karján ülő kised Jézus fölé, ki ölelésre nyújtja karjait. Az anya és gyermek feje koronával van ékítve. A kép alatt a

tisztító tűzben szenvedő jámbor lelkek láthatók, kik összetett kezekkel a szent Szűzhöz fohászkodnak, segítségét kérve.

A csendes békés idők azonban nemsokára elmúltak. — Új hírek érkeztek. Ős-Budavára ismét a magyaroké lett. Zalánkeménél megdőlt a török hatalma. Erdély záváriját azonban még erősen tartotta a török, annak pedig Lippa volt a kulcsa. Nehéz idők szakadtak Radnára. Az ellenség kis területre szorult és rabló ökle legközelebb a radnai egyházat érte. Nem átalott a török fegyverrel törni a templomra. — Egyik vezérük meg épen lovastól akart berontani, ámde a sziklába gyökerezett be lovának a lába. Aminthogy a pata vágta kő ma is látható a templom belsejébe befalazva. Felette a falon festve van az esemény, alatta a magyarázó vers:

„Im e török lovagolva e helyre bejutni akarván,
Ménje patája nyoma megörökölt e kövön.“

Nemsokára a törökök felgyújtották a kis templomot. A röpködő, lobogó zsendelyek a Maros folyón keresztül a török táborba hulltak alá az égő templom lángjaiban gyönyörködő mohamedánok közé. A kaftánok, turbánok tüzet fogtak, sokan közülük kinosan elvesztek. Mások megfutottak a folyóba, hol örökre lehütötte őket a Maros árja. A lángok folyton dühöngtek, míg a tettes fölfedezettvén, kivégeztetett, amikor a tűz is elaludt. Az istenitélet nyomban a tett elkövetése után, megtizedelte a török népet.

A romon, hamvakon kesergő magyarság pedig csodát látott. Ott hevert az izzó zsarátnokokon sértetlen a papiros oltárkép, barnán bevonva az égés patinájával. Ez időtől fogva a csodálatos tények kegyképpé avatták a Bassanó-nyomda-Copiát.

A kegykép csodálatos megmentése mind nagyobb szabású búcsújárót vonzott Radnára, kik a szent Szűz iránti hálájoknak adóját kegyes adományokkal rótták le. Ezen adományok lassankint igen megszorodtak. A szentkép pedig mindenféle értékes tárgyakkal felékesített. Sok csodának híre fűződött hozzá.

Igy pl.: 1718-ban egy köszvényes radnai lakos, ki jární, mozdulni sem tudott, ágyastul a templomba vitette magát, Máriához folyamodott s pár nap alatt meggyógyult. 1724-ben egy Jung Regina nevű aradi asszony, kinek jobbkeze teljesen össze volt zsugorodva, a templomban imádkozás közben meggyógyult, mely esetet Arad város tanácsa is írásban bizonyította. Ugyancsak bizonyította azt is, hogy 1732. július 28-án, midőn Aradon az ugynevezett gugás dögghalál dühöngött, Bummer Anna Mária, egy Heister-ezredbeli katona felesége, álhalálából egy pillanatra föleszmélve, kijelentette, hogy a csapás addig el nem mulik a lakosságról, míg bucsújárással a radnai kegykép elé nem zárandokol-

nak. A polgárság fegyveres kíséret mellett el is zarándokolt és a járvány attól fogva enyhült s nemsokára el is maradt.

Az 1738-ban kitört pestis igen sok áldozatot szedett, amikor az aradiak fogadalmat tettek, hogy évenként elzarándokolnak Radnára. Az első bucsújárásukat 1742. július 28-án tartották meg. Diszbe öltöztetett 24 gyermek tálcákon sok ékszert, aranyat és ezüstöt helyezett el a főoltáron. Éjjel is imádkozva és énekelve négy napig tartott a zarándoklat. Azóta, különösen a glogováci, szentannai, ujanádi, ujaradi, lippai, hidegkuti, stb. svábok árasztották el a kolostor folyosóit olyan képekkel, melyekben betegségükből való fölépülésüket ábrázolják egyes falusi piktorok. Ezen képeknek egy része, napjainkban is látható.

A zarándokok száma nagyon változott. 1753-ban máshonnan csak 1310, 1767-ben már 12,000 jött és csakhamar 20—30,000 közt változott. A jelenlegi szép barok-stylben épült templom a régi helyén, a hegy tövében áll s 1767-ben épült. Szélhossza 63 m., szélessége 15 m., magassága 21 m. Dél-keletre tekintő homlokzatát két torony disziti. A templomhoz fel Papsó Dániel atya kőlépcsőzetet építtetett, a másik 1887-ben készült. A templomban kilenc mellékoltár van. A kóruson a templommal arányban levő pompás orgona, a legujabban kiépült Erzsébet-kápolna és a sekrestye egészítik ki a templom belsejét. A régi barok-stylű főoltár helyén áll a karrarai fehér márványból készített jubileumi főoltár.

A radnai templom menhely is volt s 1774-ben is ezen jognak örvendett.

A kegykép 1770-ig egyszerű fakerettel volt ellátva, 1910-ben a hívőktől ajándékozott értéktárgyakból és pénzadományokból készült Bécsben a jelenlegi ezüst-keret, melybe a szent-kép Péter és Pál napján elhelyeztetett.

A búcsús híveknek Radnára özönlése leginkább az időtől növekedett, mikor XIII. Kelemen pápa 1767. május 16-án teljes búcsút adott mindazoknak, kik a zarándoklásban résztvettek.

A radnai búcsúk ellen óvatosan bár, de fellépett a vármegye. 1775-ben a helytartótanács azt szabályozni kívánta. Békésmegye pedig egyenesen be is tiltotta a zarándoklatokat.

1817-ben a szeptember 8-iki bucsút az inség miatt a csanádi püspök betiltotta, mégis 6000 ember gyűlt azon napon egybe, hallgatva a szónoklatokat. 1831-ben augusztus 15-én a kolera miatt elmaradt ugyan a bucsújárás, ámde 1836-ban szeptember 8-án a kolerától való félelem következtében csak úgy özönlött a zarándoknép Radnára, úgy, hogy ezen a napon 15,000 ember lett megáldoztatva. A búcsúkkal együtt terjedtek a hiedelmek, a csodahírek. A XIX. században beszéltek egy öreg koldusról, ki Szegedről jöve, a Marostól térdencsúszva a

szájában hordozott vízzel addig öntözgetett egy templom elé fúrt hordót, míg az kizöldült, amikor is bűnei bocsánatát megnyerte.

1889. január 9-én a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium a radnai búcsúvásárokat eltörölte, sőt még a radnaiaknak sem engedte meg a mézeskalácsok, szentképek, olvasók stb. árulását, mindamelllett a zarándokok száma emelkedett. A radnai búcsújárásoknak immáron kétszázados múltja van.

A nevezetes bucsúnapokat VI. Pius pápa 1776. április hó 27-én kiadott brevében szt.-Péter és szt.-Pál napjára, karmel-hegyi Bold. szűz napjára (jul. 16.), Mária nevenapjára, szt.-Anna napjára (jul. 26-án), julius hó 10-én egy évenként a megyés püspök által megállapítandó napra tűzi ki, azonkívül julius hó 19-én, Áldozó csütörtök, Keresztelő szt.-János, Nagyboldogasszony és Sarlós-Boldogasszony (jul. 2.) napjaira ad teljes búcsúengedélyt.

Az 1886. évi szeptember 12 iki bucsú alkalmával, az első ünnepi szent-mise alatt történt, hogy a szent-Anna mellékoltár jobb sarkán levő gyertyatartó a jövő-menő hivek valamelyike által elloketett. Az égő gyertya dőlés közben egy nő ruháját meggyújtotta. A felcsapó láng láttára a tömeg közül több kiáltás hangzott: „Ég a templom!” mire egymás hegyin-hátán rohant ki a népség. Legnagyobb része a főkijárhoz igyekezett s nem is lett volna nagyobb baj, ha ugyanakkor újabb csapat nem igyekezett volna befelé. Ezek a szembe rohanó embertömeggel tehetetlenül állottak meg, de csak egy pillanatra, annak sodra elől menekülni nem tudtak s így közülök többeket agyontaposztak, többek pedig súlyosan megsérültek.

A mostani főoltárképet, mely Roskovics Ignác festőművész alkotása, 1892-ben helyezték el.

Lélekemelő, magasztos ünnepély volt 1895. okt. hó 5., 6. és 7-én a kegykép 200 éves jubileuma és ugyanakkor az új főoltár fölvatása. Nem kevesebb, mint 15.000 ember érkezett azt megünnepelni. Dr. Schlauch Lőrinc, Dessewffy Sándor megyés püspökök több egyházi méltóságok, Csekonics Endre, Zelenski Róbert grófok, Arad megye alispánja és számos hatósági kitünőségek vettek azon részt.

Az ünnepély után latin nyelven okmány lett kiállítva és a nagyváradi biboros püspök, valamint a többi egyházi méltóságok által, úgyszintén gróf Csekonics Endre v. b. t. t. és Szathmáry Gyula Aradvármegye alispánja által aláírva, a kegyképben elhelyeztetett. Ugyanez alkalommal a zárda emlékpénzeket is veretett. A nagyobbak forintos alakú ezüstérmek, a kisebbek tojásdad alakú emlékérmek, arany, ezüst és bronz példányokban.

A zárda és kegytemplom történetével szoros összefüggésben van a község története. Amint szaporodtak a zarándokok, úgy népesült

a község lakossága. Sokakat a vallási buzgóság vonzott a letelepülésre, de a megélhetési módnak is szerep jutott benne. Radna lakóinak java-része a búcsúkból él. Ipara, kereskedelme, forgalma arra van alapítva.

Az 1848—49-iki szabadságharc Radnát érintetlenül hagyta. Abból a szomszédos Lippa vette ki részét. Csupán a radnai gyógyszertár épü-letén lévő emléktábla hirdeti annyit, hogy a világosi fegyverletétel után azon házban vett búcsút Kossuth Lajos, hazánk nagy fia, családjától 1849. augusztus havában, mielőtt külföldre menekült. A gyógyszertár azidőben Ternajgó József tulajdona volt s ő látta vendégül a bujdosó kormányzót.

Az utolsó évtizedben úgy a templom és környéke, mint maga a község, nagy változásokon ment keresztül. Kivetkőzve a régi maradi-ságból, mindegyik a modern haladás terére lépett. — A templom és környékének díszítését a radnai zárdának nagytudományú főnöke, P. Amberger Gyula kezdte meg, kinek az 1900. év október havában történt elhalálása után 1901-ben P. Prieszter Ágoston, a XIII. Leó pápa által 1897-ben hozott szigoritással, vette át a főnökséget. Ez idő óta bámulatos átalakulások óriási pénzáldozatokkal lettek eszközölve.

A templom művészies kifestése, újbóli kikövezése, a 12.600 ko-ronába került új főoltár, a 14.000 koronás hatalmas új orgona, 3 új harang, új színes ablakok, keresztuti képek, új szobrok, új lépcsőzetek stb. készültek. Azonkívül a kegytemplom körüli ájtatos helyek részben megújítva építették. Így a lourdesi Szűz tiszteletére a barlang-kápolna, a millenniumi Szent István kápolna. Kiépítették a hívek által kézzel a hegyre felhordott kövekből a stációkhoz és a kálváriához felvezető lép-csőzet. Ugy szintén a templom arany és ezüst felszerelése és az összes egyházi ruhák megújítottak. Collegium is létesült, amelyben 21 szegény ifjú nyer a rendház költségén évenként ingyen nevelést és tanítást.

A község is kivette részét az újításokból. Ehhez hozzájárult a Radna-temesvári vicinális, majd később az aradhegyaljai motoros vasút kiépítése. Mind a kettőnek Máriaradna a végállomása. Forgalom tekintetében ezen alig 2500 körüli lakóssal bíró község túlszárnyalja az országnak bármelyik 30—40.000 lakóssal bíró városát. — Ugyan-csak a Maroson épített új vashíd, a vasúti fölüljáró, szintén hozzájárul-nak a forgalom emeléséhez.

Utcai kövezettek, országútai jó karban vannak, amire a nagy for-galomnak szüksége is van.

Az utolsó évtizedben a község beszüntette a búcsúcikknek sátrak-ban való árulgatását. Árúcsarnokokat épített, amelyekből tekintélyes haszna van. A patakot is szabályozta, habár az még mindig nem tökéletes, amennyiben ez év nyarán három ízben is kiöntött, veszélyeztetve a patak körüli lakosság érdekeit. Ugyancsak az utolsó időkben emeltetett

az új községháza, a m. kir. adóhivatal. Az új kir. járásbiróság épülete most van készülöben. A magánházak egész sorozata szintén az utóbbi időkben keletkezett. Igen sok nyugdíjas telepszik meg Radnán, gyönyörű vidéke és egészséges klímája miatt.

Máriaradnának, mint kegyhelynek állandó látogatói és jóltevői az Almássy, Csekonics, Wenckheim főúri családok, a püspökök egy része, sőt országunk jelenlegi trónörököse, Ferenc Ferdinánd is, ki 1903. szeptember 7-én úgy a kegytemplomot, mint a kolostort P. Prieszter Ágoston zárdafőnök kalauzolása mellett bejárta és megtekintette.

Azonkívül fél Magyarország ontja ide minden hívő lelkét. Ki ködmönben, ki pruszlikban. Valamennyien bizalommal járulnak e szent helyen a szent Szűz zsámolya elé, kérve, könyörögve a meghallgatásért Istenhez közbenjáró kérelmek teljesítéseért. A tömeg ajkán pedig fel-felhangzik gyakorta az elnyomatásban fogant ősrégi melódia:

Magyarországról, édes hazánkról,
Ne feledkezzél meg szegény magyarokról!

121. Medgyesbodzás. (Medgyes-Bodzás). Eleki járás. Területe 5504 kat. hold. Lakói száma 2413. Magyar község, lakják még tótok és németek is, nagyon csekély számmal. Egészen sík területen, Csanád-megye határán fekszik. A falu a régi Medgyes- és Bodzás-puszták területén létesült 1855—57. (Lásd I. 259. l.) Bérllője volt ama pusztának a 18 ik század elején Henglmüller, ki ott virágzó gazdaságot folytatott. A község határa egészen sík. Földje nagyon termékeny; a mezőgazdaság virágzó. A nép gyarapodása látható. A községhez tartoznak a Klemi-major, Erzsébet-major, Görbed és Kis-Bodzás puszták; határrészek: Hármás határ, Szenes-út, Cigányka, Nagymező, Kisbérlet.

Utcái elrendezettek, egyenesek. Több utcáinak neve: Fő-utca, Déli-utca, Északi-utca, Új-utca és Kereszt-utca. A házak száma 346. Épületei közül kiemelkedők a középületek (községháza, jegyzői lak és iskola).

Birtokosság: Régen Wodianer, ujabban gróf Keglevich György, Horváth János, Kardos János, Novák András, Kasztell Nándor, Zsiros György, Kiss Albert.

122. Medgyesegyháza. (Medgyes-Egyháza). Eleki járás. Területe 6272 kat. hold. Lakószáma 3628. Kevert nyelvű község, lakják magyarok és tótok. Egészen sík vidéken fekszik. Folyó vize nincs. Kincstári pusztá volt. 1887-ben telepedtek meg benne csabai tótok, 1895-ben lett kisközség, 1900-ban nagyközség. A lakósság nagyrészt elmagyarosodott, sőt ma már a tótság és magyarság össze is házasodik.

A lakósság földműveléssel foglalkoznak, házi iparul a szövés-fonást és kosárkötést űzik. Forgalma, piaca nagy. Iparossága is van. Forgalmát az Acsev. vonala (Mezőhegyes-Kétegyháza) bonyolítja le.

Utcái rendszeresek, egyenesek egymást keresztezők. Nevüket történeti nagyjainktól kapták : Kossuth-utca, Petőfi-utca, Rákóczi-utca, Bocskay-utca, stb., régebbi Gyár-utca. A házak egyenes vonalban állanak. Számuk a tanyákkal együtt 576. Épületei közül a középületek díszesebbek.

Birtokos : Telbisz Alajos. Nagyjórészt kis és középbirtok-tesztekből áll.

123. *Menyéd.* (Minyád.) Borossebesi járás. Területe 803 kat. hold. Lakóinak száma 288. Tiszta román község. Fekszik a Miniafel-patak jobb partján, domboldalon. A lakosság földmiveléssel, állattenyésztéssel és faabroncs-készítéssel foglalkozik. Határolják Kisfeketefalu, Nádalmás, Susányfalva, Dancsfalva és Bajnokfalva. Gyümölcsösei is vannak. A földje sovány.

Dülok : Ursulesti, Toghiesti, Tsuntiesti, Stancesti. Erdők : Copăița, Monița.

Az utcák egyenes vonalúak. Nevük nincs. A házak száma 53.

Birtokosok : régen a Königsegg-család, ujabban gróf Wenckheim Krisztina. 1553-ban Alsó- és Felső-Menyédet a Losonczyak kapták, később Kornis G. és Kenderessy birták. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

124. *Menyháza.* (Monyásza.) Borossebesi járás. Területe 7445 kat. hold. Lakószáma 772. Román község. Csak a kevés számú intelligencia magyar. Fekszik ama szűk, de igen kies völgyben mely nyílását Déznánál a vár tövében veszi s onnét Kisoránán át két hegyfal között a fürdőhelyig benyúlik. Végpontja az Acsev. Borossebes-Menyháza keskenyvágányú szárnyvonalának. Határolják : Bihar megye Kolesty községe, Mikószalatna és Kisoróna.

Menyháza, mint szokták nevezni : Monyásza, régebben Monyháza volt. Hajdan magyar volt, a török háború pusztításai után azonban Bihar megyéből a Groza, Stodinka, Csupestye és Kondje nevű román családoktól népesített be. Menyháza ez a kies fürdő, tulajdonképpen két részből áll, a faluból, mely délebbre, a völgy nyiltabb részén fekszik, és a fürdőtelepből, a tulajdonképeni Menyházából, mely a völgy-szorulat legszűkebb részén és ebből balra kiágazólag egy még keskenyebb völgy-szorulatban fekszik. Patak szeli át a hosszú völgyet, egy másik patak pedig a fürdő felől folyik. A hosszú völgyben feljebb haladva nagyon kies részeket találunk még és kőfejtő meg márványbánya telepeket, kis iparvasúttal. A fürdőn túl, kicsit kiszélesedő részen, vas-hámor van.

A falu népe bánya- és erdei munkával foglalkozik. Háziipara szövés-fonás.

A vidék egyes részein a következő topografiai nevekkel találkozunk: Işo, Ţsoroi (halomhát, forrással), Cimpul nieresti (fensík), Pancoi (magas hegycsúcs), Vlăd kútja (magas hegyen forrás), Bajile niemtilor (elhagyott bánya), Arnót (hegy csúcs). Továbbá Dealul Ghilanţ, Histăasca, Butusaşcă (erdők), Criştpăşca (szántó), Băltele (rét), Nigei, Spinerie Corbu.

A falu egyenes utcákból áll. Utcanevek: Fő-ut, Fürdő-utca. A házak száma 70.

A fürdő-telep ujabban nagyon szépen fejlődik. Szép, modern villák nagy számmal épültek, s van megfelelő modern berendezésű fürdőszállója. Szébb villák a Wenckheim, Mayer, Paradeyser, báró Andrányi Károly és az Acsev. villája. A fürdő maga nagyon jó gyógyító hatású, meleg fürdő, melyet már a törökök is használtak. Ez is modernizálva van. Homlokzatán azonban ott díszlik a régi felírás:

LIBER A CURIS HANC CUR AE VALLEM SALUTA — HEU HOSPES! HIC VIX
CURATUR QUI CURAT.

(Gondtól menten üdvözöld e gyógyító völgyet. — Jaj, vendég, aligha gyógyul meg itt, kit gond bánt.)

Menyháza régi birtokosai a Kornis család, később a Néverycsalád, majd Waldstein Erneszt gróf és jelenleg Wenckheim Frigyes gróf. A határ természeti nevezetessége két tágas öblű barlang és feneketlen mélység a Maguriscă-hegyen, egy feneketlen mélység pedig a Medgyes-hegyen (Fábián).

Monyászát 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

125. *Mermesd.* Nagyhalmágyi járás. Területe 623 kat. hold. Lakócai száma 258. Tiszta román község. Fekszik szétszórtan hegyoldalon, a Mikelaka-nagyhalmágyi törvényhatósági út mentén, Nagyhalmágytól észak-nyugatra.

Lakócai földmiveléssel, gyümölcsstermeléssel és famunkával foglalkoznak.

Dülő-nevek: Dimpul Graniţ, Troaşel, După Dealul, Valea Tirsului.

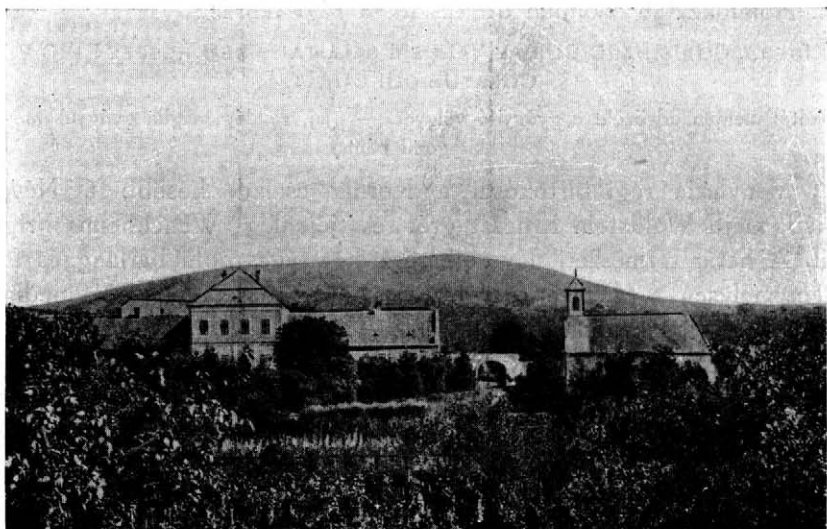
A község kicsi és szegény. Utcái rendetlenek. A házak száma 55. Falurészek: Satul din şuş, Şirbească.

Mermesdet 1764-ben Bethlen G. kapta.

126. *Ménes.* Máriaradnai járás. Területe 1722 kat. hold. Lakócai száma 1370. Népe román, csak a kevés számú értelmiség képviseli a magyarságot. Ménes is kamarai birtok volt. Egyike a legrégebb hegyaljai községeknek. Fekszik a Hegyes-Drocsához tartozó határhegy lábánál, a Világos-pálosi törvényhatósági út mellett, a Budapest-tővisi vasútvonal mentén. Határolják: Kalodva, Ujpálos, Ópálos és Gyorok. A község a hegy alján, a mű-út mentén hosszan terül el, egy része behatol a szűkebb völgybe. Körülveszi a községet keletről, északról,

nyugatról a szőlővel beültetett hegycsőr. E dús szőlők közül előkelően emelkednek ki a díszesebb úri kolnák és kifehérlenek a föld népének egyszerűbb viskói.

Sok völgye, hegye, vízmosása dús topografiai névsort nyit. Ilyenek : Valea cel mare, Scortiaru (kősziklás hegy), Stupinã (völgy, méhes, itt méhtenyésztés volt), Dealul Cladovi (kősziklás hegy), Valea spieșdi (völgy), Dealul lung (kősziklás), Valea bișerici, Valea Deheleanilor (völgy), Daicãni (hegy). Dülök-szántók : Dimpul popiiilor, Cașop, Morminșilor, Cinepiștelor, Dealul porțsi, Valea porțsi, Sânturi, Valea lui, Novak, (völgy), Carbutariu (cserjés), Lîngã Niemesi, La Dimpul és La Ritul, Drepic, La Ricitties (rekettyés).

Ménes : Vincellér-iskola.

A lakosság kevés földmiveléssel, de inkább szőlőműveléssel foglalkozik. A ménesi aszú- és vörös-bor világhírű. A filokszerá pusztítása óta a szőlőművelés annál intenzívebb és bő keresetforrást nyújt a lakosságnak, mely azóta meggyarapodott. Szép tiszta házak és udvarok tanúskodnak erről.

A község főrésze a hosszú fő útvonal, mely gyengéd hajlású ívalakot képez. Rajta megy végig a hegyaljai motoros vasút. Ennek közlekedése új lendületet adott e község életének. A házak száma 335, ebből 35 kolna. Kiemelkedő épület a díszes *vincellér-iskola*, mely az egykori birtokos Grassalkovics Antal herceg kastélya volt.

Birtokosok : gróf Wenckheim, Kende, Steiner.

Ménes 1561-ben Mágócsy Gáspáré és Pető Jánosé volt, 1612-ben

Sövényházy Móricz kapta. Mint elpusztult község 1732-ben Raynald modenai herceg tulajdona lett.

127. *Mikelaka*. (Mikalaka). Aradi járás. Területe 3432 kat. hold. Lakói száma 4313. Nagyobbrészt románok lakják, kevés magyar és német. A község a Maros folyó jobb partján fekszik, egészen sík területen. Keresztül vonul rajta az Arad-zámi állami mű-út és az Arad-hegylajai mótóros vasút, melynek itt megállóhelye van. Mikelakánál ágazik ki a keleti (erdélyi) állami műútból az észak-keleti (nagyhalmágyi) megyei út. Határolják : Öthalom, Arad és Zimándujfalú.

Mikelaka Arad tözsomszédtségában fekszik. Lakóssága földmiveléssel s állattenyésztéssel foglalkozik s Aradon értékesíti termékeit, viszont itt fedezi szükségleteit. A birtoktalan, napszámos nép Aradon keres és talál munkát. Egész rajokban látjuk este 6 óra után az építőmunkásokat, gyári-munkásokat, férfiakat, lányokat haza térni. A község területe kamarai birtok volt. 1810-ben, mikor a kincstár a sőt a maga hajóin szállította jobbágyai által, Mikelakáról sok hajóst fogadott. Adott nekik az országút mellett szép rendben háztelkeket, a zimándi pusztából legelőt, sőt a katonaaállításól is felmentette őket. A hajósok házain címerül hajó volt kifestve. Ilyen házban sem a birónak, sem a katonának keresete nem volt. A hajósok előljárója káplár volt. Fontos ügyekben kerületi kapitány bíraskodott fölöttük. Így mintegy szabadalmat élveztek a megye területén. Később a kincstár a sószállítás bérbe adta, akkor szabadalmuk megszűnt s lassan jobbágy sorsra jutottak megint.

A határban a következő részek említettnek : Községi rét, Buzsáki földek, Buzsák, Țarină, Girnienca és Luncă-pusztă, Zimándi pusztá, Islaș, La dealută Roscopăn Betăcea, Focul popiilor, La Jimboc, Dreușanilor Deheleanilor, Siculanilor, Vostoc, Toltiș, Giorgiului, Firigihaș, Șilbilor, Beserici, Salcă, Funați.

Az utcák egyenesek ; fővonal a mű-út. A többi ezt keresztben metszi. Utca nevek : Ország-út, Fő-út, Gyár-utca, Iskola-utca, Templom-utca, Szél-utca, Legelő-sor, Töltés-sor, Bika-utca, Ulița neagră. Ujabban történeti neveket nyertek. A házak száma 670.

Kiemelkedő épületek az iskolák s a Máv. épületei. A község és Arad között van a katona temető. Ettől töltés vezet a Marosig. Itt valamikor híd volt.

A községhez tartozik még az Arad tözsomszédtségában keletkezett Uj-Mikelaka nevű telep, mely a mű-út és a Máv. pályatesté közt fekszik. Nagyobb részt munkásnép lakja. Rövid utcái párhuzamosan a mű-úttól a vasuti töltésig húzódnak. Csak az előrész halad párhuzamosan a mű-úttól és e vonalon élénk forgalmú üzletek keletkeztek.

Mikelaka 1343-ban és 1350-ben Itelaka név alatt van említve. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Hagyományok szerint a köz-

ség két részből állott: Betrana és Busie Chianá-ból. Mondják azt is, hogy a község neve régen Kislak Satul mic-nek hívták. A román lakosság Erdélyből jött. Ősi családok Jovan, Drecin, Nivesti, Bugoresti, Hutu, Mihutu, Nadaban, Stoic, Gabor, Jencest. A Funatã la Cetãte-dülöhelyen vár állott. Nyomai megvannak.

128. Mikószalatna. (Szlatina). Borossebesi járás. Területe 1303 kat. hold, lakói száma 523. Tiszta román község. Határolják: Kistróna, Dézna, Bajnokfalva és Kisfeketefalú. Hegyes-völgyes vidéken fekszik. Földje nem terméketlen. A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel, kiváltképen azonban gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Kitünő gyümölcse: alma, szilva, körte és dió. Erdeje kevés van. Van egy forrása, mely sohasem fagy be.

Utcája kettő van: fő- és mellék-utca. A házak szerteszerűek vannak. Számuk 92.

Birtokosság: gróf Königsegg.

1553-ban Losonczyék birták. Később Kornis és Toldy István kapta. 1732-ben Raynald modenai hercege lett.

129. Milova. (Máriaradnai járás.) Területe 47 kat. hold. Lakói száma 626. Tiszta román község. Gyönyörű, kies völgyben fekszik, csörgedező patak mellett, mélyen benyúlva a hegyek közé. A megyei út érinti déli részét. A patak neve Milova, innen is a község neve. Határolják: Solymosvár, Odvas községek. A község a 17-ik században keletkezett, amidőn ott rézbányát fedeztek fel. Ennek művelésére szakértő bányászokat telepítettek oda (akkor még solymosi határban) s így a bányászat felvirágzott. A 19-ik század elején a kincstári tisztek sáfárkodásában hűtlenséget derítettek ki s így a bánya további művelése megszűnt. A gépezetet és olvasztókat lerombolták. A lakosság Erdélyből, a Bánságból és a Körös-mentéről került oda. A község nevét így magyarázza a hagyomány. Eredetileg tótok lakták s Valea Milova (tótban = szép) volt neve.

A lakósok csekély földmivelés mellett inkább kőbánya-munkával foglalkoznak.

Utcája egy van a patak mentén. Neve nincs. A házak száma 123. Díszesebb épületei nincsenek.

Birtokosok a kincstár és a Mairovitz-család.

130. Mondorlak. (Aradi járás). Területe 4582. kat. hold. Lakói száma 1583. Tiszta román község. Egészen sík területen fekszik. Határos Maros-Csicsérrel, a Marossal, Óthalommal és Ujpanáddal. A falu előbb Maroscicsérrel együtt, bent a Maros kanyargásai közt elszórva feküdt, de mivel az erdős-berkes sziget az alattomos átjárást úgy a Bánságba, mint a lappangó tolvajnak az érintkezést nagyon könnyítette, mind a két község feljebb helyeztetett (1825-ben), az országút két ol-

dalára. Régibb időben ezek a faluk a Maros említett szigetében állottak s a karlócai békén költöztek át a lakók a folyó innenső partjára, határőrző katonákkal. A község nevét a románok Mëndruloc-nak is mondják. Értelme a szónak Szép-lak, s e néven emlegetik is.

A községet az Arad-radnai műút szeli át.

A lakósság tisztán és kizárólag földmiveléssel foglalkozik.

Határrészek nevei: Islaş (legelő), Funăc Grecului (szántó, Grecu személynévről), Tirs (szántó), Őthalom felé. Itt nagyon burjánzott a csipke- és egyéb bokor, tirsi-bokrok. Funăc (szántó), Ugor és Slatină (szántóföld), Plopii (káposzta föld, értelme nyárfa), Galamos (= Galambos, szilvás kertek, melyeket gerlek leptek el). Trapesin (kaszáló, kőris-erdő mellett, trapesin = kőris), Hada curi (szántó curi = úrbéri terület. Hada kiöntéses hely), Ghipu (legelő = gyep), Hăda (nadas), Săbran (fiatal erdő).

Mondorlak lakóai is valamikor szabad hajósok voltak. A község szabályosan épült. Egyik fővonala a mű-út, ezt keresztbe metszik párhuzamos utcák. A házak száma 302. Kiemelkedőbb épületek a középületek.

Birtokos: a lippai kir. kincstár. Nagybirtokos nincs.

131. Monyoró. (Borosjenői járás.) Területe 2531 kat. hold. Lakói száma 914. Tiszta román község. Sík területen, a Mikelaka-nagyhalmagyi megyei út mentén fekszik. Észak-nyugaton érinti a József nádormalomcsatorna. Határát keresztül vágja a Fehér-Körös. Határolják: Bokszeg, Repszeg, Körösvajda és Selénd. Földje termékeny, régen nagy erdőségei voltak. A lakósság földmiveléssel, régebben erdei munkával és faszerszámok készítésével foglalkozik.

Egyes határrészek nevei: Árok (szántóföld), Trestia (szántó), Gunoiste (trágyahely, gunoi = ganaj; régen itt volt a község). Itt van a Palăncairö (pálinka égető), Canalis (kis folyó, mely Erdélyből jő), Dealul Joşi (szántó, tulajdonnévtől), Butuc (irtáshely), Dealul (szántó), Seştini (szántó), Sitei (ér, mely Körösvajda felől jő), Pădure (erdő), Livadă (mező) Dimbučö (dombos erdő), Tşuterie (vadaskert), Potocu (= patak, kis ér), Traian (útnak neve, Traján-út), Nimăn (szilvás), Prunistie (szilvás).

A község rendszeren épült. Van 210 háza.

Birtokos régen Urbán József. Jelenleg Hermann Keresztély.

1732-ben Raynald modenai herceg kapta. Gróf Leiningen Károly vértanú holtteste sokáig itt volt eltemetve. Miután a babonás románok a sírboltot titokban feltörték, az Atzél-család Borosjenőre vitette át a holttestet.

132. Mosztafalva. (Musztesd.) Borossebesi járás. Területe 4274 kat. hold. Lakóai száma 404. Tiszta román község. Az Acsev. Boros-

sebes-gurahonci vonalától délre, hegyek között fekszik völgyben, az úgynevezett Valea Reştenestului-ban, hasonló nevű patak mellékén. Határolják Boncafalva, Alsószakács, Mikószalatna és Alcsill. A helység apró kis községek egyesüléséből keletkezett, u. m.: Muştesd, Corbască, Feritse. Utóbbival 1822-ben egyesült. A földje sovány. A lakosság földmivelésből és erdei munkából él. Nagyon iszákos.

A határban levő hegyek nevei: Prestiă, Veş, Corbască. Dülök: Sest, Captă Transelle, Tupillato, Clobest, Valea, Belső telek, Troiasile, Craste, Soş, Gotanie, Goronie, Plopetu, Tuppilută, Drocsa, Feriţie, Livăda. Egy patakja is van: Reştenestului. Ugyanigy hívják az uradalmi gyümölcsös kertet.

Az utcák egyenetlenek. A házak dombon vannak szétszórva. Számuk 89.

Kiemelkedő épülete nincs.

A földesúr régen a Szalatkay-család. Ma gróf Potocki uradalma van itt.

1519-ben Musthafalva név alatt van említve. 1602-ben Báthory Zsigmond *Mustec* és *Boncest* zárandi falvakat Teleki Mihálynak adta.

133. *Muszka*. (Világosi járás). Területe 2361 kat. hold. Lakossága 1194. Tiszta román község. Fekszik az Arad-Hegyalján, az Acesev. az Ahmv. mentén, részben hegyoldalon, részben a lapályon. Határolják Galsa, Magyarország, Pankota és Erdőskerek. A lakosság földmíveléssel, de kiváltképen szőlőmíveléssel foglalkozik.

Határában előforduló nevek a síkságon: Jimbolia, La Seşt, La Dimpul; a hegyen: La Dealul Cinepiste, Dealul Rămor, La dealul Peniistie.

A helység pecsétjén valami vár-forma ábra látható. E vár a hegyen a szőlők közt állott és sáncokkal volt körülvéve. A romok közt pincére találtak.

A község rendszeres telepítésű. Utcái egyenesek. Nevük nincs. A házak száma 280. Kiemelkedőbb épület az iskola. A szőlőhegyek közt szép kólnák állanak szétszórva.

Egykori nagyobb birtokos család a Budai Jonathán család volt. Most csak kisebb birtokosai vannak.

Régebben *Meszt* néven sokszor van említve 1445-ben a Hunyadiak birták, 1608-ban Petneházy kapta. 1651-ben a Gyulaiaké, 1726-ban mint elpusztult falut Raynald modenai herceg kapta.

134. *Nadab*. (Kisjenői járás). Területe 8732. kat. hold. Lakói száma 2312. Román község. A magyarok száma csekély, a németeké még kevesebb. A falú két helységnek Somosnak és Nadabnak egyesülése útján létesült. Határolja: Szinte, Kisjenő, Erdőhegy, Köröscsente, Simánd és Székudvar. A határt a Fehér-Körös szeli át. Azonkívül itt

van még a Pogány-ér, mely a világosi hegyekből ered és itt vizenyős rétséget és nádas tavat formál. Fekszik az Acsev. vonala mellett az állami műút mentén, sík területen.

Nadabnak nagy történeti múltja van (lásd Márki és Fábián).

Földje szíkes ugyan, de termékeny. A lakósság jómódú és földmíveléssel, állattenyésztéssel foglalkozik. Régebben a juhtenyésztést és gyapjú fonást is űzte. Különösen kiemelkedik lótenyésztése.

A határban következő topografiai nevek szerepelnek: Nagydülő és Lajos, Patruduleă (szántó), Țarină de a fară (külső szántó), Dimpul Veljului (Veljulu = domb és Pogan-ir = Pogány-ér), La Ugorö (= ugar föld), Lopis (Lapis), Cinepiște (kenderföld), Nadis (magyar: Nádas), Somos erdő (= Somosului; itt egykor somfák állottak), Caranci (főhercegi puszta), Dohányos (= Duhănjia), Somhidi-puszta, Horgos-tó (állítólag itt halásztak horoggal). A Fehér-Körös csatornáján áll a híres nadabi malom. Nem rég leégett. A nagyváradi út mentén van egy kitűnő vízü kút, mellette négy nyárfa és egy kereszt. Ez van a község pecsétjén is.

A község rendszeren épült. Utcái egyenesek. Nevük: Fő-utca, Dohányosi-utca, Kereszt-utca, Szamos-utca. Falúrészek: Kertes, Brascanie, Șomos. A házak száma 313. Jelentősebb épületek a középületek. Valamikor volt itt a megyének tisztilaka.

Birtokosság: a főherceg és Popescu Kornél.

A nadabi vár omladékai között több régiséget találtak.

1438-ban a Nadabiak, a XV. század végén pedig a Dócziak birták, 1519-ben a Báthoryaké volt. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

135. *Nagyhalmágy*. (Nagyhalmágyi járás). Területe 1729 kat. hold. Lakói száma 1325. Román község. A magyarságot csakis az értelmiségi osztály képviseli. Fekszik a Mikelaka-nagyhalmágyi út mentén.

Arad vármegye keleti részében, a Fehér Körös egyik mellék völgyében; annak jobb partjától körülbelül 3 klm. távolságban kezdődőleg, a szirbi-patak balpartján s annak mentében mintegy 2 klmnyi hosszúságban, kelet-nyugati irányban elnyúlva, minden oldalról hegyektől határolt, tágas völgyesíkon fekszik. A vasúti állomás, melyhez törvényhatósági út vezet, az Acsev. Arad-brádi vonalán, „Nagyhalmágy“, elnevezéssel, a község középpontjától 2·6 klm. távolságban, de a mártfalvai határban van.

A község fekvése általában festői szép. Ugyszólván minden pontról remek kilátás nyílik kelet felé, az észak-déli irányban elnyúló bihari hegyóriásokra. Az 1849 m. magas Cucorbetă-ra, Romună-ra, Rotundă-ra és a leányvásárai révén annyira híres és turisztikai szempontból is igen nevezetes *Gaina-csúcsra*. Nyugat felől a délkelet-északnyugati irányban elvonuló Drócsa-Hegyes hegység, 600-tól, közel 800 méternyi magas-

ságra emelkedő hegyei, a Parajsine, Prislop és Gorgăna képezik a látás határvonalát. Észak, észak-nyugat felé a Dobrin hatalmas tömege, az ércekben gazdag Dólya erdős háta, a vaskóhi hágó, az u. n. Dealul mare és a község jobboldali részével csaknem párhuzamos irányban elnyúló Sortoc meredeken alakanyargó országútjával, nyírbokros legelőjével és oldalában a gör. kel., róm. kath. és izr. hitfelekezetek teme-

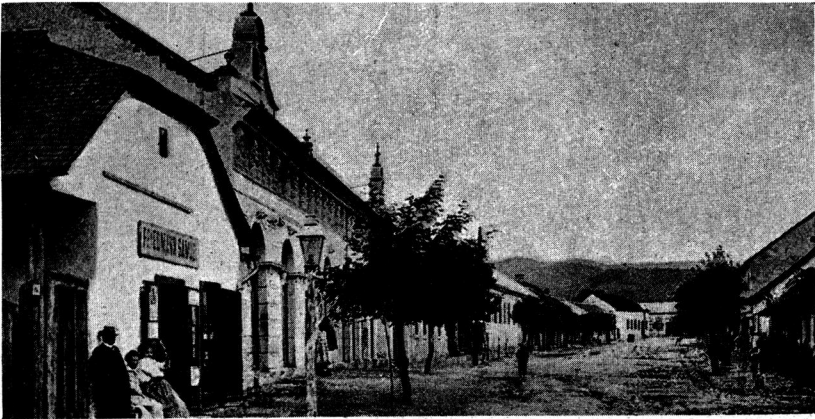

A gainai hegycsúcs.

tőivel nyújt látni valót a szemnek. A községtől délre kisebb heglán-
colat nyúlik el keletről nyugatra. Lejtős oldalában szántóföldek, itt-ott
egy darab erdő, kis csalit, vagy berek, feljebb a tetőn, boróka-bokros,
csenevész nyírfákkal, tüskés kőkénnyel és vadrózsával ritkásan benőtt
legelő az egész plateau.

Határrészek nevei: A község baloldali részén: La Corlăt, Frunşa
verde, Dealul frumos, Naju, vagy La Balăn, Pământu negru stb. A jobb
oldali részen: Țarina din șuș, Țarina din jos, Sortoc, Livada és Stubei.

A község utcái általában rendezettek, bár nem szabályosak. — Fő utcája a község felső, keleti részén észak-déli, majd kelet-nyugati és ismét észak-déli, majd kelet-nyugati irányban átmenő törvényhatósági útvonalából áll, mely ezen útvonal középtáján tágasabb piaccá térésül. Ez útvonal mentén vannak a község legszebb épületei, az ódonszerű vendéglő épület, egykor Bethlen kastély; vele szemben az uradalmi kastély. E főutcán és téren tartják minden héten, szombaton a heti piacot, valamint az orsz. vásárokat. A piacról lefelé nyugati irányban nyílik az „Ulița beșerici“. Itt van a gör. keleti templom és azzal szemben, az utca másik oldalán a gör. kath. templom. A főutcából jobbra és balra kisebb mellékutcák is nyílnak, de ezeket névvel nem jelölik, hanem az egész „Ulița beșerici alsó részét „Țsierșes“-nek nevezik. A

Nagyhalmagy: Fő-utcai részlet.

község felső, keleti részén van a „Gabona-tér“ és ide torkollik az „Ulița-bărării“ vagy „Sörház-utca“ s ennek egyik mellék utcája, az „Ulița Țiganiestii“.

A község alsó végén a törvényhatósági út baloldalán van néhány házból álló kis községrész. Ezt „Marcanest“-nek nevezik. Ugyanígy a „Frunșă verdie“ dűlőben külön álló 2 házat és melléképületeit, külön „Frunșă verdie“-nek mondják.

Jellegzetesebb népszokásai közül megemlítendő elsőben is, az úgynevezett *csókvásár*, mely rendszerint az első, a gör. kel. naptár szerinti nagyböjt kezdetén tartatni szokott országos vásár keretében történik meg és abból áll, hogy a farsang folyamán férjhez ment fiatal menyecskék, — ám, kizárólag a környékbeli falvakból — az anyós, vagy más idősebb nőrokon kíséretében és olykor kezükben pálinkás üveget tartva, felkeresik a csókra szomjas, vagy annak vélt férfinépet és csókra

kinálják a legtöbbnyire bőjti hering illatától és némi pálinkaszagtól behelhet ajkakat. Egy ilyen csók ára a férfi vagy legény gavallériájához mérten 4 és 40 fillér között forog, aszerint amint a pálinkás üveg tartalma is kisebb, avagy nagyobb mértékben fogyatkozott meg a „gurã dulce“-nek nevezett csókok közepett.

A különböző népszokások szülőanyja és éltetője egyébként többnyire nem más, mint a babona, mely sok esetben némi vallási fanatizmussal is párosul. Különösen a környékbeli falvak lakóinál vert ez már annyira kiirthatatlan gyökeret, hogy pl. külön ünnepet tartanak a kecskék, külön a juhok és külön a tehének tiszteletére, vagy azok jóvoltáért. Nyáron, júliusban, a legnagyobb munkaidejére esik Prokop-napja. Bár

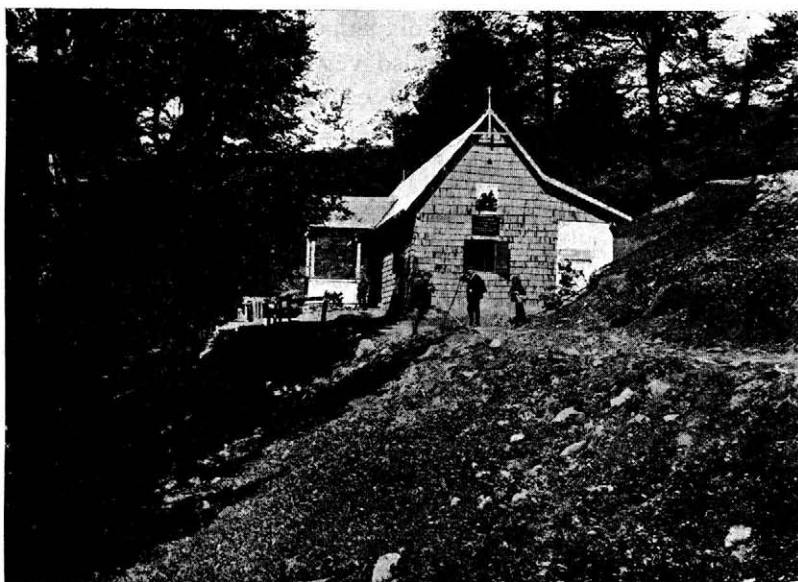
Nagyhalmagy : Fő-utcai részlet.

ez nem kimondottan ünnep, ezen a napon minden gazdasági munka szünetel, mert a nép szentül megvan győződve róla, hogy a mezőn foglalatokodó embert villámcsapás éri, akár derült az ég, akár borús.

A nép általában véve vallásos, sőt talán fanatikusan az. De, hogy a nép nagyobb részénél a vallási érzület minő, talán elég annyit említeni, hogy bár a bőjtöt szigoruan betartja úgyszólván mindenik, nagypénteken minden korcsma tele szűrös, „Kozsok“-os emberekkel, akik a közeli húsvét reményében bőségesen fogyasztják a „vinars“-ot és a „beere“-t. A „vinars“ különben — ez a borszesznek és víznek egyszerű elegye — mindenre jó. Az ujszülött csecsemőnek altató, betegnek orvosság, fáradtnak, utasnak üdítő ital, koldusnak minden egyébnél külömb alamizsna. Adás-vétel, utazás, per, egyezés, születés,

keresztelő, lakodalom, disznótor, virrasztó, temetés mind megannyi, több-kevesebb pálinka elfogyasztásával járó esemény. Mikor a halottat utolsó útjára kísérik, közvetlen a temetés után és künn a temetőben, a család anyagi viszonyaihoz mérten kisebb, vagy nagyobb „pománá“-t tartanak. Egy pár fonott kalácskoszorút, kenyeret osztanak ki a gyászoló nép között s hogy egy-két korsó pálinka is megivódik közben, az az előzmények után nyilvánvaló.

Egyik babonásága a népnek a szent-György napi boszorkányriasztás.

A gainai menedékház.

Szent-Györgynap reggelére s ugyanígy május 1-re is a házak kapuira zöldlombos ágat tűznek ki, melyet olykor színes papirfoszlányokkal is felcicomáznak. Ker. szent-János napján a házak tetejére a tejoltó-galaj, vagy ragadványfü (*Galium verum* L.) virágaiból font koszorút hajítanak és pedig annyit, a hányan laknak a házban. Babonás hitük szerint, ez megóvja a házat és annak népét tűzvészről, villámcsapástól és egyéb veszedelmektől.

A karácsonyi ünnep idejére esik még egy sajtóságos népszokás, az úgynevezett „Turca.“ (Lásd I. 456. l.)

A nép főfoglalkozása, úgy ahogyan a multban volt, a jelenben is leginkább földművelés és állattenyésztés. A községben sok a kisiparos, csizmadia, szűcs, timár és böllér. Az ipart, úgyszólván mindannyian,

háziiparszerűen üzik. A földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozó nép egy része általában kupeckedni is szokott.

A község történelmi emlékekben nem bővelkedik. Egykor az erdélyi fejedelmi Bethlen-család birtoka volt s a községben levő épületek között bizonyára nem egy akad, mely száz éves multtal bír, de a lakosság ma már alig tud valamit erről. A mult század nyolcvanas éveiben még a piacon átfolyó malomcsatorna fölött szép, boltíves kőhíd állott, Nep. Szt. János kőből faragott szobrával ékesítve; napjainkban e hídnak és csatornának is egyaránt semmi nyoma sincs.

Talán a legrégibb emlék az a kis rommaradvány, — az egészből egy lapos palakövekből rakott ívbolt látható még, az is már félig eltemetve földdel, — mely a község alsó végén, a patak jobb oldalán, a Sortoc-hegy egyik kiugró részének csücsán található fel. Állítólag török mecset maradványa a XVI—XVII. századbeli török uralom idejéből.

A Sortocról lejöő törvényhatósági út baloldalán egy immár teljesen elhagyott mély pince nyúlik be hosszan a hegynek oldalába. Hogy mikor épült, a lakosság nem tud számot adni róla, de 20 évvel ezelőtt még, mint uradalmi tulajdon, használatban állott. E pincével szemben fekvőleg, az útnak jobboldali részén levő hegyen van a róm. kath. temető. Kidőlt keresztek, omladozó sírkövek, már alig kivehető felirataikkal állanak itt őrt nagyobbára ismeretlen nevek, régen kipusztult családok talán utolsó sarjai felett. Itt nyugszik az 1848. évi nov. 17-én, a lázadóktól halálra kinzott kishalmágyi Hollaki Imre is. Sírját egyszerű kőből faragott emlék jelöli.

Nagyhalmágyot 1445-ben Hunyadi János kapta, 1628-ban Bethlen János. Azóta sok kézen ment át.

A gainai leányvásár. A nagyhalmágyi vásár utáni nap, a másfél-ezer méter magas Gaina-hegy a legrégibb idők óta közös találkozóhelye volt a bihari havasok körül lakó román pásztornépnek.

A Gaina ormáról öt vármegyébe vezet ösvény s így minden irányból nehézség nélkül megközelíthető. Maga a természet is mintegy kijelölte arra, hogy sokféle népnek találkozóhelye legyen.

Ez összefüvetelre a környék népei, a román naptár szerinti Péter és Pál napját szemelték ki.

A havasi mócok összefüvetele kezdetben csak az öregek ismerkedésére szorítkozott. A mindennapi élet eseményeinek megbeszélése s egy napi ártatlan szórakozás volt főcéljuk. Később azonban a fiatalságot is bevonták az ünneplésbe s ebből az ismerkedésből, a dolog természeténél fogva számos házasság jött létre. Így a gainai összefüvetel mind nagyobb arányokat öltött s az egyszerű népek leleményessége folytán csakhamar valóságos vására lett a környék eladó leányainak.

Az eladó leány rendszeren magával hozta szülei jussát. Egy-egy üsző, néhány juh, avagy kecske, no meg a menyasszonyi láda is fölkerült a Gaina tetejére. A hozomány mellett pedig ott állott a természet gyermeke, a viruló leány, kezében a havasi kürttel, amelynek kezeléséhez ma is oly mesteri módon ért a mócnak fátája.

Ártatlan beszélgetéssel kezdődik az ismerkedés. A pásztorfiu csi-szolatlan diskurzusa csakhamar mosolyt csal ki a leány szeméből, majd felcsendül pajkos kacaja s a fiatalok ölelése jelenti, hogy a házasságnak immár semmi sem áll útjában.

A legény számbavette hozományt, megdicsérte a szülők bőséges

A gainai leányvásár.

gondoskodását s megindul a mátkapár a mulatozó tömeg kíséretében a hegyoldalban lakó kalugyer (remete) elé, aki rövid ceremonia után az egyház áldásával látja el a boldog frigyet.

Ennek végeztével újból a Gaina tetejére vonul a társaság, ahol dudaszó mellett késő estig tart a lakodalmások dáridója.

Alkonyatkor elszéledt a sokaság.

Évszázadokig tartott ez eredeti házasságkötésnek divatja. A gainai leányvásárnak hire pedig elterjedt messze földön, túl az ország határain is.

A kultura terjedésével s a társadalmi rideg törvények meghonosodásával mindez megszűnt. A kalugyer, kinek ez volt a legjobb jövedelmi

forrása, otthagya gainai remete otthonát s alkalmasabb vidékre költözött.

A gainai leányvásár ezzel a kereskedelmi értelemben vett egyszerű vásárrá vedlett át, ahol ma már száz meg százféle házi iparcikk kerül a hegytetőt ellepő tömeg közt eladásra. Főcikke a vásárnak ma is a havasi kürt és a pásztorfurulya. Ezrivel kelnek el a messze vidékről odatóduló turisták közt, akik a piros-pozsgás leányok ajkán kipróbált primitív hangszert szívesen fizetik meg csengő ezüst koronákkal.

A gainai leányvásárról Jókai is megemlékezik a „Szegény gazdagok“ című regényében.

A szabadságharc leverése után, az ötvenes években Ferenc József Erdélyben tett látogatása után a Gainát is útjába ejtette.

A császár kísérete a gainai kirándulást arra akarta fölhasználni, hogy Janku Ábrahámot sorsával kibékítse s a császár kegyeiben részesítse. Janku Ábrahám, aki az időben a Gainától szemközt fekvő Topánfalván tartózkodott, nem fogadta el a királyi meghívást.

A román nép élénk fantáziájáról tanuskodó érdekességgel bír a Gaina-hegyhez fűződő mondavilág is. A hegy neve román nyelven kotlót jelent. A népek hite szerint a Gaina belsejében hajdanta telve volt aranyércel, dús kincsekkel. Jelezte ezt az aranykotló, amely aranycsibéivel a hegycsúcson állandóan fészkel. Történt pedig, hogy a Gainán lakó Memfisz nevű óriás fia, Ceresz, kapzsiságtól ösztönözve, meg akarta ejteni az aranykotló családot. Ijja azonban nem talált, mire az aranykotló csirkéivel együtt az onnan keletre fekvő Zalatnára repült, magával vive a hegy aranytermőségét és gazdagságát, amely így az utóbbi helynek jutott. Az apaóriás a gaztetten fölháborodva, üldözőbe vette fiát, hogy a legsúlyosabb büntetésben részesítse. Ceresz ismerte apja szigorúságát, menekülni iparkodott. Futás közben a széles völgy egyik oldaláról a másikra ugrott. Óriás talpának nyoma a völgy két oldalán levő sziklában máig is látható.

Memfisz három leányának is jutott hely a mondában. Egy nap az óriás hajdonok elhatározták, hogy három különböző ponton várat építenek maguknak. A legidősebb Világoson, a középső Déván s a legfiatalabbik a Gainán. A világosi vár szépen épült, mert az építkező Isten áldását kérte munkájára. Nem szorulok én senki áldására, fölépitem azt a magam erejéből, hivalkodott a középső leány. Nem is volt köszönet a munkában, mert a városban levő földrengés romba döntötte a már befejezéshez közel levő várat. A legfiatalabbik óriásleány a Gaina-hegy csúcsa alatt elterülő dombon akarta fölépíteni a várat. Kötényében össze is hordta az anyagot, a melynek tüneményes nyoma a csalódásig hűen még most is szembeötlik a turistának. De a megsértett aranykotló, amely bosszút forralt az óriás-család ellen, a környék összes vizeit magába szivta s

ezzel lehetetlenné tette a vár fölépítését. Az óriás-család látva, hogy jövőjüket is veszedelem fenyegeti, háznépével együtt vándorutra kelt s vissza se tért többé gainai otthonába. (Budapesti Hirlap 1912. 165. szám.)

136. *Nagyiratos.* (Forray-Nagy-Iratos). Magyarpécskai járás. Területe 3761. kat. hold. Lakói száma 1611. Tiszta magyar község. A báró Forray-nemzetség birtoka volt. Nevezték Nagy-Iratosnak, de mikor a Forray-család Forray-Nagy-Iratos nevű majorja a községhez csatoltatott, azóta Forray-Nagyiratos lett a neve. Határolják: Nagyvarjas, Dombegyháza (Csanád-m.) Kisiratos. A község 1810-ben telepítettett be. Dohánykertészek voltak az első lakók s jöttek részint Nógrád-, részint Csanád-megyéből.

A község síkságon fekszik, a kurticstanyai megyei út jobb oldalán. Földje nagyon termékeny. A lakósság földmiveléssel foglalkozik, régebben dohánykertészettel.

A határrészek és dülők nevei: Bibolár (dülő), Homokos-halom, Gödör-dülő, Tüskés-dülő, Tapasztó-dülő, Temető-dülő, Csúcs, Bikakaszáló, Kert-dülő, Kurticsi-út melletti dülő. Majorok: Nagypusztá, Irma, Hora, Hatháza majorok.

Az utcák egyenes vonalúak. Nevük: Hosszu-utca, Kereszt-utca, Tapasztó-utca. A házak száma 152.

Épületeik közül kiemelkednek a középületek.

Birtokos régen a Forray-család, jelenleg gróf Nádasdy Tamás.

137. *Nagykamarás.* (Nagy-Kamarás.) Eleki járás. Területe 2416 kat. hold. Lakói száma 2251. Tiszta magyar község. Sík vidéken fekszik. Határolják a bánkúti pusztá, Dombiratos, Kevermes és Almáskamarás. A község 1841-ben keletkezett. A lakósság földmiveléssel, dohánykertészettel foglalkozik.

Határrészek nevei: Nagy tó rétje, Gelcz (= kis bérletek földjei), a bánkúti pusztán, mely hozzá tartozik, Sós-kút laposa. Ennek története az, hogy ott egy sósvizű kút volt, melyet betömtek, állítólag azért, mivel sok kárt tett a sójövédéknek. Erdőrészek a bánkúti pusztán: Tó remiz, Dombos, Késmárki, Kiserdő és Nádor remiz.

Nagykamarás Heves, Szepes, Gömör és Pest-megyéből (Nagykátáról) népesedett be. A lakósok még mindig fenntartják az összeköttetést északi rokonaikkal. Egymás látogatására járnak s akkor 3—4 napig folyik a vendégeskedés, hol itt, hol ott. Az egész község népe nagyrészt rokon egymással, vagy legalább is rokon, koma vagy nász. Lakták a községet cigányok is. A főherceg telepítette őket le, adva nekik házat és földet. A sátoruktól nem tudván megválni, a lakószobákban ütöttek fel sátrat. A földmivelésbe nem akartak beletörödni. Állítólag a kukorica-vetőmagot megfőzték, megették s a maradékot elve-

tették. Lehet, hogy ez ráfogás, de híre jár. A cigányok végre elszédtek. A telepítés nem sikerült.

A község rendes telepítésű. Utcái egyenesek. Főbb utcái: Templom-utca, Kereszt-utca, Nagy-utca, Uj-utca, Kis-sor (népiesen Kutyaszorító). Kiemelkedőbb épületek a középületek.

Emlékek: a bánkúti pusztán László főherceg emlékére a László-park és a kettős rózsadomb.

Birtokos: József főherceg. (Lásd I. 259. l.)

138. *Nagypél.* (Nagy-Pél). Eleki járás. Területe 8380 kat. hold. Lakószáma 1932. Román község. A magyarság kevés. Határos Békés megyével, Gyulával, Székudvar, Gyulavarsánd, Siklóval.

Fekszik: A József nádor-malomcsatorna balpartján. A határt északkeleti részén érinti a Fehér-Körös. A főutcája a Baja—Szarvas—kisjenői transzverzális műút.

A község eredetéről azt tartja a hagyomány, hogy a gyulai vár-sáncok Gyulavarsándig terjedtek volna s a mostani Nagypél az erődök elején épült előrsi gunyhókból keletkezett. Az bizonyos, hogy öreg emberek a múlt század közepén Nagypélt tartották a vidék legrégebb falujának. Egészen sík területen fekszik. Földje termékeny. A lakosság főfoglalkozása a földművelés. Házi iparral űzik nagyban a kosárfonást, melyhez a kellő fűzet a Körös és a Malom-csatorna partján növelik.

Határrészek nevei: Bughier, Flocoasă, Pántoshalma, Lupáshalma, Bracui, Borzas, Ogrăd, Funat, Diósi-tér, Reticăș, Cătră Gantului, Hinsă. Erek: Bugyér, Traian, Baltă Popii, Poduț, Tohos. Nevezetesebb rétek: Pap-rét. Dülők: Jimboi, Humă, Borzas. Puszták: Pap-lapos, Pădurișă, Stupină és Kispél.

A község rendszeren épült. Három szép egyenes utcája van és három kereszt-utcája. A főutcán szép fásított sétahely van. Az utcák nevei: Fő-utca, Templom-utca, Községház-utca, Malom-utca, Uj-utca, Híd-utca, A házak száma 381. Szébb épület az uradalmi kastély.

Birtokos: Régi birtokos Névery Károly, újabb Sternthal Bernát. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

Érdekes a község multjából, hogy a XVII-ik században, mikor a zsidók Gyula városából ki voltak tiltva, itt tartották a kirakodó vásárt. Történeti emlék a község délkeleti külhatárán a Traján-sánc, Sanțul Domnească (úri sánc).

A község csendes, békés természetű. Husz év óta nem fordult elő bűntény.

139. *Nagyvarjas.* (Nagy-Varjas és Kis-Varjas.) Magyarpécskai járás. Területe 4873 kat. hold. Lakói száma 1755. Magyar község. A románok száma csekély. Ahol most a község áll, ott Varjasháza pusztája volt, Marcibányi-birtok, mely Tornyához tartozott. Erre vezetett a Pest-aradi

posta-út. Marcibányi betelepítette egyik adat szerint 1771-ben, ami nem valószínű, hanem 1822-ben és pedig csanádi magyarokkal. A község sík vidéken fekszik, az Arad-dombegyházi megyei út mentén, s tulajdonképpen három részből alakult: Nagyvarjas, Kisvarjas, Szederhát. Ezekhez tartozik még a szederhádi tanyacsoport. A földje termékeny. A lakosság földmiveléssel foglalkozik.

Határrészek nevei: Száraz-ér (fátyó), Laczincsai halom, Vizi csatorna, Szöllősi-pusztá, Gyep-dülő, Négyhalmok (itt úgylátszik Kunhalmok vannak), Szöllőshalom (rét). Nevezetes hely a Varjasi csárda, mely valamikor régen, a kocsi-pósta közlekedése idején híres volt. Dülő: Vizesi halom, a vizesi csárda mellett.

A község utcái egyenesek. Nevük: Nagy-utca, Kis-utca. Jelesebb épület az áll. iskola. A házak száma 310.

Birtokos régen: Marcibányi Antal, jelenleg gróf Zichy Károlyné, Ineth Gyula.

140. *Nagyzerénd.* (Nagy-Zerind). Kisjenői járás. Területe 6701 kat. hold. Lakószáma 2637. Tiszta magyar község. Régen neve: Nagy Szerind. Néha ma is így mondják. A lakosság Bihar, Szabolcs és Bereg megyéből telepedett be. A község a Fekete-Körös balpartján fekszik, a Debreczen-fehértemplomi állami-út két oldalán. Átvezet rajta a Gyulavidéki helyi érdekű vasút. Határolják: Ágya, Tőzmiske, Székudvar, Kisjenő, Gyulavarsánd és legközelebben Feketegyarmat. Földje sík és termékeny. Valamikor nagy erdeje volt. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Régebben halászzattal, ölfa-szállítással és fa-szerszámok készítésével foglalkozott.

Nevezetesebb határrészek: Báránytó (szántó), Pályi-tanya (legelő), Dereskút (szántó föld), Hányos (legelő), Nagysziget (legelő), Vajda-sziget (kaszáló), Határrét (kaszáló), Ujkút (legelő), Nyilás (szántó), Nagy lapos (legelő), Kutyahely (szántó), Kéterdő (szőlőskert), Postakert (szántó föld) Böndös-ér (szántó föld), Lajankai-dülő és Kéterdő-szőlők. Pusztá: Ősi-pusztá.

A község egyenes vonalú utcákból áll. Egy hosszú fő-utca a fővonal, ezt keresztben metszi egy másik széles fő-utca. E találkozásnál széles tágas tér van, a piac. Egyik sarkán áll a község háza. A többi utca a fő-utcát, melyen a Gy. H. V. átvezet, keresztben metszi át. Utca neve: Templom-utca, Fő-utca, Gyarmati-utca.

Jelesebb épületek a középületek és egyes magánosok szép házai. A házak száma 400. A ref. templom 1690-ben restauráltatott egy dűledező épületből.

A birtokosság: József fhg. uradalma és báró Liptay Frigyes.

A határban van egy Békás-Ősi nevű pusztá; itt hajdan helység állott, de elpusztult. Földje a szomszéd községek között osztatott fel. 1169-ben

mint falú van említve. 1561-ben kilenc birtokosé volt: birtokosai ezután is váltakoztak. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta, 1817-ben József nádoré lett. Egy nagyobb harang 1740-ből való.

141. *Nádalmás* (Nadalbest). Borossebesi járás. Területe 1944. kat. hold. Lakói száma 358. Tiszta román község. Határolja Kisfeketefalú, „Menyéd“, Ignafalva, Susányfalva. Magas dombon fekszik, a Töz-patak mentén. Földje sovány. Erdeje sok. A lakósok földműveléssel, erdei munkával (régbben bükkfa-rudak készítésével) és szép állatok tenyésztésével foglalkoznak. Van egy meleg és egy hideg forrása. Gyümölcsöt termelnek. Malomkövet is fejtenek.

Dülök: Carpinești, Voiniești, Giorgiesti. Erdők: Codrū Nicolăi.

A község utcája egyenes. Neve nincs. A házak száma 58.

Birtokos régen gróf Königsegg; jelenleg gróf Wenckheim Krisztina. 1553-ban *Nádalbafalva* névvel a Losoncyak birták, később a Kornisok és Kenderessyek-é volt. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

142. *Németpereg*. (Német-Pereg.) Magyarpécskai járás. Területe 2545 kat. hold. Lakószáma 1473. Nagyobb részük német, kisebb része román. Magyar nagyon kevés. Síkságon fekszik. A község 1851—52-ben telepítettett a kir. kincstári uradalom tulajdonát képezett, úgynevezett Pereg pusztából kihalított területen. Alsó-Ausztriából jöttek a telepések. Kezdetben haszonbérlok voltak, de mivel a haszonbért nem tudták, részben nem akarták fizetni, a lakósok elszéledtek. Visszatértek hazájukba, vagy mentek Bulgáriába. Később ugyancsak Alsó-Ausztriából német, Csehországból cseh és a Felvidékről, Sáros megyéből, tótajkú családok települtek be. Ezekhez jöttek még torontálmegyei németek.

A lakósok földművelők. Kiváló súlyt helyeznek a földművelés mellett az állattenyésztésre. Gyönyörű szarvasmarhát, szép lovakat tenyésztenek. Szorgalmas, munkás, egyre gyarapodó nép lakja a falút. Az iparból nagy számmal a kőművességet űzik.

Határrészek közül nevezetesebbek: Új legelő (Neuriss'), Régi legelő (Hutweide), Első forduló (Erste Flur), Második forduló (Zweite Flur).

A község rendszeresen van telepítve. Az utcák egyenesek. Nevük: Templom-utca, Szemplaki-út, Községház-utca, Templom-tér. Tisztán, külső csinnal, belső kényelemmel épült nagyszámú parasztházakat találunk. Egyéb szebb épületek a középületek.

Nagybirtokos nincs.

143. *Óbodrog*. (Ó-Bodrog). Magyarpécskai járás. Területe 798 kat. hold. Lakói száma 388. Tiszta román község. Közvetlenül a Maros folyó jobb partján fekszik, körülveve a kincstári és az óbodrogi zárda erdeje által. Kevés számú lakószáma földműveléssel és erdei munkával foglalkoznak.

Régi község, melyet nevezetessé tesz hires zárdája. Az óbodrogi zárdá régi keletkezésű, állítólag XIII—XIV. századból való. Egykor a gör. kel. szerb, most az aradi gör. kel. román püspöki egyházmegye fennhatósága alatt áll. Van benne egy archimandrita és három barát. Ezek kormányozzák a zárdát és birtokait, mely körül még most is hosszú pör folyik a két gör. keleti egyház között. A zárdának és templomának nagyon értékes és hires ereklyéi vannak. Egy 1523-ban készült ostyatartó, 1732-ből egy drágakövekkel kirakott kehely és egy ezüstbe foglalt fakereszt, stb. Még értékesebb a sok drága és becses kézírata. Van egy régi szláv eredetű imakönyve. A templomban hires festmények vannak.

A község kicsi, utcái görbék. Nevük: Kereszt-utca, Nagy-utca, Román-utca. A házak száma 73.

Hagyományok szerint Mátyás király idején Jagostin ószerbiai városból 1200 szerbvel menekültek ide. Mátyás király a bodrogi uradalmat adta nekik. Ők kezdték építeni 1465-ben a zárdát. A Jaksits-torony déli homlokán címerük (gyalogos és lovas alak kivont kardja hegyén levágott török fővel) máig is látható. A templom (gót és román stílus) külön áll.

Birtokos: a kincstár és a zárdá (erdő birtok).

144. *Óborsa.* (Obersia). Máriaradnai járás. Területe 2165 kat. hold. Lakói száma 447. Tiszta román község. Fekszik magas hegyek közé szorulva, közel a Hurna-patak eredetéhez, kinyúlva a Körös mentén levő községekig, a petrisi völgyben, a petrisi patak folyásánál. Határos Zöldessel, Karanestytyel, Almasellel és Marosrosával. Földje kevés. A meredek oldalain vetnek a lakósok zabot, kukoricát. Hires azonban diófa ültetvényük. Régen hires volt vadmacskáiról, melyek a Ptietră Mîji-hegy (= macska szirt) üregeiben tanyáztak.

Topografikus elnevezések: Greu Moesului, Valea Tieului (hegyi szántók), Funtina Urşului (erdő), Petroşa (legelő), Ţermului (erdő és szántó), Dealul Cruţi (szántó), Ptietraşa. Rendszeresen épült község. A házak száma 89.

Birtokosok: Gróf Zoltowszky testvérek. Obersiát 1764-ben a Bethlen-család kapta. Obersiai származású volt Fareu Mihály, az 1784-iki oláh (Hora) lázadás főkolomposa.

145. *Ócsisor.* (Ocsisor) Nagyhalmágyi járás. Területe 1232 kat. hold. Lakói száma 418. Tiszta román község. Fekszik Nagyhalmágy mellett a Fehér-Körös mindkét partján a törvényhatósági-út jobb oldalán, hegyen (La Barc), baloldalán, síkon. Az Acsev. vonala érinti.

A lakosság földműveléssel, marhatenyésztéssel, gyümölcsstermeléssel és famunkával foglalkozik.

A község rendetlenül épült. A házak szétszórta állanak. Számuk 77. Falurészek a Körös jobb oldalán; hegyen: La Barc, sikon Tirşeu, a Körös bal partján hegyen Magura és Sepagge.

Ócsisort 1764-ben Bethlen Gábor kapta.

146. *Odvos.* (Odvos.) Máriaradnai járás. Területe 3587 kat. hold. Lakói száma 1158. Román község. A magyarok száma csekély. Az egész helység a Hegyes–Drócsa-hegy alatt elnyúló országút hosszában van épülve. Határolja Konop, Milova, Feltót, délről a Maros érinti a határát. Szemben fekszik vele a temesmegyei Hosszuszó. Földje hegyes és silány. A lakosság földmiveléssel foglalkozik, továbbá kőbányákban is dolgozik. Háziipara kosárfonás. Sok szilvát termelnek. Bérces határában fenkő és köszörükő fejthető. A falun hegyi patak folyik át.

Dülök nevei: Duleu la Oştrav, Vraniţa (= nagykapu), Buşac, Hodiena (= pihenő, hajósok pihenője), Treştiţa (= nádas, nád), Cotereş (= kotárkás), Funtină (= kút); szántóföldek: Duleu la Cinepistie (kenderföld), La Ritul Oştrav (kaszáló), După Odvos (Odvos mögötti), Dimpul Morminţilor (erdővölgy, temető van ugyanezen a dombon), Vurvul Magură (erdővölgy). Dealul la Baltă (erdővölgy), Ivanda, Mostareş, Buzsák.

A község rendszeres telepítésű. Egy fő- és öt mellék-utcája van. Nevük: Német-utca, Templom-utca, Moldován-utca, Uliţa Ritul és Patak-utca. A házak száma 249. Jelentősebb épületei a középületek.

Birtokosa régen gróf Forray, jelenleg Konopy Kálmán.

1477-ben Odvos a Bánffyaké volt, 1510-ben Brandenburgi György kapta, 1784-ben az oláhok feldúlták. 1848-ban Asztalos Sándor megdicsérte a nép loyális viselkedését.

147. *Olcs.* (Ócs). Nagyhalmágyi járás. Területe 1468. kat. hold. Lakói száma 542. Tiszta román község. Fekszik a Fehér-Körös balpartján Nagyhalmágy és Ócsisor mellett, Hunyad megye határánál. A község hegyen és hegyoldalon szétszórta fekszik. Az Acsev. vonala érinti. A lakosság földmives, de leginkább marhatenyésztésből és gyümölcstermelésből él. Szorgalmas nép.

Dülői: Dimpurile Satului, Pă lungă Crişul, Intră băltă, Magura (hegyen), Gură Selivoi (hegyen).

A község rendszertelen telepítés. Utcái rendetlenek. A házak szétszórta állanak. A házak száma 89.

Birtokos: Porsch József, ki a régi díszes Hollaky udvarházban lakik.

A község népe híres verekedő. Határában köszén nyomaira találtak. (Márki, Jegyzetek). A mai hídon alul állítólag római kőhíd alapjai vannak. Ócsot 1453-ban Keczer kapta. 1784-ben az oláhok feldúlták.

148. *Ópécska*. (Ó-Pécska, Rác-Pécska). Magyarpécskai járás. Területe 22456 kat. hold. Lakói száma 9571. Román község, de lakik benne 1937 magyar, 130 német, 322 tót is. A község a Maros jobb partján, síkságon fekszik, az Acsev. fővonala mentén, Magyarpécska tőszomszédságában, melytől egy kis híd választja el. Keletkezése története el van mondva Magyarpécska leírásánál. (Lásd I. 164. l.). Határos: Magyarpécskával, Battonyával, Tornyával és a szenttamási pusztával. Földje nagyon termékeny. A lakósok földmiveléssel, többféle háziiparral, kenyérsütéssel foglalkoznak, régebben halászatot is űztek. Sok erdejük volt; erdei munkával foglalkoztak jó ideig.

A román lakósok Erdélyből telepedtek be.

A határban a következő topografiai nevekkel találkozunk: Babos (szántó), Forgács, Crivișit, Oltia, Jombec és Burco (álló vizek). Holtmaros (az erdőn át), Hadă, Poppin, Belvig, Stersegg (legelők). Vádul Joan (kaszáló), Cotul Gerbeat, Prunie Putoniilor (kaszáló), Cotul és Mora Anestilor, Cotul Mora alu Talpes, Vădului botscor, Poiana alui Ghiongiar, továbbá Gredină alu Todor gavalir, Ritul lui Paidac, Ritul la Fund, Poiana Savului, Poiana Goleti, Ritul reu (szederhádi rész), Dealul mare, Dealul mică (szőlős kertek).

Ópécska roppant nagy területen fekszik. Utcái szabálytalanok, az úrbéresi rendezési előtti állapot szerint többnyire görbék. Van három rendezett nagy utcája, de van még egy pár zsák-utcája is.

A község egyes részeinek külön elnevezésük is van u. m. „Kokota“, „Dreisplitz“, „Russok“ és „Dehelanok“.

Az utcák régi nevei a következők: Báró, Kereszt, Híd, Malom, Sáros, Maros, Halász, Erdő, Juhász, Mező, Marosparti, Magazin, Csárda, Napkeleti, Agác, Zöldfa, Kácsa, Dombos, Lisztes, Havas, Béka, Hosszú, Temető, Körte, Puta, Ilár, Libafürdő, Nagy, Aradi ország-út, Napnyugati, Tamasdán, Veréb, Fácán, Kígyó, Sas, Zsidó, Háromszeglet, Kétmalom, Nyúl, Könyök, Úri, Háromrózsa, Templom, Battonyai, Russok, Esteli, Magyar, Polgár, Vincelér, Vénus, Virág, Kert, Nagylaki és Peregi-utca.

Új elnevezések nincsenek.

A házak száma 1703. Jelentősebb épületei a középületek: iskola, gazdasági iskola, községháza, stb. A lakók házai tiszták, rendesek s kezdenek modernül épülni; hosszú utcai homlokzattal, s nem befelé.

Birtokosok: Kir. erdőkincstár, Ortutay Béla, Remenyik László.

Pécskához tartozik közigazgatásilag Csála-telep. Gyönyörű új állami szőlő ültetvény.

Történeti emlékek: A római sáncok.

A község főutcája közepe táján ártézi kút van.

149. *Ópálos.* (Ó-Paulis). Máriaradnai járás. Területe 4002 kat. hold. Lakói száma 2516. Nagyon részben oláh község, a magyarok száma kicsi, a németeké is. Egykor kamarai terület. Határolják Kalodva, délről a Maros és Temesmegye, Szabadhely és Ménes. A hegy és a Maros között hosszan terül el. A Máv.-nak állomása van itt s átvezet rajta az Ahmv. Nagyon kies fekvésű hely. A promontorium egyik délnek kinyúló részén terül el és a sziklás, napégette, romantikusan érdekes hegyoldalon kitűnő bor terem. Sík föld is tartozik hozzá; határa itt a ménesi határig ér.

A lakosság kevés földmiveléssel, annál inkább szőlőmiveléssel foglalkozik. A szebbnél szebb kolnák és villák szépen kiemelkednek a hegy oldalán. Egyébként kőfejtés is jelentős foglalkozása a népnek.

Topografiai nevek. Dülök: Ritul cu gredinele, Păduției La Holumb, Busăc din șuș, Busăc din joș, Törökháda, Cinepistie, Pământul nou Moșterei, Lippa Állami szőlő-telep. Az ópálosi pusztán: La Piatră, La szt.-Anna, Lu Pănadăni, La Crucie. Rét: Baltă Popiiilor. Szőlők: Fekete völgy, Biró völgy, Dealul goală, Dealul Bătrin, Valea Cruciei, Dealul Lipovei, Dealul Radna.

A község rendszeres telepítés. Hosszú, kissé ívalakban hajló országút szeli át s a mellékutcák keresztelik. Nevük: Ulița Mare, Ulița Birolui, Ulița Sup Dealul, Ulitsare, Ulița Pițăida. A házak, melyeknek száma 559. sajátos típusúak. Az udvarról van a feljárt a tornác közepére, fölötte tető. Ma már ez a rész úgy bővült, hogy verandává lett.

Jelentősebb épülete nincs, da a kolnák és lakházak diszesek.

Birtokosok nagyrészt aradi családok, kiknek Ópálos kellemes nyaralójuk.

Ide tartozik az ópálosi-pusztta és Baraczka-Liváda áll. szőlőtelep, mely híres ültetvényeiről, szőlőoltványairól.

Határbeli nevezetesebb részlet a régi Maros-meder. A község régi neve Pálélés volt. 1510-ben Brandenburgi Györgyé volt.

150. *Ószentanna.* (Világosi járás.) Területe 6250 kat. hold. Lakói száma 5010. Nagyobb számban románok és németek lakják, a magyarság száma kicsi, továbbá cigányok is vannak. Fekszik az Acsev. vonalának egyrészt Kétegyháza, másrészt világosi vonala mentén, a Pankotakürtösi megyei út mellett. Síkságon terül el. A község ősi neve Komlós, amelyen ma is emlegetik. Ujszentanna keletkezése után kezdték Ószentannának nevezni (Lásd I. 361. lap). Nagyon régi község. Földje nagyon termékeny. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Az iparból különösen a csizmadia-ipart űzik.

A határban előforduló topografiai nevek: A község határa több fordulóra (Flur) volt osztva, ezek közt van: Filimon, Țulaj, Nechi és

Funaț forduló, Șelistiora, Șiti (legelő), Nyék (puszta) és Paphalom (puszta).

Őszentanna kamarális birtok volt. Most a községnek van egy 146 kat. holdas pusztája: Kispél.

A község rendszeresen van telepítve. Az utcák egyenesek. A házak száma 1045. A keleti részen cigányság lakik rendszeresen kiépült telepen.

Nevezetesebb épület alig van.

A község határában a Nyék nevű dülőben van egy terméskőből 1 $\frac{1}{2}$ méter magas oszlop, mely a monda szerint a török uralom idejéből van. Az aradi hadkiegészítő parancsnokság tartja jó karban.

151. *Ottlaka.* (Eleki járás). Területe 8629 kat. hold. Lakói száma: 4311. Nagyrészt románok lakják. Kevesebb számú a magyar, német és tót. Fekszik az Acsev. Ujszentanna-kétegyháza-i vonala mentén, a székudvari megyei út mellett, a Bugyér-pataktól nyugotra, egészen sík területen. Határolja a nagypéli rétság, Sikló, Elek és Békés m. Földje egészen sík és nagyon termékeny. A lakosság főfoglalkozása a földművelés. A lencse és borsó jól díszlik földjén.

A község multja több századra nyúlik vissza. Egyes személy nevek alapján itélve, Erdélyből szállottak a románok. Ily nevek: Ardelán, Szelezsán, Vigyikán, Brad, Valkán, Dragán.

A határban előforduló elnevezések: Mirató (csoda-tó, meglehetősen nagy tó Nagypél felé; vize sós-keserű), Kékés (Kikis) szintén tó, mely kiszárad száraz időben. Piócát tenyésztettek benne. Holumbă de piatră (= kőhalom kaszáló, hol védősáncok voltak, egy halomban követ, téglát találtak). Perlaje (= parlag) Drimbă (szántó, személyről elnevezve), Moscădamul (szántó, Moskadamu nevű egyénről elnevezve), Șelistie (= Telkes), Jombec (= zombék zombékos hely). Viilor, Ruszcă, Cigányhomok, Csicsós. Továbbá: Țetatie (1470-ben várhely volt), Bescicuța, hol 1500 körül állítólag templom volt. Mint puszta ide tartozik Ottlaka- Medgyespuszta. Egyéb történeti emlékek: Zsellér-illetmények, itt török fürdő nyomai vannak. A községi közlegelőn kúnhalmok láthatók. A kúnhalmoknak nevezett dombok eredetét a tradíció onnan magyarázza, hogy Ottlaka község határában a Tomory Tamás és Vastag Balázs gyulai várparancsnoksága idejében őrszemek voltak szervezve és ezek használták az emelt halmokat hadiszemle-célokra.

A község szabályosan épült. Egyenes széles utcák vezetnek hosszában és keresztben. Nevük: Szűnyog-utca, Kút-utca, Malom-utca, Borjú-utca, Gyulai út, Ulița Ungurean, Ulița Jombec, Eleki-út, Mocsár-utca. A házak száma a község belsejében 568, a pusztán 241. A tanyák szétszórtan állanak.

Birtokosság: Kis- és középbirtokosok.

Az Otlak név állítólag Mátyás király Ott nevű jegyzőjétől van véve. A régi község Dragán Mihály tagján állott, de elpusztulván, a török idők után oda épült, ahol most van, Otlaka valamikor Gyula vára előrségét képezte. (Békésmegye monografiája.)

Otlakát 1497-ben a Miskeyek kapták, 1560-ban Bethlen Annáé, 1732. Raynald modenai herceg kapta.

152. *Óvarsánd.* (Ó-Fazekas-Varsánd). Világosi járás. Területe 2332 kat. hold. Lakói száma 990. Román község. Egy utca választja el Ujfazekasvarsándtól. Határos ezzel, Szinekével, Zaránnal, Erdőskerekkel, Ószentannával és Ujszentannával.

A község eredete nagyon régi. Fazekas nevét alkalmasint népének ebbeli foglalkozása miatt kapta.

A földje nagyon termékeny. A lakósság földmiveléssel foglalkozik. A határban előforduló topografikus elnevezések: Betiagă, szántó, jelentése: beteges, (marhavésztlől), Sortos (szántó), Crütie cel märe (szántó, nevét keresztltől kapta), Boilor (= ökör járás, szántó), Cinepistie (= kenderföld ma szántó), Ivor (= forrás, szántó) Sodom (legelő), Mormințele (legelő, nevét legelőtlől kapta), Salcă, füzes, Zsombékos rét, (legelő), Selistie (= Széleske, szántó), Sirhalmi (= Sirbány uradalmi-pusztá, (szántó, rét és legelő), Stupină.

A határon átfolyik a Móroc-ér.

Utcái egyenesek. Nevük: Nagy-utca, Községház-utca, Templom-utca, Ócska-utca. Falurészek: Békás, (alsó-rész), Üstös (felső-rész). A házak száma 201.

Birtokos: Gróf Fekete, később Gyulay grófok.

Régente Jákó-Varsáynak nevezték. Egyideig Biharhoz (1572—1609), 1614-ben Zaránndhoz, utóbb Aradhoz tartozott. 1604-ben Toldy Istvánné kapta.

153. *Öthalom.* (Glogovác). Aradi járás. Területe 7530 kat. hold, lakói száma 4616. Nagy német község, a románok száma 410, a magyaroké 120. A hagyományok szerint a hajdani Orod helyén épült, eredetileg kamarális község. Határos: Mondorlakkal, Mikelakával, Zimándujfalúval, Ujpanáddal. Délen a Maros határolja. Még kamarai birtok volt, mikor Szt.-György, Szt.-Iván, Bálvány és Patoricza pusztákat hozzácsatolták. Egészen sík vidéken fekszik, az Arad-zámi állami út hosszában, közel a Máv. Arad-gyulafehérvári vonalához. A föld termékeny. Lakói főleg földmiveléssel, káposzta- és dohánytermeléssel foglalkoznak. Szép marhákat és kitünő lovakat tenyésztenek. Régebben nagy erdőterülete volt, most ez jobbra ki van irtva. Szőlőt most sík földön is mível, de a jómódú népnek sok szőlőbirtoka van a Hegyalján. Valamikor régen állandóan katonaság szállásolt itt, azért a vármegye katonai éléstárt épített számára.

Messze kiterjedésű határának egyes részei: Lange Wiese (hosszú-rét), Grabenflur (szántó), Gulybrunnen (szántó), Kurze Äcker (szántó), Achwald (Eichenwald, a románok sonkunak mondják, comb alakjáról), Lange Acker (szántó), Hutung (régebben Hanffeld, legelő), Bruch (kert és legelő, a Maros törte magának a medret), Spatzenwald (erdő, sok verébről), Neuriss (új szántó), Grosser Wald, Gemeindewiese, Fünfhügel Flur (szántó), Batanitza (szántó), Spitzgarten (szilvákert), Insel (sziget), Okol (legelő, körülkerítve sövényvel), Schöndorfer Insel, Rotziges Eck (legelő), Grosser Nussbaum (káposztás kert), Öthalom, Batánitza, Csúcs, Szénás, Lemniá.

A község ugyan régi eredetű, de újabb betelepítésének története ez: Mária Terézia idején, 1756-ban, Lovász Mihály, a modenai herceg nagybérlóje, 24 kath. német családot telepített be a német birodalomból. Ezek mellett lassan kipusztultak a Maros mellett gunyhókban lakó s a török időben betelepedett rácok és oláhok. A község irattárában fennmaradt Urbarium szerint 1771-ben ismét betelepítettek a német birodalomból 167 családot, kedvező jobbágyi viszonyok között.

A községnek híres történeti emlékei vannak. A község keleti végén, a radnai-út mellékén áll öt halom, sorban, északról délnek. Történetük egész bizonyossággal nincs kiderítve. Vagy őrhalom volt, vagy temetkezési hely. Egy-egy halom magassága 100 láb. Az úthoz legközelebb eső, déli halomban kápolna van és tetején kálvária. Több monda fűződik e halmokhoz. A község másik híres történeti maradványa egy régi, hatalmas arányú templom maradványa. Három hajója volt. Az alapfalak körvonalai tisztán kivehetők. A falakból nagyon kevés maradt fenn. A falú népe elhordta köveit. A templom mellett keletre állott a zárdá épület. Ennek is van nyoma. A templomot és zárdát általában az orodi apátság maradványának mondják.

A község régi nevét (Glogovác) galagonya-bokroktól (= glogov) kapta. A néphit egy Glogov nevű rablótól származtatja nevét. Öthalom rendszeresen épült széles utcákkal bíró község. Fő útvonala a radnai mű-út nyugot-keleti irányban, ebbe nyílnak délről északra az egyenes vonalú téres-tágas utcák. Nevük népi elnevezés: Aradi-út, Frank-utca, Biztos-utca, Kolostor-utca, Templom-utca, stb. A házak szépek, díszesen épülnek, egyforma stílusban. Ma már modern külsőre, utcamenti frontra, tükröblakra, kényelmes berendezésre törekszik a jómódú nép. Épületei közül jelesebbek a középületek s főleg a templom.

Öthalomnak elég nagyszámú értelmisége van. A forgalmat nagyon élénkíti az áthaladó Ahmv. A nép szorgalmas, munkás. Nagyon nagy súlyt fektet az oktatásra és magyarnak neveli a gyermekét.

Birtokosok: gróf Edelsheim-Gyulai és a m. kir. kincstár. Sok a kis- és középbirtokos és a jómódú gazdanép.

154. *Pajzs*. (Pajsán) Borossebesi járás. Területe 2624 kat. hold, lakói száma 1208. Román község, de laknak benne horvátok is. Fekszik a Hegyes-Drócsa északon kiszélesedő nyulványaival körülszegélyezve, a Fehér-Körös bal partján, hol ennek völgye kiszélesedik, ép eme völgy végpontján környezik a Vurvul Vaşoia, Corniest, Vurvul Plesi, Gîteru, Rugîni, Cristovaie, Rugecelu, Vurvul Hotarului nevű kisebb hegyek és dombok.

A község eredetét így beszélik: Évekkel ezelőtt Pajzs egy rablóbanda menedékhelye volt. Az erdő mélyében kis mezőn két család tartózkodott, aki vadászattal és állattenyésztéssel foglalkozott. E mezőt Paises-nak nevezték. A két család elszaporodott s mindinkább kinyomult az erdőből a termékeny sík völgyi részre. Itt letelepedtek s a völgyet elnevezték Paises-ről Pajsánnak. A lakósok $\frac{3}{4}$ része ma is Paisan vezetéknevű. A lakósok földmiveléssel és erdei munkával foglalkoznak. Házi iparuk szövés-fonás.

A dülők közül említhető a Tetroi. A Gubó nevű erdő déli részén Piatra Pacurarului néven ismeretes magas domb tetején egy nagyobb-szerű kőszikla van, melyhez következő monda fűződik: Két juhász legeltette ott nyáját. Az egyik azt mondta a másiknak, hogy odaadja neki nyáját, ha felvisz a hegytetejére egy követ. Ez vállalkozott rá s felvitte, de a fáradságtól kimerülten ott lepihent és elaludt. A társa utána lopózkodott s nehogy nyáját oda kelljen adnia levágta amannak fejét. Az esetet bevészte a sziklába. Határrészek: Valea Voinestiilor Peatră, Paisan Ghulăn, Doşu Mare, Ciciora. Források közül megemlíthető a Pârâu Cornuţi.

A község rendetlenül épült. A házak 7 kilométer hosszan szét-szórtan állanak. Számuk 142. Falurészek: Paisan, Prunie, Blezensy. Jelesebb épületei: a papilak, a Gubo erdőn a Gizella-lak.

Birtokos: Herceg Sulkowsky József M.

A borossebesi Fatelep R. T. tarolja most dús erdeit.

155. *Pankota*. (Világosi járás). Területe 7051. kat. hold. Lakóinak száma 5607. Kevert nyelvű község. Lakik benne magyar, német és román. Az aradi Hegyalján terül el hosszan és szélesen e virágzó község. Nagyobb része síkságon fekszik, a másik hegyoldalon, dombos területen. Átvágja az Arad-nagyhalmágyi út dél-északi irányban, érinti az Acsev. vonala és végződik a község kellő közepén a Hegyaljai Motoros Vasút. A községet két patak is szeli át. Határolják: Tornova, Muszka, Erdőskerek és Csigérszöllős helységek. Pankota egy Szt.-István korabeli apátság helyén épült. Ez apátság omladékai mai napig is megvannak azon a részen, melyet *vár*-nak (Tetatie) neveznek. 1565-ben feldúlták. (Lásd: A magyarság betelepülése I. 260. l.). 1732. után, amikor t. i. a modenai herceg kapta, Pankota Ópankota nevet viselt.

1776-ban Würtembergből németeket telepítettek be s e telep Ujpankota nevet nyert. 1811-ben a két község egyesítettett, ezt a közös nevet nyerte: Pankota. A románok Punkutának mondják. 1817-ben újabb telepítés történt Gossheimből. A hagyomány, úglátszik, népetimológiával Bán kútjából származtatja a nevet. A román lakosság a 19-ik század elején az ujpankotai részbe költözött át.

Pankota földje termékeny, bora híres. A lakosság túlnyomólag földműveléssel és szőlőműveléssel foglalkozik. Iparossága jelentékeny, egyes cikkeik (cserépedény) híresek. Ma már gyáripára is van. Az értelmiségi osztály nagy.

Pankota: Csiky Gergely-utca.

Határának, hegyeinek és dülőinek topografikus elnevezései ezek: Bokréta-hegy (nagyon kitünő boráról ismeretes), Kalvári-hegy (szőlő), Ópankotai-hegy (szőlő), Kopasz-hegy (sziklás legelő, aljában meleg forrás fakad, hova a törökök fürdőt építettek, mely azonban elpusztult), Şodom (posványos rét, meleg vizű), Ogradă Naiului (liget), Livada (szántó-föld és rét, legelő, a németek tuskés-bokros volta miatt Dornacker-nek nevezik), Tercusă (szántó, személynévről elnevezve), Ópankotai-kertek (a románok Şatul bătrîn-nak, a németek Alt-Pankotának hívják), Malaistie (hajdan kölestermő, innen neve), Retiuşe (= rekettyés rét), Purloje (szántó, parlag), Obesistie (zabföld), Peşterits (rétek és szántóföldekből álló határrész, mely egy elvezetett *Mátka* nevű patakon túl feküdt, amiért is a németek Über dem Schluth-nak, és a magyarok réten túli-

nak nevezték), Tîcortie (kaszáló, kocsor füves, innen a román neve), Zöldkert (a város szélén mulató-kert, románul Ogradă verde), Selistie (szántó föld, a szőlőhegy oldalán). Egyéb részek, újabb elnevezések: Ovaşistie, Ritualle, Zsellér-földek, Óhegy, Szántás, Hegyaljai rét, továbbá Hinja mare.

Pankota határát két patak szeli át; Mátka, mely a világosi hegyekből jöve, a Csigérbe szakad és a Valea-patak. Előbbi kiöntései és zombékos partmellékéről Jimbolia nevet is kapott.

Történeti emlék: Vár (Tetatie), a hajdani apátság romjai.

Pankota szabályosan elrendezett község. Fő-utvonala a mű-út, melynek jobb és bal során díszes, sokszor városias jellegű épületek emelkednek. Épületei közül kiemelkednek a középületeken (iskolák és hivatalok) kívül a Sulkowsky herceg kastélya, az Abfall-ház, Kaiser József-ház. Az utcák a fő-úttal párhuzamosan haladnak, vagy keresztben metszik. Nevük történeti alakoktól vették: gróf Leiningen-utca, Vécsey-utca, Aulich Lajos-utca, Csiky Gergely-utca, Ferencz József-út, Petőfi-utca, Damjanich-utca, Bojtor-utca, mely nevét Bojtor nevű gör. kel. paptól vette, ki 1844-ben megakadályozta a románok vérengzését; továbbá: Fő-utca, Ó-utca, Uj-utca, Tolvaj-utca, Kálvária-utca, Kotorka-utca, Hegyi-utca és Valea-utca.

Sétahely az Erzsébet-sétahely. A házak száma 1010.

Pankota keresk. élete is jelentékeny. Vannak nagy forgalmú üzletei és jelentékeny, virágzó hitelintézetei.

A társasélet szintén eleven, vannak különböző kulturális és jótékony-egyesületei, társaskörei.

Birtokosság: A modenai hercegről báró Dietrich József s erről unokájára, leányágon herceg Sulkowsky-ra szállott a nagy pankotai uradalom.

Más nagyobb birtokosok: Mahler Mihály, Mahler Tamás, Abfall testvérek, Kiss Mihály.

Nagy nevezetessége Pankotának és országszerint egyedül álló cigány-iskolája. (Lásd I. r. 507 l.)

Pankotán született Csiky Gergely, a jeles drámaíró. (1843. dec. 8.) Szülőházát az Aradi Kölcsey-Egyesület emléktáblával jelölte meg.

Pankota a XVI. században a Losonczyak birtokához tartozott. A török 1565-ben elfoglalta és elpusztította az apátságot. Báthory Zsigmond idején (1595-ben) visszavették, de a török nemsokára újra visszahódította és megtartotta a XVII. század végéig.

156. *Parázs.* (Prezest, Parázsfalva, Prázsa). Borossebesi járás. Területe 1128 kat. hold. Lakói száma 442. Tiszta román község. A Borossebes-dézna-i törvényhatósági út mindkét oldalán, síkságon terül el. Keleti határában a Dézna-patak folyik s ugyancsak itt érinti a köz-

séget a Borossebes-menyházai helyiérdekű vasut. A községtől délre a Dealul Diarő nevű hegy emelkedik. Határos Szelezsény, Borossebes, Dancsfalva községekkel. Földje szegényes. Szilvát és kerti gyümölcsöt sokat termelnek. A parázi alma egykor híres volt. A lakósok földműveléssel foglalkoznak, egykor ernyőfa-készítést is űztek. A kőfejtés is keresetforrásuk. Régen a vasipar is ki volt fejlődve, amiről a még most is meglévő vashámorok romjai is tanuskodnak.

Dülők: Bolhád, Pleșa, La Lestiore, La Pănăr, Ancesti, Kimpul Dascălului. Erdők: Bolhád, Balta.

A község rendszeren telepített falu. A házak száma 70.

Birtokos: Egykor gróf Königsberg, ma gróf Wenckheim Krisztina.

A néphit szerint *Traján-útja* a község mellett vezet el, téglával és kővel van egy méter szélességben kirakva. Hagyományok szerint a törökvilágból egy pince és egy lovarda is maradt volna fenn, de eddig nyoma nincsen.

Parázfalvát 1553-ban a Losonczyak bírták. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

157. *Páfrányos*. (Brusztur). Nagyhalmágyi járás. Területe 4350 kat. hold. Lakói száma 1118. Tiszta román község. Részint lapályon, részint meredek hegyeken, a bihari havasok alján, Torda-Aranyos megye határszélén fekszik. Magas hegyek veszik körül és pedig a Dobrin, Magura, Dolea- és Lespes-csúcsok.

Földje kevés és sovány. A lakósok földműveléssel és gyümölcs-termeléssel foglalkoznak. Híres a nagymennyiségű és kitűnő minőségű diótermésük és fekete cseresznyéjük, melyet Mokre-nak neveznek. Házi iparul kapa-, kasza- és fejszenyél, valamint fagereblye készítésével foglalkoznak.

Határában bővizű források a Funtîna albă és Blidu-ér, melynek kőmedencéje van.

Dülők: La Grion, Blagi, Corson, Obersa Petrilor, Busesilea, Streincu, La Față. Hegyek: Cretu, Sapodi, Pădurița.

Hagyományok szerint a lakosság török eredetű. A lakósoknál ily nevekre akadunk: Budugán, Nikodin és Szleo.

A község rendetlen telepítésű. Utcái keskenyek, a házak szétszórta állanak. Számuk 177. Falurészek: Buciaava, Nicodinetti, Buduganiesti, Florinesti, Pașculesti, Prihodesti, Tulesdi.

Van egy régi gör. kel. temploma, melynek régi építkezése nagyon érdekes. Vannak ércbányái: Vasérc és ólom, u. m. a Dózsa-féle dobrini és ulmi bányák. Most nincsenek üzemben.

1560-ban Borosjenőhöz tartozott, 1601-ben Breztur Toldy Istváné volt. 1608-ban *Buroztót* Petneházy kapta. 1764-ben a Bethlen-család bírta.

Birtokos: Serbán Szilárd.

158. *Peleskefalva*. (Pleskucza.) Nagyhalmágyi járás. Területe 2144 kat. hold. Lakói száma 598. Tiszta román község. Fekszik a Fehér-Körös bal partján, az Acsev. vonala és az Arad-nagyhalmágyi megyei út mellett, magas és erdős hegyektől körülvelt völgykatlanban, Nagyhalmágy mellett. A lakosság földmiveléssel, állattenyésztéssel s még inkább gyümölcsstermeléssel foglalkozik.

Nevezetesebb dűlői: Sevai, Rostocu, Balta cîgăniului, Hăda, Cim-puri, Dealul Cioară, Lășu, Cornu Pleșa, Malaistie, Vardinic, Țutița, Magura.

A község két utcája rendezett, a másik két utcában a házak szerteszerűen állanak. Utcanevek: Ulița Mică és Ulița Valea. A házak száma 116.

Nevezetesebb épülete: a körjegyzői lak és iroda.

A község 1471-ben Peleszke néven van említve. 1697-ben Pleskocz néven a halmágyi uradalomhoz tartozott. 1784-ben a lázadó oláhok felégették s ekkor pusztult el Hollaky István kuriája is. 1886-ban itt egy 116 éves pásztor halt meg, felesége 106 évet élt.

159. *Pernyefalva*. (Pernyesty.) Máriaradnai járás. Területe 6020. kath. hold. Lakói száma 611. Tiszta román község. Határolják Torjás, Temesd, Vám és Farkasháza községek. Hegyek között fekszik. Határát patak szeli át. A földje kevés, annál több az erdőség. A lakósok földmiveléssel és erdei munkával foglalkoznak. Régen nagyon ügyes faragók voltak.

Dűlők nevei: Merilor Dursă, Feretár Stircu, Băgi, Vonatcilor, Podicului, Rosu, Dosu Avramoi, Stănul, Pliasă, Goranülüi, Vaculie, Spiinul, Varățisel, Junș, Plotanu, Sorlicțe, Gruniü, Gruniü lüng, Siriponi, Goronilor, Radeț, Ciü, Brunici, Calea Deans, Crisinie, Dosoi.

A község rendesen épült. Van egy fő-utcája: Ulița mare és egy mellék-utcája. A házak száma 109.

Birtokos: A m. kir. kincstári erdészet.

Permestet 1510-ben Brandenburgi György kapta. 1851-ben itt hamúzsír-gyár volt.

160. *Raj*. (Szaturó). Borossebesi járás. Területe 598 kat. hold. Lakói száma 276. Tiszta román község. Hegyek alján fekszik. Határolják: Honczér, Zöldes, Alsószakács, Boncafalva. Határa a bércek miatt sovány, de van egy kis termékenyebb része is. A lakósok földmiveléssel, gyümölcsstermeléssel, faszerszámok készítésével és árúsításával foglalkoznak.

A község régiebb neve Szatunou. Amikor a Hampl-család 1780-ban a kincstártól a falut megszerezte, az adománylevélben a falu Sajt-turónak van nevezve.

A határrészek nevei: Illacă (szántó), Drejești (kaszáló), Dealul Műtesd és Cieretu (legelő) Trevăș, La Pământul Rosu (cserjés legelő), Valea Zöldes (folyó), Seresti (hegyi patak), Funtînă alui Bucur (forrás), La Podieni in Omăga (forrás), Magură, Omaga, Sugrestetu (hegyek), Dosu butănilui és Dimpul Coțini (erdő), Dealul lung (kőszirtes), Frunse verdie (csárda).

A község rendszeren épült. A házak száma 63. Épületei közül az Acsev. tiszti épülete emelkedik ki.

Birtokos: az Acsev.

1613-ban Alsó-Rayt Kenderessy kapta, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. 1821-ben Hampel Józsefé lett.

161. *Repszeg.* Borosjenői járás. Területe 3587 kat. hold. Lakói száma 1398. Román falú. A magyarok száma fölötte csekély. Fekszik egészen sík földön a Fehér-Körös jobb partján a folyó és a Töz között. Áradásos terület volt hajdan, de a szabályozás óta földje termékeny. Főleg tengeri díszlik benne. Határolják: Kertes, Borossebes, Bihar megye, Áldófalva, Körösvajda, Monyoró, Bokszeg. Régebben Felső- és Alsó-Repszeg néven említették. A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik.

Határának nevezetesebb részei: Mundrălui (puszta), Tîrsa lui Marcuț (írtás, személynévről elnevezve), Patul (erdő, magas fákkal), Ogresele (kert-terület), Lupseni (puszta, sok farkas volt benne), Koiest (puszta), Carpini (erdő, gyertyánfáiról elnevezve), Islas (legelő), Țarină (szántó), Tieghe (hajdan téglavető volt), Cosuri (puszta, *kosarak*-ban itt rejtegették természetményeiket), Tieus (Töz-folyó), Bel Tamând (puszta). A Töz-höz tartozó Baltă Gorbanilor (mocsaras ér), Freblsinăru (puszta, szilfáiról elnevezve) Undiețe (ölfától kapta nevét), Ulcoie, Selistie (puszták), Hadă (lapályos hely), Funăț.

A község rendszeren épült. Utcáinak neve: Ulița Mare, Ulița Birtului, Ulița Bici, Ulița Despartitore, Ulița Mislac, Ulița Porului, Ulița Bancuța, Ulița Scurtă. A házak száma 290.

Régi birtokosok, kik a Töz és Körös áradásai ellen védték a falut: Szőke és Hendrey. Jelenleg birják: Hermann Keresztély, báró Bánhidy Antal, báró Mandorf Géza.

A község nyugati részén van *Traján-útja*.

1553-ban Raka-Szeg a Losonczyaké volt, 1650-ben Borosjenőhöz tartozott, mint kincstári birtok.

162. *Rékes.* (Révetis) Borossebesi járás. Területe 1527 kat. hold. Lakói száma 568. Tiszta román község. Fekszik a Borossebes-jószág-helyi megyei út mentén a Fehér-Körös jobb partján. Határolja Décse, Háromalmás, Kőkaró, Köröskocsoba, Borosberend, Szelezsén, Rósa és Láz.

A falu magas, dombos helyen fekszik, földjei jobb része alatt a völgyben. Földművelése csekély, legelői is hitványak. Gyümölcse van: szilva és az úgy nevezett füzfa-alma.

Dülők: Tripască, Greșesti, Muștești, Țicorița.

Házai sorban állanak, számuk 116. Utcái: Nagy-utca, Kereszt-utca, Szegény-utca, Marzsina-utca.

Birtokosok: Egykor a Kornis család, melynek adománylevelében a község *Réketrisnek* van nevezve, később a gróf Königsegg.

A község szerepel Révesfalva név alatt (1574). 1553-ban Revekes névvel a Losonczyaké, 1613-ban Kenderessy kapta.

163. *Rósa.* (Rossia) Máriaradnai járás. Területe 6276 kat. hold. Lakói száma 1516. Tiszta román község. A marospetresi völgyben, a marospetresi patak (Huzna) mentén fekszik. Állítólag Huzna is volt régi neve. Határolják Almasel, Maroshollód, Torjás, Körössolymos és Raj. A lakosság földművelésből, olfa-, szőlőkaró- és hasítvány-készítésből, továbbá tutajozásból él. Hamilăscă és Camarucă hegyeiben és Cucătie nevű völgyében rézbányák voltak igen virágzó állapotban. Megszűntek. Halja nevű hegyen is találtak beomlott bányák.

A határ nevezetesebb részei: Brejesti (kaszáló), Teuș (hegyi szántó), Dubă (kaszáló), Dealul Corbesc (szántó) Dealul bătrîn (hegyi szántó), Dimpul Beserică, Corbestii, Grău Cucălie, Crucie, Mărul Boian, Ptiesetor (szántók), Vurvil Burian (erdőrész) Imbrul (hegyi szántó),

A község rendszeres telepítés. A házak száma 325.

Birtokos: Gróf Zoltowszky testvérek.

164. *Rosztocs.* (Rosztocs.) Nagyhalmágyi járás. Területe 1351. kat. hold. Lakói száma 352. Tiszta román község. Fekszik a Fehér-Körös bal partján, hegynek tövében, Nagyhalmágyhoz közel.

A lakosok földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoznak. Házi-iparuk a szövés-fonás.

Dülő nevek: Petrașă, In Troăș, Hiriăd, Lașu mare, Garnicel.

A község rendetlenül épült. Utcái nincsenek, a házak szétszórtaan állanak. Számuk 63.

Rosztocsot 1441-ig Brankovics György birta. Hunyadi kormányzó *Rasztócz* falút Vitéz Illésnek adta. 1697-ben a halmágyi urodalomhoz tartozott.

165. *Selénd.* (Silingia.) Tornovai járás. Területe 4110 kat. hold. Lakói száma 1537. Részben magyarok, részben románok, csaknem egyforma számban lakják. Fekszik részint a Csigér-patak völgyében, részint a hegyen, a Muszka-körösbökényi törvényhatósági út mentén. Határolják Lugoș, Ujărkos, Feltôt, Dezsőháza, Apateleak, Borosjenő és Bokszeg. Földje lapályos, agyagos és vizenyős. Hegyek környezik, most szőlőültetvényesek, régebben erdőségtől koszorúzva. A lakosok földműveléssel

és szőlőmiveléssel foglalkoznak. Régebben vályukat és szarufát készítettek; vitték ezt vásárookra árulni.

A határban szereplő topografiai nevek: Desseőházi szőlőhegy, Középhegy, Kishegy, Desseőházi puszta (most falu), Ligeti puszta. Továbbá: Selistie, Dogotiștă, Lasuț, Sclofa famului, Sacatore lupului, Funat, Cinepiste, Dobintiel, Balucăna. Erdő: Cotarcută, Dimpul Cristicoie, Dimpul de Stupini (méhes domb). Boglis (= boglyas, szőlő), Alsóhegy.

A magyarság Pécskáról telepített be. A község rendes telepítés, utcái egyenes vonalúak. A vágóhid felé vezető út neve: Buzsák. A házak száma 310.

Diszesebb épületek az uradalmi lakok. A hegyoldalakon ma már gazdag szőlő-ültetvények közül szépen emelkednek ki a modern villák és kolnák.

Birtokos: Sz. Viszlói Deseő Ádám kegyes alapítványa; egy részét birta a Sárosfalvi Bittó-család. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. 1630-ban Selind néven volt említve.

166. *Seprős*. Kisjenői járás. Területe 13282 kat. hold. Lakói száma 4690. Román község, de van benne magyar is. A Lunkaságon sik területen fekszik, még nem régen rengeteg erdőségtől környezetben, vizenyős lapályon. A község egykor három községből állott. Betlemes (ma puszta, szántó), Orosháza (ma Oroskesz, vagy Városkesz szántó, a románok Orostieznek mondják) és Seprős, melyet a románok Siepreusiának mondanak. A hercegi család magva szakadtával Seprős kincstári birtok lett, ettől szerezte meg a Czárán-család. Három kisebb folyó folyik át határán; a Tőz, Szartos és Benyisel (Beinsel).

Topografikus nevek a határban: Sodom (posvány), Desiu mare (régén erdő, sűrűség, ma kaszáló, legelő), Copacoi, Dumbráva, Țarină (puszta), Nagyér, Orostiec, Nagyszék-nyomás, Rezistie, Luncă de cicăsi. Mai puszta-nevek: Vuculescu Miklós-puszta, Darvastó, Livada, Dorongos, Holumburi.

Földje termékeny. A lakosság földmivelést űz, háziipara a szövés-fonás. Régente fa-szerszámok készítésével és annak árulgatásával is kereste élelmét.

A község rendszeren épült. Házaik száma 770.

Jelesebb épületek: A templom, a Czárán-kápolna és a középkorúak. Történeti maradvány több halom a dumbrávai és Holumburii-pusztán.

Birtokosság: a Czárán-, Paikert-, Csiky-, Sármezey-, Vuculeszku- és Kabdebo-családok.

A községet 1614-ben Bethlen átadta a töröknek. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

167. *Sikló*. (Eleki járás). Területe 8064 kat. hold. Lakói száma 3384. Román község, a magyarok száma kevés. Az Acsev.-nek Ujszentanna-Kétegyháza vonala mentén fekszik, s a községet a Székudvar-kétegyházai megyei út szeli át. Határolják: Székudvar, Szentmárton, Lőkősháza és Nagypél. Egész sík a területe. Földje termékeny. A lakóság földmiveléssel foglalkozik; régebben, noha erdeje nem volt, faszénnel kereskedett.

Sikló régi község. Valamikor magyarok lakták. Erre vall a román nép magyaros ruházata és gyakori magyar hangzású neve (Kerekes, Kis, Kocsis, Mészáros, Kamarás, Puskás, Szabó, Borbély). A románok a helységet Siclau-nak nevezik. Siklót a Bach-korszak idején (1854.) Békés megyéhez csatolták, de 1861-ben Aradhoz került vissza.

A helység határa gazdag topografikus nevekben és történeti emlékekben is: ilyenek *Cicis* (= kékes, nagy terjedelmű tó volt de kiszáradt. Halban is gazdag volt). *Selasel* (= Kisszállás; a kéthalmi pusztán), *Csoncu* (csonka halom), *Baltă* (lapályos hely, hol az esővíz gyülemlik össze), *Margineanu* (= mesgye szántó), *Grossosa*, *Siclovanu*, *Holumbu*, *Șitiu Ikului* (szántók), *Bugy-ér* (patak, lásd Nagypél), *Ottlacanu*, *Gruiescu*, *Linsu* (= egyenes síkság), *Doi Holumbi* (= kéthalom, melyről a nép azt tartja, hogy a római császárság korából való. Itt tényleg voltak leletek.), *Traján* (árok; római eredetűnek tartják), *Aurelianu* (kies hely, állítólag Aurelianus császárról elnevezve), *Holumbu de piatră* (= Kőhalom, úgylátszik rom-hely volt), *Matieseu*, *Țucudeanu*, *Margulescu*, *Cosmescu*, *Curea*, *Sierbanu*, *Ventilescu*, *Albulescu*, *Borlodanu*, *Mormailescu*, *Savinescu* (dülök, személyekről elnevezve), *Holumbu Flecului* (halom), *Téglariă* (egykor téglavető hely volt), *Canalu*, a Nádor-csatorna, mely Sikló határát érinti. Ide tartozik még a *Botosi*-puszta és e pusztán a *Holumba*, *Baltă*, *Crucea*, *Holumbis mică* határrészek.

Sikló szépen elrendezett község. Utcái egyenesek, szélesek. Nevük nincs, csak ötlet szerint jelölik meg. Falurész: simándi oldal, székudvari oldal és temető környéke. A házak száma 570.

Jelesebb épületei a középületek.

Birtokos: József főherceg.

Régen *Sokló* néven szerepel (1418—1515.). 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

168. *Simonyifalva*. (Kisjenői járás.) Területe 3040 kat. hold. Lakószáma 2484. Kevert nyelvű falu. Legtöbb a magyar, továbbá a német és tót, a románok száma csekély. Fekszik egészen sík területen a Gyulavidéki Hé. V. mellett, melynek ez időszertint végpontja, a Fekete-Körös balpartján, a Vadász—alsóbarakonyi megyei-út mentén. Határolja Bihar megye és Vadász. A nép Simonfalvának nevezi. (Keletkezését lásd I. 262. l.) Ezt a vegyes-ajkú népet báró Simonyi Lajos

telepítette be, kitől a község nevét vette. Lakószai jöttek: Békésről, Szentandrásról, Orosházáról, Szarvasról, Szentesről, Gyulavarsándról, Mezőberényből és Pest megyéből. A földje nagyon termékeny. A lakóság földmiveléssel foglalkozik s különösen termeli az ipari növényeket (dohány, cukorrépa, cirok). Háziipara a szövés-fonás.

Topografikus elnevezése egyes határrészeknek: Vadaskert, Poszmán, Kistelek, Pince-kert, Ó-Irtás, Uj-Irtás, Szamártó, Kati kengyelkéje.

A község rendszeres telepítés. Utcái egyenesek. Nevök történeti személyekről és költőkről van véve: Rákóczy-utca, Arany János-utca, Petőfi-utca. Régebben: Nagy-utca, Malom-utca, Templom-utca, Temető-utca, Német-utca, Szálasi-utca, Csordajáró-utca, Winter-utca. Falurészek: Ótelep, Ujfalu. A házak száma 402.

Nevezetesebb épületek a középületek.

A puszták nevei, melyek a községhez tartoznak: Liget-pusztá, Nagyszék-pusztá.

Birtokosság: Makai Ferenc, Héja Lukács, Tóth József.

169. *Sikula*. Borosjenői járás. Területe 8102 kat. hold. Lakói száma 3616. Román község. A magyarok száma 518. Fekszik egészen sík vidéken, a Fehér-Körös jobb partján. Határolják Borosjenő, Csigérszöllős, Garba. Határában korábban rengeteg erdőségek voltak; ma ezek ki vannak irtva s a lakosság földmiveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Különösen híres almája, mely sikulai alma néven ismeretes s melyet a románok Ungurească-nek neveznek. Termelését bizonyosan magyaroktól tanulták. Egyéb termékei közül nevezetes még a káposzta és torma. A lakósok régebben fa-szerszámokat készítettek és árulgattak. Háziiparul üzik a szövés-fonást. A lakósok Erdélyből telepedtek be.

A határban előforduló topografikus nevek: Aczélháza (pusztá), Éralja, Nagy-Pipás, Kis-Pipás (pusztá), Ritul de Paisă (szántó), Szakadás, Grind, Târș (szántók), Recitar (rekettyés), Ritul Sabiler, Așotile, Ușumezeu (= hosszúmező, kaszálók), Gyilkoș (tövises közlegelő), Jeruge (legelő), Paisă, Vișniț (= vizmosta hely, irtás földek), Ritul Mocului, Ristrașnic (= sásos hely, rétek), Tiesimă, Luncă, (= hosszú mező) Cimpurile (erdők). Továbbá: Középszakadás, Aracie, Ritul Șirbului (rétek), Ghesină.

A község rendszeresen épült. Hosszú, egyenes utcái vannak. Nevük: Nagyvárad-út, Péter-utca, Hid-utca, Erdész-utca, Szél-utca, János-utca, István-utca, Sándor-utca, Korcsma-utca, Körös-utca, Cigány-utca. A házak száma 666. Nevezetesebb épülete a község-háza és különösen nagyméretű a gör. kel. templom.

Sikula a XVI. században Losonczy Istváné, később Mágocsy, majd Sövényházy Móric birták. II. Rákóczy György 1651-ben Ujlaki Lászlónak adta. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta. A sikulai alma állítólag

még a török világban került ide. Némelyek szerint (Sikula=Székely) Székely-alma név alatt kerülvén Németországba, ott Sekler-apfel névre keresztelték. E kitünő almafaj újabb meghonosítása P. Nagy Lászlónak köszönhető. A falu határában állott Gál pusztult falu, melynek romjai máig is megvannak.

170. *Soborsin*. Radnai járás. Területe 3032 kat. hold. Lakói száma 1751. Román község, a magyarok és németek száma csekély. A Maros völgyében, a Maros mellett, hegyektől körülvéve, vadregényesen fekszik. Határolják: a Maros, Tok, Köved, Vám és Temesd községek. Hagyományok szerint Soborsin a község Hadă nevű helyéről népesített be, melynek lakói határőrök voltak. Azon a helyen, hol most a község van, csak egy *szin* állott, só- és bor-lerakodó helyéül s innen eredt volna neve: Só-bor-szin (népetimológia).

Soborsin határa erdős és hegyes. A lakosság földmiveléssel, köftezéssel, tutajozással foglalkozik. Régebben sószállítással foglalkoztak s Soborsin volt a sószállítás és tutajozás egyik központja. Már a múlt században mint ilyen, élénk forgalmu hely volt. Földesura, birtokosa gróf Forray András volt, kinek gyönyörű kastélya és díszkertje állott itt. Innen hurcolták el oláh rablók 1784-ben s csak akkor bocsátották szabadon, mikor bűnbocsánatot nyertek. A Hóra-lázadásban Soborsint kegyetlenül feldúlták. Elégett a paplak és minden egyházi könyv, templomi szerelvény (1784. nov. 7.).

Topografikus nevek a község határában: La Baltă (kaszáló), La Funtină (szántó), La Sele (szántó). Hegyek: Czukorhegy (süveg alakja van), Szt.-János hegy (Szt.-János kápolnával), Cruntavă (= crunt-véres, véres hegy). A monda szerint ezen hegyen a török időkben véres csata volt s az egész hegy véres lett. Copacic, Stroi, Dimpul Biserici (szöllő), Cermure (rét).

A község rendszeres telepítésű. Utcáinak neve. Fő-út, Hunyady-utca, Ulița de Piatră, Ulița Hadă, Ulița Pupilor. Falurészek: Orăș (közép), Zbëg (északi rész), Daniesd (cigányrész), Hadăni (nyugatirész). A házak száma 333. Jelesebb épületei: A gróf Hunyady Károly kastélya, a főerdészlak és a középületek. Sok a hivatala.

Birtokos régen: gróf Forray András, jelenleg gróf Hunyady Károly.

171. *Solymosbucsa*. (Solymos-Bucsáva). Borossebesi járás. Területe 3595 kat. hold. Lakószáma 487. Tiszta román község. Ezelőtt két községből állott: Solymos és Bucsáva. Hegyek közé szorult kis oláh falu, Madarsák, Torjás, Zöldes és Raj szomszédságában. Hegyes-völgyes területén szűken terem a gabona; gyümölcsöt termelnek lakói és keresnek másutt munkát. A községet átszeli a Bucsáva-patak. Nagy erdősege van.

A község 1746-ban csatoltatott Erdélyből Magyarországhoz. Régente magyarok lakták, minek bizonyítéka az, hogy a románok közt e nevekre találunk: Zsoldos, Kozma, Vaskaru, Domokos.

Határrészek nevei: Baltă Buciavă (szántó), Piatră cu fěr (kaszáló), Bija (legelő), Sura batrînă (erdei-tisztás), Vurvul Plesu, Paltinesti, Glifa (erdős hegyek), Valea Madrișest (patak), Valea Orbilor (hegyi patak), Panusască (hegyi patak), Funtînă alui serpe, Fantson és Kâmară (források), Gurguleu és Cetatea (kőszirtek).

A község rendszeresen van telepítve. A házak száma 116. Nevezetesebb épület: az uradalmi épület.

Birtokos régen Mossóczi Institoris-család, jelenleg Bencsák Gyula.

1464-ben Bucsávát a Báthoryak kapták. Solymost 1614-ben Bethlen átadja a töröknek, 1688-ban Caraffa foglalta el. 1701-ben az aradi határ-őrséghez csatoltatott. 1848-decemberben Asztalos Sándor itt több bujtogatót felakasztatott. Ez évben Gáll László őrnagy felégette.

172. *Solymosvár.* (Solymos). Máriaradnai járás. Területe 16035 kat. hold. Lakószáma 1757. Tiszta román község. Egykor kamarális falu volt, a solymosi vár tövében. Hosszan nyulik el a Maros jobb oldalán, a Máv. Arad-tővisi vonala hosszában, keresztül vezet rajta végig az Arad-soborsini-ut. Határos Milovával, Máriaradnával, melytől csak egy kőhid választja el, Kalodvával és Aranyággal. Rengeteg erdősége volt. Épület- és szerszámfát, zindelyt, dongát, szállókarót innen szállítottak. Tanyázott erdejében egykor a selyemfarku madár, melynek izes húsa volt, de mely csak minden hetedik esztendőben került elő. (Fábián III. r. 53.) A lakósok régen a várhoz tartoztak. Mikor ez elpusztult, határőrök, később sószállító szabad hajósok lettek. Ma földmiveléssel, állattenyésztéssel és kőbánya-munkával foglalkoznak. Régebben volt egy Hatiineț nevű hegyen is kőbánya, honnan oszlopokhoz, lépcsőhöz nyertek követ.

Solymosvárnak roppant nagy területe nagyrészt erdőség.

Topografiai nevek nagyszámmal vannak. Ezek: Jernova, Jivanci, Hăghințului, Hadă, Jovestiilor, Gurbanestilor, Bușac, Popestilor, Valea Milovi, Dealul Milovi, Ceringus, Dealul Beserici (mind szántók, dülök, kaszálók), Murat (szőlő, jó borral), Dimpul lui Urvig (erdő), Crucia Ciganului (itt egy cigány volt eltemetve), Valea Solymosului (ragadós, hegyi patak), Dimpul Niămcului (német domb), Dimpul Scorcăr, Bătieri, Nalt, Bimboc, Illié cu Pliscu, Jovița cu Pădurice (jó gyümölcsessel, erdőségek), Părâu Covasinului, Scorcăr, Niamțului Staniestilor, Cosliac Stampului (neve rézbányától ered; erdők patakokkal), La Glăm, Ciocă Ivanițu (erdők), Dimpul Szabadhely, Cosnicile cu Fericăr, Stoicu cu Zinidăr, Șoci, Dnoșeli cu Corniu (som), Mariă, Mlăghin Recitțieș (rekettyés), Popii cu rupturi, Capitanului Petrosiū sziklás) Cutorca

(= fakelepelő, mellyel összehívták a munkásokat), Jagușto, Părâu Corniu cu Ișvor (forrás), Părâu, Soțs cu Smidăr, Recittia, Coșiacă (patakok), Dimpul Popii (erdő), Dealul Vulturi (sashegy), Părâu giondiocanului (gyöngyöző patak), Dealul Burdis lui Marcu, Părâu Ungurului (csörgedező patak), Dealul Duduc lui Creciunăș, Cladvestienilor, Balăș cu Cuptor, Cioca lui Janos, Bosnia, Răci. Tuculie (Tököli), Medvediac, Smilopole, Dedoviț, Siclicot, Businăt, Nasnopole, Băbi, Mustiem (mohos), Jeruță, Uljü, Hodiineștie, Malaistile, Cricitic si Cioncă, Sindri, Svetac Fojonfin, Iät, Canișă, Dormitul Hotorel, Mărcuț (erdők, erdős helyek), Părâu și Dimpul Gornopol, Domnului, Boina mare și mică, Miscului cu Ploppi, Jivancă (Zsiván névről), Părâu roșu mică, Părâu Ciganilor (cigányok települő helye, patakok), Capul Jernovița (fiatal erdő), Valea Jernovi Părâu Janosopoli, Valea Milovița, Dealul Vulculeștiilor, Dealul de piatră (erdő), Malaistie (kukoricás), Jerugă Blagoe, Soros, Tripși, Zmelipole, Glavaț Obraț, Pașuleste lui Murat, Via Joci (erdő, cserjés részek).

A község hosszú egyenes vonalú. Egyik része északnak benyúlik a hegyek közé. A házak száma 393.

Nagyobbszerű épülete nincs.

Birtokos: a kir. kincstár.

Legnevezetesebb történeti emléke a várrom, mely az aradi Kölcsey Egyesület tulajdona.

A solymosi várról biztosabban 1440-ből tudunk. Ekkor I. Ulászló Ország Mihálynak adta. Később vétel útján Hunyadi János szerezte meg. 1541-ben, mikor Suleiman Izabella királynénak tartózkodási helyül Lippát jelölte meg, az özvegy királyné egyideig Solymos várában is lakott s a várat tataroztatta. Később a vár a Báthoryaké lett, 1551-ben a török hevesen ostromolta, de nem bírta bevenni. Castaldo katonái a várat feladták, így jutott török kézre, s 1595-ben került ismét magyar kézre, 1602-ben Báthory Zsigmond Székely Mózesnek adományozta. 1665-ben Abafy fejedelem embere, Kiss István, volt a vár kapitánya. A vár a XVIII. század közepén meglehetősen ép volt. Az utolsó őrség 1788-ban vonult a török háborúba. II. József 1761-ben látogatta meg. Történeti multjából híres gróf Csáky Pál menyegzője Zay Annával 1563-ban, amelyen I. Ferdinánd király, Miksa főherceg, gróf Zrinyi Miklós is jelen voltak. A vár nevét hagyomány szerint a solymoktól vette. Erdélyi fejedelmek itt tartották solymaikat.

A várhoz a következő rege fűződik:

Régi időkben, még a lovagkorban, három édes nővér felépítette a világosi, solymosi és lippai várakat. A várak építésének befejezése már csak a következő nap kérdése volt, amidőn a nővérek, akik az építkezés alatt igen boldogan és megelégedetten éltek, az egyik vártól a másikig kifeszített s bivalybörből készült hídon sétálva, Világoson ta-

lálkoztak. A világosi nővér azt mondta: „Ha Isten megsegít, váram holnap készen lesz.“ A solymosi azt mondta: „Az én váram is elkészül holnap“. Ellenben a lippai azt mondta: „Ha Isten meg *sem* segít, azért az én váram mégis elkészül holnap.“ Erre elváltak a nővérek s mindegyik a bivalybőr hidon hazament. Másnapra elkészültek a várak, de a kőmives alig vette le róluk kezét, a várakból három rom lett, a nővérek mindegyike ellenben fehér kígyóvá változott, fejükön arany koronával s szájukban arany kulcsot tartva. Évenként egy határozatlan napon minden vár alatt megjelenik a fehér kígyó és várja felszabadítását, illetve a varázs alóli feloldozását. Ha valaki oly szerencsés lenne egyiküket megtalálni, el kell hogy vegye koronáját és kulcsát s a kígyókból a legszebb deli szüzek válnak, váraik pedig ismét teljes épségükben fognak uralkodni a vidéken. Isten az egy megfélekezetti nővér miatt mindhármukat sujtotta. (Schwicker, Geschichte des Banats.)

Az aradi Turista-Egyesület menedékházat létesített itt és jó utat töretett a várromhoz.

173. *Somoskeszi.* (Somoskesz.) Borosjenői járás. Területe 5147 kat. hold. Lakói száma 2119. Tiszta román község. A Lunkaságnak (a Fekete- és Fehér-Körös vizenyős, rengeteg erdőségekkel borított köze) egyik főhelye. Határos Bihar megyével, Csermővel, Alsóbarakonnyal és Seprőssel. A község fekszik a Csermő-alsóbarakonyi megyei-út mentén, sík területen. Roppant erdősége volt régen. Vize a Dalbocs nevű patak, mely Biharból jő és a Seprős melletti Beinsel-be szakad.

A románok a falut Sumusties-nek hívják. A név eredete ősmagyar lehet: Somos-(Szamos)-köz.

A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik. Régebben hombárokát, deszkát és faszerszámokat készített.

A határban szereplő topografiai nevek: Lunca Fașet, Delbot (erdők), Hotaru Sinec, Bujesdi, Tirșala, Sinciel (szántók és kaszálók), Ingerul, Harășt, Jerul Herni, Fetenistie, Cieca, Coltien (legelők).

Rendszeresen telepített község. Utcáinak neve: Fő- és Templomutca. A házak száma 248.

Diszesebb épületei a középületek.

Birtokosság: a Jakabffy-család.

Régen Samolykeszinek nevezték. 1495-ben Corvin a samolykeszi vajdaságot örökössé teszi a Székely-családban. 1651-ben Samolykeszi a Székelyké volt. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

174. *Sővényes.* (Leásza.) Nagyhalmágyi járás. Területe 1156 kat. hold, lakói száma 563. Tiszta román község. Fekszik Nagyhalmágytól nyugotra, az Acsev. vonala mentén, a Fehér-Körös partján, dombon és domboldalon. A Mikelaka-nagyhalmágyi-út megy rajta keresztül. A lakosok földmiveléssel és gyümölcstermeléssel foglalkoznak.

Dülők: Gură Holtii, Répa, Mențiul, Dealul Hijului.

A község rendetlenül, három részre szétszórtan épült: La șatul, Șatul din șuș, Valea Leașă. A házak száma 95.

Egyik szépsége a falunak a Gorgana-hegy és ennek szűk völgye. A hegy oldalán kőbánya és gyönyörű fenyves van.

1670-ben Rác István leászai földesurra rátörnek a törökök. 1764-ben Lessova-t (Kis-Lészát) Bethlen G. kapta.

175. *Susányfalva*. (Szuszány). Borossebesi járás. Területe 2485 kat. hold. Lakói száma 512. Tiszta román község. Fekszik a Töz-patak felső folyásának jobb oldalán, fensíkon. Határolják Nádalmás, Ignafalva, Kertes és Biharmegye. Földje sovány. Erdeje jó. A lakósok földmiveléssel, erdei munkával és állattenyésztéssel foglalkoznak. Régebben kaszanyeleket, bükkfa-rudat és egyéb faszerszámokat készítettek. Gyümölcsstermelése is jelentős.

Dülőinek nevei: Sebască, Stirnimă, Tomesti, Funtină mărilor. Erdők: Sirincă, Ogara, Coturi, Codru.

A község rendesen épült A házak száma 92.

Nevezetesebb épülete nincs.

Birtokos: egykor gróf Königsegg, jelenleg gróf Wenckheim Krisztina.

Hagyományok szerint a lakosság jó része Bocskay-ivadék. Nevüket is kivetkőztették magyar jellegéből: Boskaj-nak ejtik ki.

Zuzant 1597-ben Kornis, 1613-ban Kenderessy, 1619-ben Kendi, 1633-ban Kornis Zs. kapta. 1732-ben Raynald modenai hercege lett.

176. *Szabadhely*. Aradi járás. Területe 5232 kat. hold. Lakói száma 2197. Tiszta román község. Fekszik a Maros jobb partján, az Arad-zámi országút két oldalán, egészen sík vidéken.

Egykor kamarális birtok volt. Szomszédos Gyorokkal, Almaszegpusztával, Ópálossal, Maroscsicsérrel, Ujpanáddal, s délről a Marossal. A falu régente Szelestye nevű helyen feküdt, közel a Maroshoz, de innét a lakósoknak a sok áradás miatt feljebb kellett menniök. A lakósok különben véghelybeli rác katonák ivadékai, csakhogy eloláhosodtak.

Földje termékeny. A lakósok földmiveléssel foglalkoznak.

Topografikus nevek: Almaszeg (puszta), Paghina, Cotu, Dealul Roci, Hadă, Prundul mare, Hadă mare és Mediă (dülők), Dealul Strejenilor, Ritul mare, Dungăl Meghii, Drumul sâncului lungă, Ritul cigánilor, Ritul Ișăliă (a Máv vonala mellett), Cirigiștie, Tersele Șelistie, Bugăr, Hadă lungă, Bușac, Hăduța, Giorgie Păiul, Hăduța Bugărestilor, Szilvá-sok: Șub șatul, La Gredină, Hăduța din șuș.

A község szabályosan elrendezett. Átmetszi az országút, melyen az Ahmv. halad. Fel van osztva négy negyedre. Az utcák egyenesek, 1853-ban rendezték. Nevük: Fő-utca, Kereszt-utca, Gyoroki-út, Iskola-

utca, Községháza-utca, Kút-utca, Ulița Jancu, Józsi-utca, Kovács-utca, Ulița Milos, Ulița Cioroi, Ulița Curci, Tó-utca, Temető-utca, Ulița Urșu, Ulița Iă Hadă, Ulița la Ișlăș, Ujtemető-utca. A község keleti része Șirb (szerb), nyugati része Bohány.

Főbb épületek a középületek. Régebben a megyének tisztilaka is volt itt.

Történeti maradvány a község keleti határrészében, az országút és mőtoros-vasut között, a délről északra vonuló római sáncok.

Nagybirtokos nincs.

A községet Soboseni, Sabacel, Sobaszel, Subocelnek hívják. 350—400 év előtt Hadă és Basreă, 250—200 év előtt Salmacea, azután Sombateni-nek hívták. A falu tövében van egy tisztás: *Ritul*, ott van egy Băbă Cătă nevű korcsma. A határország idején a katonák *szombat* este itt gyülekeztek, innen eredt a név Sombateni, magyarul Szombattelep. A szerb részen van a Huncă nevű hely. Itt házat építettek s ekkor találtak egy követ, mely néphagyomány szerint, egy várhoz tartozhatott. Eke volt bele vésve. A község pecsétjén ezen eke megvan. A határban van a Jerugă-patak, a Maros mellékvize. A Ritul Capitănuuinál iszap volt; mondják, hogy egy határországi kapitány fulladt bele (Pesty Frigyes). Szabadhelyen, Csicséren, Mondorlakon vonult át a Maros egyik ága a Csolt. Az általa képezett szigeten: Hadă, sok a régi maradvány. Itt állt a csolti apátság. Almaszeg nevét az ott bőven termelt vadalmáról kapta.

1607-ben van említve *Zabatel* vár, (Lásd fentebbi néphagyományt), melyet Száva oláh püspök kapott.

177. *Szapáryliget*. Kisjenői járás. Területe 2814' kat. hold. Lakószáma 2758. Tulnyomó számban magyarok, kisebb számban németek és tótok lakják. Sík területen fekszik, Zaránd szomszédságában.

1883. novemberében telepítette be a m. kir. kincstár. Nevét az akkori pénzügyminiszter, gróf Szapáry Gyulától nyerte. 300 földes és 64 zsellér gazdaság lett kiosztva.

A lakosság földmiveléssel és dohánytermeléssel foglalkozik. Nagyon szorgalmas, becsületes nép lakja, mely szorgalmával egyre gyarapodik. Különösen ló- és szarvasmarha tenyésztésével tűnik ki.

Pusztá egy tartozik hozzá: Harkályliget.

A község rendszeresen van telepítve. Utcái egyenesek. Van magyar, tót és német utcája. A házak száma 424. A község közepén levő szép nagy tér a Fő-tér. Van egy napszámosoktól lakott, szép cseréptetős házakkal beépített falurész, melyet Betyár-fertálynak hívnak.

Emlékek: Erzsébet fák a főtéren és milleniumi emlékfák. A község 1906-ban ártézi kutat furatott.

Jelesebb épületek a középületek.

Nagybirtokosság, mint telepes községben, nincs.

178. *Szarvaság.* (Szorosság.) Máriaradnai járás. Területe 2656 kat. hold. Lakói száma 481. Tiszta román község. A Maros folyó jobb partján fekszik, az Arad—soborsini országút mellett, egy délről északnyugatra húzódó szűk völgyben, a Máv. vonala mellett. Délről a Maros határolja s körülveszik a magas hegyek. Szomszédos községek: Farkasháza, Vám, Áldásos és Tótvárad. Földje kevés, erdősége nagy. A lakosság földet mível és erdei munkával foglalkozik. Gyümölcsöt, főleg sok szilvát termelnek. A községet Moriska nevű patak szeli át. A földek hegyen vannak.

A község nevét állítólag a völgy szoros voltától nyerte.

Topografiai nevek: Bulcă, (gabonatermő-hegy), Dimpul ștogului (ugyanaz), Pârâu la rugă (ájtatos völgy, kaszáló), Pârâu lui Dobrei (erdős hegy), Halasteu (halastó, a hegyoldalon), La Valcuțu (erdős hegy), La goroni (erdő és tisztás), La doșu (magaslat), Mogos, Hota-rel, Petrăr, Țarină, Pârâu lui oblok.

Rendszeresen telepített község. Nagyon szegényes. Fatornyos temploma van és kémény nélküli házak. Utcáinak neve: Ulița Mare, Ulița Valeaucă. A házak száma 107.

1510-ben Brandenburgi György kapta Zorast néven.

179. *Szelezsény.* (Szelezsány.) Borossebesi járás. Területe 2646 kat. hold. Lakói száma 527. Tiszta román község. Fekszik egy ötven méter magas fensíkon. Határolják Dézsnaláz, Gósd, Parázs, Bajnokfalva. Földje kevés és sovány. A lakosság favágással és földmiveléssel foglalkozik, régen hámorokban dolgozott.

Határrész a Dumbráva és Plessă nevű erdő, Dealul beșerici, Ritul Hasulesti, Marișesti.

Rendes telepítésű község. A házak száma 110.

Birtokos egykor a Kemény-család, gróf Königsegg és Török Zsigmond családja, jelenleg gróf Wenckheim Krisztina.

A község állítólag Selegencea nevű családtól kapta nevét, mely 250 év előtt Erdélyből telepedett ide. (Régi okiratokban Szelezsénfalva Zelechen néven ismeretes.) 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

180. *Szemlak.* Magyarpécskai járás. Területe 14231 kat. hold. Lakói száma 5676. Nagyobb részt románok, valamivel kevesebb németek és még kevesebb magyarok lakják. Fekszik a Maros mellett, négy kilométerre az Arad-szegedi állami úttól. Határolják: Magyarpécska, a Maros, Nagyfalva (Temes megye), Perjámos és Nagylak, Sajtény. Egykor kamarális birtok volt. A falut egykor vég helybeli katonaság lakta, mely a török kiűzése után foglaltatott. Így elfoglalta a Coledă nevű pusztát, a mai Pereg nevűt, de ezt vissza kellett adni. Ez a rác katonaság később

Karánsebesre került. A föld termékeny. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Sok közöttük az iparos is.

A határrészek nevei ezek: Funtinălui (szántó), Pomeni (legelő), Dimpul (legelő), Überland (szántóföld), Suniă, Dealul (tanyahelyek, szántóföldek), Ujföld, Talămida (kaszáló), Pobara és Felső-Gedus, (tölgyes erdő), Hadă, Prundul (füzes erdő), Kutină (legelő, most szántó), Házföldek, Albă Dolună.

A község nagyon régi. 1772-ben épült a gör. kel. templom. A román nép a 17-ik században szállotta meg Aradból, Biharból s Erdélyből. 1818-ban telepedtek be a németek Pest megyéből és Mezőberényből. 1835—36-ban jöttek református magyarok Balmazújvárosból. 1850-ben ruthének jöttek Sárosból. 1790. körül gróf Hadik Andrásnak adományoztatott. Ez a család bírta 1864-ig. Ekkor vette meg az uradalmat a m. kir. vallás és közalapítványi uradalom 820 ezer forinton. (Lásd I. 263. l.)

A nép szorgalmas, soknyelvűsége és felekezetiessége dacára is békésen élnek egymással. Legszorgalmasabb a német és magyar nép.

A község rendszeresen épült. Három fő- és 13 mellékutcája van. Nevük: Molnár-utca, Konop-utca, Nap-utca, Székesúti-utca, Korcsma-utca, Templom-utca, Pintér-utca, Nyúl-utca, Árok-utca, Mocsár-utca, Német-utca, Maros-utca. Falurészek: Szilvás, Ujházak, Cigány-telep. A házak száma 1147.

Jelentősebb épületei a középületek.

A közalapítványi uradalmon kívül, birtokosok még: Bosnyák Imre, Knothy Gézáné stb.

181. *Szentleányfalva.* (Szent-Leányfalva.) Aradi járás. Területe 1978 kat. hold. Lakószáma 1244. Nagyobbrészt magyarok lakják, de vannak németek is. Határos Arad városával, melynek, lehet mondani, többszomszédságában van, az Arad—nagyváradi-úttól $\frac{1}{2}$ kilométer távolságra. Az úttól azért kellett beljebb telepíteni, mivel mellette közvetlen városi földek vannak, viszont a városhoz közel talajvíz mutatkozott. (A község keletkezését lásd I., 257. l.) Egészen sík területen fekszik.

A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Legnagyobb része azonban napszámos, vasúti- és gyári munkás.

A határ nevezetesebb topografiai részei: A Nagy ér, Mikelakától az aradi határig, Groapă (gödör, Ötvenes felé.)

A község utcái egyenesek. Az utcák neve: Aradi-utca, Ferenc-József-utca, Varjassy Árpád-utca, Északi sor és Déli sor. A házak száma 190.

Épületei közül jelesebbek a középületek.

A községhez öt tanya tartozik s a Halmi-féle szép szőlőbirtok gyönyörű villával. Az öt tanya vidéke Postakert név alatt ismeretes. Nagybirtokos nincs. A lakosságban a magyarok voltak a kincstári tele-

pítés idején többségben, de most nagyszámban vándoroltak ki Amerikába s a földeket az öthalmi németek szerezték meg.

182. *Szentmárton*. (Szent-Márton, Aradszentmárton). Eleki járás. Területe 4608. kat. hold. Lakói száma 2757. Német község. Fekszik a Simánd-kürtösi törvényhatósági út mindkét oldalán, sík területen, tökéletes téglány alakban. Határolják Simánd, Sikló, Székudvar, Mácsa és Békés m. Földje fekete, homokos, termékeny lapály. Határának némely része szikes. A lakosság földmiveléssel foglalkozik; egykor híres káposztája termett. Szorgalmas munkás nép, mely egyre gyarapszik vagyoniilag.

A község nagyon régi eredetű. Hagyományok szerint ott, ahol most a káposzta és kenderföldek vannak, volt egy Szt.-Király [nevű magyar falu, mely azonban a török időkben elpusztult. A plébánia *Historia domus-a* említi ezt. A jelenlegi község lakóseit báró Harucker Ferenc telepítette ide 1750-ben. Megvette ugyanis a kincstártól a pusztát 40.000 frtéért és Badenből telepítette be németekkel. A szabadságharc idején 1849. május-juniusban magyar honvédek táboroztak a községben. Augusztus 13—21-ig 1200 orosz lovashad szállotta meg Paradovszky tábornok vezérlete alatt. Magyar foglyokat is hoztak magukkal, kikkel nagyon humánusan bántak. Az orosz katonaság nagyon falánk volt, nyers tököt, ugorkát, répát evett, ezért és a tisztátalanságuk miatt a kolera nagyon dühöngött a községben.

1836-ban rendezték a község határait s felosztották három dülőre. A fennmaradt topografiai nevek ezek: Szikes, Mácsai kereszt, Kenderes, Káposztás, Eleki kereszt, Dombos, Tenczer-dülő, Sibylla-dülő (honnan e név nem tudni), Nagy- és kis kaszálók. Végül Karcos és Csaveiczki kerti szőlők. Legelők: Csikós, Libalegelő, Bokros.

A község rendszeres telepítés. Az utcák egyenes vonalúak. A házak sűrűn vannak összeépítve, ami némiképp városiasabbá teszi külsejét. Terjeszkedésre, bővülésre alig van hely s azért a lakosság egy része kényszerül kivándorolni Amerikába. Nagyon sokan is vannak már kint éppen e miatt.

Az utcák neve: Aradi-utca, Temető-utca, Simándi-utca, Eleki-utca, Frigyes-utca, A házak száma 380.

Nevezetesebb épületek a középületek s a templom. Ezt 1756-ban építették, 1758-ban pedig a paplakot.

A lakosság régi szokásaiból és viseletéből sokat megtartott.

Történeti és műemlékek is vannak. A község nyugati részén van egy úgynevezett Tatár-domb, amely alá állítólag a tatárjáráskor sokakat temettek. A Tenczer-domb nevét egy bűnös asszonytól nyerte, akit ott temettek el. A plébánián őriznek egy képet Dürer Alberttől, mely Krisztus levételét a keresztfáról ábrázolja. A község keleti részén is

van egy halom, mely azonban 1875-ben a beszállásolt huszárok lögyakorlatain golyófogóul szolgált.

Birtokos: Jelenleg Wenckheim Frigyes gróf, ki a Bokros nevű határrészt birja.

183. *Szerb.* (Szirb). Nagyhalmágyi járás. Területe 2455. Lakói száma 730. Tiszta román község. Fekszik Nagyhalmágy községtől délkeletre, völgyben, hegyektől körülvéve.

A lakosság földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik.

Rendezetlen község. A házak szétszórtan állanak; számuk 98. Falurészek: Hăşesd, Stefesti.

Szerbet 1651-ben Gyulay Ferencz kapta, 1732-ben Raynald modenai herceg tulajdona lett.

184. *Székesaranyág.* (Aranyág). Tornovai járás. Területe 6922 kat. hold. Lakói száma 1126. Tiszta román község. Fensíkon, hegyes-völgyes részen, egy hegy lábánál fekszik. Egyik részén lapályos. Határolja: Solymosvár, Feltót, Almászegres és Kalodva területe. Régi község, mely 300 évnél tovább áll fenn. Nevét aranybányáiról kaphatta, melyeknek omladékai és maradványai a hegyek között ma is láthatók. Van egy másik bánya is, egy rézbánya. Aranybányáját már Bél Mátyás is említette. (Topogr. M. Regni Hung. 568. l.) A lakosság földmiveléssel és erdei munkával foglalkozik.

A község említésre méltó határrészei: Băncuţă, Costă Rituliror, Tîrş és Dumbravă (szántók), Ritul (kaszáló). Az uradalmi major neve Caşoiă, csinos mezei lak fenn a hegyek egyik tisztásán. Egyéb topografiai nevek: Jeniterë, Satul bătriu (ó-község, kaszáló), Urici (kenderföld), Coşistie (szántó), Cimpului alui Marc Jovan (legelő). Hegyek: Magură Highis (rajta Lipótvári nevű forrás), Bughiloşc, Soterşcă, Drăgevă, Cladosci, Sovsăci, Redîvul, Colnişcu, Dimpul Cigănului, Dimpul Singhi.

Egykor magyarok lakták. Családi nevek: Bacio (= Bácsi), Móga, Mărc (Markovics), Murşa. Közel van a Bot-potok, azaz Bod-patak. *Pusztai* vizmosásánál találni a régi bányákat. Állítólag ide rejtöztek el a tatárok elől menekülő magyarok.

Négy összefolyó patak is szeli át határát.

A község egyenes vonalú utcákból áll. A házak száma 235.

Birtokos: Herceg Sulkovszky. 1444-ben Hunyadi János kapta, 1645-ben Petneházy né birta. 1651-ben Gyulay Ferencné tulajdonába ment át.

185. *Székudvar.* (Kisjenői járás.) Területe 19640 kat. hold. Lakószáma 5207. Nagyobbrészt románok lakják, a magyarok száma csekély. Fekszik a Fehér-Körös bal partján, tőle 3 $\frac{1}{2}$ kilométerre, a József nádor malom-csatorna jobb partján, ettől egy kilométer távolságban. Elhalad mellette az Acsev. vasút s átszeli az alföldi transversalis

műút. Határolják Erdőhegy, Nadab, Szentmárton, Simánd, Nagypél, Sikló, Nagyzerénd és Gyulavarsánd. Földje nagyon termékeny, itt-ott szikes. Sok nádas volt határában. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Sok kast és kosarat fonnak füzeseiből, a nők pedig színesre festett gyapjúból szőnyegeket, ágyterítőket és abroszokat készítenek.

Székudvar ősrégi hely Már az Árpádok idején létezett itt apátság. Szájhagyomány szerint még mielőtt Székudvar létesült, volt a mostani község szomszédságában két falu Gyurke és Picsér, ezek egybevonattak s így lett Székudvar, a románok kiejtése szerint Sokodor. 1819-ig a községet tiszta románság lakta, ekkor költöztek be Hevesmegyéből, Kömlő és Besenyő falukból, továbbá Jászfényszarúból a magyarok.

A határában előforduló elnevezések: Ghiurce, Csatorna, Bujdulá, Traján, Szentmárton, Nagyhalom, Sitiurele, Kis-Csorvás (dülök), Covásd, Szentkirály, Picioarë, Fok-ér, és Limpédie (rétek), Nagy-Szík, Vişeloria, Kis-Csorvás, Nagy-Csorvás, Selisnie és Ferugoj, Unghiet (legelők), Traján-kert, Colţilor, Silbocăr, Săbrăni (erdők).

A község rendszeren épült. Utcái hosszúak, egyenesek. Nevük: Uliţa Cordiă, Czigány-utca, Székes-utca, Erdőhegyi-utca, Nadabi-utca, Bika-utca, Akol-utca, Kakas-utca, Uliţa Baltói, Kisér-utca, Szemét-utca, Uliţa Bogăt, Magyar-utca, Ács-utca, Uliţa Floriţa, Uliţa Ignoi, Számadó-utca. A házak száma 902.

Épületei közül megemlíthetők: egy régi udvarház, mellette a régi apátság helyén egy roppant boltpince, mint gabonatar. Egyéb új épületek a középületek. Van egy híres nagy vízi-műmalma.

Birtokosok: a Wenckheim grófi család.

A Traján határreszen egy méter magas és 3 méter széles domb húzódik át, állítólag Traján útjának maradványa. A románok Cicodor-nak vagy Sicodor-nak hívják. Apátság volt itt. Romjaihoz az a népi hagyomány fűződik, hogy alapítójának szelleme a romok közelében elszunnyadónak lábához teszi a párnát.

186. *Szineke*. (Szintye). Kisjenői járás. Területe 2658 kat. hold. Lakói száma 849. Tiszta román község. Fekszik kis domboldalon sik vidéken a Fehér-Körös balpartjától 3 kilométernyire, a Csigérszöllősnadabi megyei útvonal baloldalán, tőle 1¹/₂ kilométer távolságban. Határolja: Zaránd, Fazekasvarsánd, Köröscsente. Földje, noha néhol szikes, termékeny. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Túlnyomó részben azonban napszámos munkát végez. Háziiparul a szövést-fonást űzik.

A határ nevezetesebb részei: Hadă lungă (szántó), Şittiuri (dülő, szikes), Tirşola (Irtás), La Meri, Tiesiu, La Işvor (forrás), Fájdás, Paghină (dülök), La Butură (odvas fából készült hid mellett, butură = odvas fa), La Pârău (egy a Körös által kimosott hely), Ritul Popii

(papi föld), Jeriü (egy esővizekből összegyülemlő ér), T̄eti, Taidaşu Jimboci (rét).

Hagyományok szerint a török időkben e községnek *Tiesin* vagy *La Meri* volt a neve; de ez a hely elpusztult. A törökök eltakarodása után az új Szintye az említett két hely lakóiból és erdélyországi bevándorlókból alakult. Helye is változott. A Körös áradásai miatt feljebb telepítették, szikes helyre, = *Sitiu* s ebből lett mai neve.

A község rendszeresen épült. Egyenes utcái vannak. A házak száma 182. Nevezetesebb épületei a középületek. Falurészek: Felső- és Alsó-rész. Birtokos: egykor a Reviczky-család.

A lakósok nem idegenkednek a magyar nyelvtől. Magyar szó tanulására Orosházára és Hódmezővásárhelyre küldik gyermekeiket. Átlag mintegy 25—30 gyermek van így mindig idegenben.

1478-ban Zineke néven volt ismeretes. 1609-ben Rácz János, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

187. *Szinte*. (Szintye) Kisjenői járás. Területe 2658 kat. hold. Lakói száma 1897. Tulnyomólag görög kat. románok, a magyarok száma 315.

Fekszik egészen sík vidéken a Kisjenő-seprősi megyei út mentén, mely a községet átszeli. Határolják Seprős, Kerülős, Nadab, Kisjenő és Ágya.

Földje termékeny. A lakósok földmiveléssel foglalkoznak. Régebben, míg nagy erdőségei állottak, faszenet égettek, fa-szerszámot készítettek és árusítottak.

A határ nevezetesebb részei: Rekettyés (puszta, románul: Retiicăș) Liget, Tirşele (kaszáló), Bernódás (dülő, rajta egy domb, állítólag a török időkből), Bárántó, Şelistie, Horgastó (főhercegi puszta).

A határát átszeli a Töz. Van még egy Kis-ér, mely Zaránd felől az úgynevezett Holt Körösből jön; ez átfolyik a községen is, Ágyáig.

A község rendszeres telepítés. Az utcák egyenesek. Nevük: Kisjenői-út, Seprősi-út, Kereszt-utca, Szép-utca, Vég-utca, Völgy-utca, Pap-utca. A házak száma 361. Falurészek: Şelistie, Peristie, Bernad (ujban Pocsolya-város). Nagyobb épületei nincsenek.

A község pecsétjén egy tölgyfa van kimetszve (1807). Ebből következtetik, hogy tölgyerdőben alakult.

Birtokos: József főherceg. 1590-ben Kis János, 1732-ben pedig Raynald modenai herceg kapta.

188. *Talács*. (Nagyhalmágyi járás.) Területe 3523. kat. hold. Lakói száma 1098. Tiszta román község. Fekszik a Fehér-Körös jobb és balpartján, az Acsev. vonala mentén, hegyes-dombos vidéken. Földje kevés. A lakósok némi földmiveléssel, de leginkább gyümölcsstermeléssel foglalkoznak. Háziiparuk saját szükségletükre a szövés-fonás.

Határrészek: Dealul Talăciului, Țarină, Sînge Criș, Facrișară, Sepăghie, Ulm, Magos, Vițeale, Omlăc.

Érdekes látványt nyújt a vasútról nézve fatornyos temploma.

Utcái egyenetlenek, a házak egy része széjjel-szórطان áll. Számuk 167. Falurészek: Valea Hurdulești, Năniesti.

Talács 1697-ben a halmágyi uradalomhoz tartozott. 1849-ben az oláhok elfogták és elűzték a földesurat és gazdatisztjeit.

189. *Talpas*. (Kisjenői járás). Területe 6989 kat. hold. Lakószáma 2248. Nagyjórészt románok; a magyarok száma kevés. Fekszik a Fekete-Körös mellett. Határolják: Alsóbarakony, Apáti, Vadász és Biharmegye, (Fekete-Tót, F.-Bátor, F.-Győrös). Földje sík. A laposabb helyen fekete, másutt világosabb; a Körös mellett sárga, agyagos. A lakosság földmíveléssel foglalkozik. Régebben, míg nagy erdőségei állottak, fa- és erdei munkát végzett. Deszkát és szerszámát készítettek.

A község határában előforduló nevezetesebb részek: Topilă, Tóthfalu, Puștuță, Țarină, Puștă (dülők), továbbá Rekeșt, Dumbrăvă, Ciunii Lunca és Horinjia (magasabb fekvésű erdők). Azután Sármező és Kistalpas puszták. Sármezőt egy Sardere nevű folyó szeli át, mely Biharban a Gyepesből ered és Ant alatt abba tér vissza. Volt még egy folyó, a Dalon-ér, mely Biharból jött és a Levelesbe szakadt. Medrét a Körös szabályozásával betöltötték.

Talpas régi község. Vár állott itt hajdan. A XVI. században ref. magyarok lakták. A XVII. században II. Rákóczi György korában a lakosok és birtokosok nagyjórésze elpusztult. A török-világ alkonyával 1690. után az üres tereket 1692-től kezdve románok szállották meg Belényes vidékéről. Új község keletkezett, de nem a régi helyen. III. Károly e birtokot a modenai hercegnek adta, de midőn ennek javai elvették, Talpas kincstári birtok lett s 1819-ben kapta a Kabdebo nemzetség, mely 1821-ben szép udvarházat épített.

A község rendszeres telepítés. A házak száma 420. Az utcák egyenesek és szabályosak. Neveik: Templom-utca, Községháza-utca, Korcsma-utca, Malom-utca, Csonka-utca, Topila-utca, Czigány-utca, Mócztó-utca, Dalomér-utca. Szébb épületei: a községháza, az iskola és a Kabdebó-család udvarházai. Falurészek: Tománd és Cigánysor.

Nagyobb birtokosok: A Kabdebo-család és Olasz Elemér. Talpas a Toldy-nemzetségé is volt, mai napig is említik a Toldy-kastélyt.

190. *Temesd*. (Temesest.) Máriaradnai járás. Területe 2374 kat. hold. Lakói száma 400. Tiszta román község. A torjási völgyben fekvő kicsi falu, Soborsintól keletre, magas hegyek között. Földje kevés van. A lakosok földmíveléssel és erdei munkával foglalkoznak. Egykor *busán*-fajta szarvasmarháik ismertek voltak.

A község multjáról keveset tudni. 1780—90. közt a templomi és uradalmi levéltárak elégték.

Topografikus nevek: Dealul cătă Perniest (kaszáló) és a Rustin-hegy, Țarină din șuș, Vurvul Pojeni, Rusciu.

A község utcái egyenes vonalúak. Nevük: Iskola-utca, Trojási-út. A házak száma 85. Nevezetesebb épülete nincs. Falurészek: Părâu Stropilui, Valea Mare.

Birtokos: gróf Hunyady Károly, egykor a Forray-család. Temesysthet 1510-ben Brandenburgi György kapta.

191. *Tiszafalva*. (Tisza.) Nagyhalmágyi járás. Területe 2622 kat. hold. Lakószáma 619. Tiszta román község. Fekszik Nagyhalmágy mellett, a Fehér-Körös bal partján, hegytetőn és hegyoldalon. Földje kevés. A lakósok földmiveléssel, marhatenyésztéssel és gyümölcssterméléssel foglalkoznak.

Dülök nevei: La Palmest, La Grui, Plescuța, Arpăsești, Criseni, Parăjine, Poienița.

A falu rendetlenül épült. Utcák nincsenek. A házak külön-külön csoportban, elszórtan állanak a hegyeken. Számuk 133. Falurészek: Paluțest, Parăjine, Colines, Fată Dealului.

Nagyobb birtokos nincs. A lakósok nagyjából az eloláhosodott Daru (most Dereu) nemesi család utódaiból áll. A család Mária Terézia idejében kapott nemesi levelet.

1477-ben a Bánffyaké volt. 1510-ben Brandenburgi György, 1764-ben Bethlen G. kapta.

192. *Tok*. (Máriaradnai járás.) Területete 5169 kat. hold. Lakói száma 902. Tiszta román község. Közel a Maroshoz az Arad-zámi út mentén, két keskeny völgybe benyúlva fekszik. Határolják: Marospetres, Felsőköves, Soborsin, Temesd és a Maros. A Maros mellékén van mivelhető földje. Hegyei erdők. A lakosság földmiveléssel, erdei munkával és tutajozással foglalkozik. Gyümölcsből főleg szilvát termelnek. A községen át patak folyik.

Nevezetesebb határrészek: La Petriciană, Nună Josif (személynévről elnevezve), Dela măsur (almafáshely), Fereu, Șub Termură (Maros mellett), Păstă Jarugă (kaszálók, legelők), Valea Crăciuniască, Valea Sirbilor, Valea Luntrășască (elterjedt név), Valea Locutiască, Tirsele (irtás). Erdő: Ciulacu, Cucajată, Dimpul Miculin (odvas diófáról), Dimpul Crăciuniest, Dimpul cu Thină (sáros hely), Dealul Șirbilor, Ciocă Roșești, Dimpul Crisăn Păscu (gyakori név), Ciocă Martin, Cimpul Dealului, Prislor, Lapoană Anice, La Pașcu, Dimpul dintră Valea (völgy-köz), Dimpul cu Plopui, Dimpul cu ștrinie, Dimpul Cătâni (szökevény *katona* tartózkodó helye), Dimpul lui Moişa, Gredină Bojorului, Dealul Meșești, Dimpul cu Mălai, Dimpul cu duhăni (zöld *dohány* találatott), Valea reu

(tekervényes völgy), Dimpul Soborsinului (Soborsin felé), Dimpul Coterc (disznó alak), Dealul Crucilor, Dimpul alui Băronului (báró birtoka).

A község rendszeren épült. Utcáinak neve: Fő-utca, Ulița Valea Popiului, Ulița Crăciuniască, Ulița Luntrească, Ulița Râu. A házak száma 192. Szébb épületei nincsenek.

Birtokos: egykor báró Lo' Presti.

Azelőtt a kihalt Lengyel-család birta, melynek udvarházát és egyéb épületeit Hóra pórhada 1784-ben pusztította el, csupán a romok maradtak meg.

193. *Torjás.* (Trójás) Máriaradnai járás. Területe 8788 kat. hold. Lakói száma 867. Tiszta román község. A trójási szűk völgyben, hegyek között fekszik. Patak szeli át, mely több kisebb patak egyesüléséből ered. Határolják: Marospetres, Maroshollód, Rósa, Tok, Temesd, Peryefalva, Alsószakács, Madarsák. Nagy erdőségek veszik körül. A lakók földmiveléssel, erdei munkával foglalkoznak. A régi jobbágyak jó fűrő-faragó emberek voltak. Mészki is van a hegyekben. Ezt régebben az uraság égette.

Trójás régi község. Multjáról nem sokat tudunk. Már nagyon régen postaállomás volt.

A határban előforduló topografiai nevek: Galsëni (kaszáló), Rojbă (szántó), Cărunță (hegyi szántó), Cierul (szántó), Carpeni până la vuvul *Koșorului* (= koszorú alakú hely, rajta dülök és erdők vannak), Buză-dimpul micului până la Plesu, Valea Galsëni până la vuvul Poeni, Petrille albi cu Ciasă (fehér szikla), Valea Thiși până la vuvul Brasă Căpului. Hegycsúcs: Dimpul Moldovescu mare, Dimpul Tatărului (Tatár-domb). Ez utóbbi helyen, — monda szerint — a magyarok egy kalandozó tatár-csapatot tökéletesen megsemmisítettek. A sáncok és erősítések helyei még most is látszanak.

A község rendszeren épült. Utcáinak neve: Ulița Valea Zimbrului, Ulița Valea Piți, Ulița Pârâu Runeului, Fő-utca, Ulița alui Omii. A házak száma 157. Falurész: Valea Tiiși (cigányrész).

Nevezetesebb épülete a gróf Hunyady-erdészlak.

Birtokos: Gróf Hunyady Károly. Régen a Forray-család.

194. *Tornova.* (Ternova.) Tornovai járás. Területe 5000 kat. hold. Lakói száma 3043. Román község. A magyarok száma kevés. Az Acsev. vonala mellett, 3 kilométerre az állomástól, sík vidéken fekszik. Határos Kurtakérrel, Maróttal, Dúddal, Feltóttal, Almásegressel, Pankotával és Magyaráddal. Határában a föld többnyire fehéres agyag, csak néhol fekete. A lakók földmiveléssel és a szomszéd hegyekben szőlőmunkával foglalkoznak.

Régi község. Nevét így magyarázzák: Ternova = terra nova (új föld).

Topografikus nevek: Șăntas mare és mică (szántó), Butfoló (szántó), Dumbrăva (szántó), Funaț (kaszáló), Hiliad (legelő), Sumaseț, Luncă (legelő), Băile (= bánya, domb), Hirtic (szántó), Subtei (kaszáló). Két patakja is van: az aranyági- és almási-patak. A kettő összefolyik. A község határát érinti a Jordán-patak.

A község, noha síkságon fekszik, rendetlen telepítés. A házak szétszórva állanak. Számuk 563. Az utcák nevei: Fő-utca, Templom-utca, Községháza-utca, Apáti-utca, Kerek-utca, Nyúl-utca, Farkas-utca, Szük-utca, Hold-utca, Mócz-utca, Rác-utca, Hosszú-utca. Falurész: Aprés.

Nevezetesebb épületei: a középületek.

Birtokos: Báró Solymossy Lajos.

1628-ban Ternovát Bethlen János kapta, 1732-ben Raynald modenai herceg.

195. *Tótvárad*. Máriaradnai járás. Területe 2656 kat. hold. Lakó-sai száma 1103. Tiszta román község. A Maros folyó jobb partján elterülő lapályon fekszik, a Máv. vonala és az Arad—soborsini országút mellett. Északról és nyugatról hegyek veszik körül, délről a Maros, keletről a Maros völgye. Szomszédos Áldásos, Gyulatő, Szarvaság helységekkel. Földje kevés van. A lakosság földműveléssel, erdei munkával foglalkozik. Selyemtenyésztése jelentős. Régebben faszállítással és tutajozással nagyban foglalkoztak. Tótvárad régi hely. Neve arra utal, hogy tótok lakták. Ma tiszta román. Történeti emlékekül fenmaradt egy dombon egy vár, mely helyet a románok Cetăte-nak neveznek. Állítólag Jeruzsálemi András építette.

A régi közlekedés Erdélylél Tótváradon át történt. Vámat szedtek itt. Mint járási és különböző hivatalok központja, régi élete igen élénk volt.

Határa nevezetesebb részei: Seghiască (legelő, fűzzel benöve), Bucoviste (szántó), La Plopii (nyárfás hely), La Măruț (almatermő hely), La Paghină (pázsitos hely), Dimpul Cocinilor (sertés-legelő), Malaistie (hegy), Gredină domnească (úri kert), Sabrăn (öserdő, hegyen), Dimpul țare (= erős, sziklás hegy), Dimpul Custipetrului (erdős magaslat), Dimpul Topolei (bokros hegy), Gruiu ălbului (erdős hegy), Pârâu drăcului (Ördög-patak, zuhatag, félelmes, eldugott, rejtelmes hely, hová a babonás nép az év egyik napján kincset megy ásni.) Tótvárad hegyeit boróka-bokrok sűrűn borítják s a fenyves madarak nagy számmal lepik el. Ujabb nevek: Colibi (erdő), Bujor (erdő), Hadă (rét), Valea Podului (legelő), Tersele (szántó), Guravi. Ritul (szántók).

Az utcák egyenes vonalúak. Nevük: Drumul mare, Ulița Beserici. A házak régi szalmával fedett faházak, csak a régi hivatalnokok házai úribb külsejűek. A házak száma 292.

A község közepén van Erzsébet királyné emlékére ültetve az Erzsébet-liget. Épületei közül nevezetesebbek a középületek.

Régi birtokosa volt Tótváradnak a Kászonyi-család, melynek kihaltával a Rózsa-család bírta, melytől a kincstár vette meg s bírja mai napig is.

Tótvárad Thököli-Rákóczi korában jelentékeny szerepet játszott. (Márki, Anyaggyűjtemény 1065. l.)

196. *Tözmiske*. (Miske). Kisjenői járás. Területe 8087 kat. hold. Lakói száma 1774. Tiszta román község. Fekszik a Töz partján, síkságon, a Gyulavidéki Hév. mentén. Átszeli a megyei út. Határos Seprőssel, Ágyával, Nagyzerinddel, Tamásdával, Bélzerinddel. Határa nagy része erdős, rétes, töviskes volt. Ma már az erdők nagyobbrészt ki vannak irtva. Vizei a Töz, Szartos és Leveles, utóbbi kettő gyakran ki is szárad. Van két ér is határában: a Kőgyös és Szarka-fok. Földje termékeny.

A lakosság földmiveléssel, kiváltképen azonban sertéstenyésztéssel foglalkozik. A selyemtenyésztés nagyon fellendült.

A község neve románul *Miscă*. Etimologizáló kedv a nevet *miscă* (mozogni) román szóból származtatja. Mások *Miskei* nevű birtokos családtól származtatják nevét. Egyébként régi község. Szájhagyomány a törökök előtti időkről beszél. A 16-ik században református magyar község volt. Elpusztult s jött helyére a románság. Magyar nevek ma is szerepelnek a románoknál: Gulyás (Gules), Pap (Pop), Tamás. A község régebben a Vadász felé elterülő közlegelőn volt *elszórva*. E régi faluból csak nyolc ház áll még. Neve a falurésznek Buzsák. A mai helyére a falu a múlt század harmincas éveiben telepített. Ma az utcák egyenesek, s rendszeres telepedésre mutatnak. Nevük: Templom-utca, Temető-utca, Nagy-utca, Ágyai-utca, Kocsmai-utca, Szép-utca, (sármentes), Közép-utca, Kurta-utca, Szélső-utca, Seprősi-út. A házak száma 330. A község nevezetesebb épületei a templomok és középületek.

Határrészek: Homok, *Şalcă* (= füzes hely), Malaies (személynévről), Cimpul-relice (= mezőke), Livăda, Trestia (= nádas), Sânturele (= sánc, árok), Luncă de jos (alsó Lunka), Cimpul mare (nagy mező), Baristie, ezek mind dülők. Tanyák: Treştia, Livadia, Sancurei. Erek: Roştoca (a Töz egy ága), Colcies (románul: Tughios) és a Töz (teuz)-be locsolod.

Birtokos: József főherceg.

1409—1438-ban a Miskey-család bírta. 1552-ben Miske néven van említve. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

197. *Ujárkos*. (Járkos). Tornovai járás. Területe 2802 kat. hold. Lakószáma 594. Román község. A magyarság száma kevés. Fekszik,

erdőktől körülvéve, mintegy eldugottan egy mély völgynek ölében. Szomszédos Zarándhódossal, Kávnával, Selénddel és Monyoróval. Földje jó. A lakosság földmiveléssel állattenyésztéssel és erdei munkával foglalkozik. Nagy erdősége lévén, régebben faszerszámot készítettek és kereskedtek vele. A rengetegben régente sok farkas tanyázott.

Nevezetesebb határrészek : Csata (erdő), Cotu (mező), Reticäs (kaszáló), Selistie, Filipistie, La Hodja (szántók), Halgie, Erdő-tér.

A község rendetlen telepítésű. A házak szétszórtan állanak. Számuk 70. Nevezetesebb épülete nincs.

A községnek egyéb nevezetességei: Az erdőn megy keresztül Traján sánca; Kornis-völgye és Kornis-kútja, melyekről a hagyomány azt tartja, hogy azokat Dézna vára örökös ura, Kornis Zsigmond, birta s méneseit itt tartotta. A Dimpul de Comărău nevű halomról a nép azt regéli, hogy Szalonta lakói, a török elől menekülve, kincseiket e halom alá rejtették el. Babonás emberek össze-vissza ásták, de hiába, kincset nem találtak. A falu földesura a Szentviszlói Desseő-nemzetség volt.

A község régi neve Arkos (hagyomány szerint sok árok miatt) volt. 1553-ban Árkos a Losonczyaké volt, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

198. *Ujpanád.* (Ujpanát). Aradi járás. Területe 4236 kat. hold, lakói száma 2075. Német község. Fekszik egészen sík vidéken a Mikelaka-nagyhalmágyi út mentén. Határolják: Aradkövi, Kovászi, Szabadhely, Maroscsicsér, Mondorlak és Öthalom és az egykori zimándi puszta. A községet 1780-ban alapították. II. József telepítette be lakóit a német birodalomból: Mainz vidékéről és Lotharingiából. A lakósok földmívelést űznek. Szorgalmas, munkás nép. Bérelnek másutt, szomszéd községekben is földeket és így gyarapodnak. Van számos iparossága is.

Határrészek: Községi rét, Rövid-szántó, Hosszú-szántó, Szöllődülő, Scheihart-dülő, kézi-kertek.

A község rendszeres telepítés. Utcái egyenesek. Nevük: Temető-utca, Dragonyos-utca, Erdő-utca, Curia-utca (gróf Edelsheim Gyulai tisztartójának laka után elnevezve), Kis- és Nagyzsellér-utca. A házak diszesen, tisztán épültek. Számuk 332. Szébb épületek a középületek.

Birtokos: Edelsheim Gyulai gróf.

A német lakosság régi ünnepeit és szokásait (keresztelés, lakodalom, búcsú, temetés) hűségesen megőrizte.

Panádnak 1561-ben több földesura volt. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

199. *Uj pálos.* (Uj paulis). Területe 680 kat. hold. Lakószáma 496. Lakóssága német és kevés román. A Világos-paulisi törvényhatósági út és az Arad-hegyaljai h. é. mótóros mentén, a hegység lábánál sík területen fekszik, Ópálos tőzsomszédtségében, mellyel összeépült. A

lakosság, mely Német- és Franciaországból származott és a XVIII. században telepített ide, földmiveléssel, bortermeléssel és szőlőmunkával foglalkozik.

Dülő nevek: Nothland, Păduciei, Wiesen. Ide tartozik még az ujpaulisi puszta.

A község rendszeres telepítés; egy utcából áll, a házak rendszeresen építvék. Számuk 81.

200. *Ujszentanna*. (Uj-Szt.-Anna). Világosi járás. Területe 7263 kat. hold. Lakói száma 5814. Nagy német község és mintegy 1000 magyar lélekkel. Határolják Ószentanna (Komlós), Erdőskerek és Csigérszöllős, a földvári-puszta, Zimánd, Ötvenes és Tövisegyháza. Sík földön, termékeny rónaságon terül el ez a nagy község. Telepítési éve 1701. (Pesty). Azelőtt magyarok laktak itt, de németeket telepítettek be, s a magyarság beleolvadt a németiségbe. Máiig is vannak magyar nevű német családok (Ujlaki, Böszörményi, Murányi, stb.)

A telepítetlen földterületet Bibits Damján birta; ő telepített magyarokat és németeket ide. 1740-ben Bibits Damján egy piarista zárdát létesített és felépíttette a hozzátartozó épületeket.

Halála után neje Bibits Margit 1774. dec. 31-én kelt végrendeletében al-gimnáziumi alapot létesített. Mária Terézia 1776-ban hagyta jóvá az alapítványt. 1778-ban 222,653 frt 51 krajcárból álló tőkét tettek le s e tőke kamataiból tartatott el és képeztetett ki 35—40 ifjú egész a bölcsészeti osztályig bezárólag.

Alig végezte egy nemzedék a gimnáziumi tanszakot, II. József megszüntette a gimnáziumot, az épületeket eladta és az alaptőkéhez csatolván a befolyt 13,000 forintot, ösztöndíjakat létesített, melyeket a helytartó-tanács gondjaira bízott, a megyét pedig megfosztotta az ösztöndíj odaitélésének jogától.

A megye 1784-ben kérte jogának helyreállítását, de hiába. 1790-ben újra elutasították. A zárdai épületeket gróf Fekete György vette meg, a külkerttel együtt. Örökölte tőle gróf Fekete Ferenc. Ennek halála után, magtalan lévén, az épületeket a kir. kincstár kapta és birja is mai napig. Bennök ma az állami polgári iskola van elhelyezve. 1867-ben a vármegye felirt a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy a Bibics-alapból, tekintettel a megváltozott körülményekre, Aradon egy 9 osztályú lyceum és 40 tanuló számára tápintézet létesíttessék. 1868-ban jött a királyi döntés, mely szerint a Bibics-alap csakugyan az aradi kir. főgimnázium céljaira engedtetik át.

Ujszentanna lakossága túlnyomóan földmiveléssel, állattenyésztéssel, s nagy mértékben sertéshizlalással foglalkozik. Iparossága nagy és mindenféle mesterséget folytat. Raktárra, vásári árulásra dolgozik. Ugy a földmivelő, mint az iparos osztály nagyon munkás, szorgalmas és

józan, takarékos életmódot folytat. Mivelődni szeret; a gyermekeket jól iskoláztatják.

A község határának topografikus nevei: Gyoroki-út (Steinhübel), Kereki-dülő (Kereker Hoter), Varsándi belső föld (Warschander In'rfelder), Varsándi külső-dülő, Csigeri-föld (Baumacker), *Vári-föld* (Schanzacker), Nagykaszáló.

A község nagy területen, az Acsev. vonala mentén fekszik. Alap-típusa ez: A vasúttól nagy, széles út vezet a község belsejébe, a fő-térig, hol a piac van. E főtérről ágaznak szét a különböző széles utcák. Jobbra, kelet felé Ószentannára vezet, balra Arad felé. A főtér körül állanak a templom s nagyobb épületek és itt vannak a nagyobb üzletek is.

Ujszentanna utcái ma már történeti neveket viselnek: Hunyadi-utca, Boros Béni-utca; de vannak ilyen nevek is: Iskola-utca, Próféta utca stb. A község öt negyedből áll, ezek: Gelseck, Nincs viertel, Schmelz, Falló és Lipovana.

Történeti maradványok közül különösen híres az *avar-ring* kint a határban és egy földvár, hol a földvári puszta van.

A szellemi és társas élet nagyon fejlett. Társaskörei és gazdasági egyesületei számosak: Kaszinó-Egylet, Polgári Társaskör, Ujszentannai Magyar nyelvterjesztő Önképzőkör, Iparos Olvasókör, Délmagyarországi Földmivelők Egyesületének fiókja.

Iskolái nagy számmal vannak. Különösen hasznos tevékenységet fejt ki nemzeti szempontból a polgári iskola, mely odagyűjti a szomszéd nemzetiségi községek ifjúságát.

A gazdasági élet fejlett. Van nagyobb takarékpénztára, melynek évi forgalma 18 millió, a Népbank R. T.-nak évi 12 millió a forgalma.

A birtokosság nagyszámú. Nagyobb birtokosok: Szilbereisz, Gantner és Mandl-család.

A szentannai avar-szigeten 1888-ban gyönyörű barbárkori aranykorszorút találtak.

201. *Ujvarsánd.* (Uj-Fazekas-Varsánd.) Világosi járás. Területe 4139 kat. hold; lakócai száma 1242. Tiszta magyar község. Egészen sík vidéken fekszik. (Keletkezése: lásd I. 264. l.) A lakosság Orosházáról, illetőleg Nákófalváról és Csigérszöllősről telepedett meg 1792-ben. Fazekas nevét alkalmasint a nép ebbeli foglalkozásától nyerte.

Földje nagyon termékeny. A lakosság földmiveléssel foglalkozik, régebben talicska-készítéssel, fuvarozással és vályogvetéssel is foglalkozott.

Határrészek nevei: Torony vagy első mérés (szántó, ezt jelölték a telepítéskor elsőnek), Almás (farkasalmától elnevezve), Hosszú, Széleske

(lapály), Alatka-szöllőskert, Nagy-szöllők, Morócz-ér (rét, nádas), Kerek-rét, Szártos, Nagykanálos, Kiskanálos, Szék, Kertalja, Eklésia.

Alatká-t (Ablaka) homályos hagyományok szerint a margitszigeti apácák bírták. Hunyady Mátyás 1484-ben, Perényi nádor 1513-ban, Sárkány Ambrus országbíró 1525-ben adott ki védlevelet ez Alatka (Ablaka) község jobbágyainak. Ablaka elpusztult a török időkben. Most Alatka puszta név alatt szerepel. Találtak ott pince-boltozatokat, számos régiséget, festett edényeket, hamúval telt kántát, melyben gyűrű és kard-markolat volt.

A község rendszeren épült telepes község. Utcáinak neve: Nagy-utca, Kis-utca, Templom-utca, Kisköz-utca, Román-utca, Legelő-sor. A házak száma 211. Díszesebb épületek a középületek. Van itt Kossuth Lajosnak egy emlékköve.

Birtokosok: régen gróf Fekete, jelenleg gróf Edelsheim Gyulai Lipót.

A község 1892-ben ünnepelte a telepítés 100-ik évfordulóját.

202. *Vadász.* (Régen: Cseke- vagy Czege-Vadász.) Kisjenői járás. Területe 6797. kat. hold. Lakói száma 2448. Nagyobb számban magyarok, kisebb számban románok lakják. Sik vidéken, valamikor nagyon erdős, ingoványos területen fekszik. Határát érinti a Fekete-Körös, továbbá átszeli a Gyepes-, Szártos- és Leveles-patak, mely utóbbi a községen folyik keresztül. A patak balpartján levő falurészt Bánátnak hívják. Határolják: Apáti, Talpas, Bélzerénd, Tőzmiske, Bihar megye és Seprős.

A község multja igen küzdelmes volt. 1597-ben magyarok lakták. 1703-ban Rákóczi-Bercsényi kurucái feldúlták. A szatmári béke után ismét reformátusok ülték meg, s az elszéledtek közül elsőeknek a Kelemenek, Bondárok és Kukulyok tértek vissza.

A lakósság földmiveléssel foglalkozik. Mig a nagy erdőségek állottak, a furás-faragás, famunka-féle nagyon el volt terjedve közöttük. Meglepőek saját készítésű faragványos bútordarabjaik, melyeknek utolsó maradványait gyűjti most az aradi néprajzi múzeum. A lakósság szorgalmas és dolgozó, noha a szomszéd községekben nem a legjobb hírük van. Vadászi sívók-nak (= hitvány, selejtes) csúfolják őket.

Topografikus nevek: Marócz, (birtokosa Moróczy), Ködmönös, Csete-földek, Teleki, Szentpál, Kismező, Balogh-föld (dülők), Liget, Kovács-zúg, Kocsis-zúg, Jósi-zúg, Gyapjas-zúg, Köteles-zúg (földek, tulajdonosukról elnevezve), Pince-kert (Pincze Jánosról). Ereik: Apok-ér, Száraz-ér, Leveles-ér (lásd fentebb). Régi maradványok: Maróczon, Telekiben és Papok-halmán.

Az utcák egyenesek, a telepedés a rendszeresség nyomát mutatja. Fő-utca a keletről-nyugatra menő Templom-utca. Ezen utca végének közepén áll a templom. Egyéb utcák: Nagysori-utca, Talpas-utca,

Ujsori-utca, Bokor-utca, Ponyvaháti-utca, Gyöngyvirág-utca (Kurva-zúg), Kápolna-utca.

Falurések: Magyar-falu, Oláh-falu; Bánát, Ponyvahát, Koszos-tó, Játszó, Kaszalapos, Cigány-sor.

A házak száma 459. Az épületek közül a középületek (iskola, községháza) emelkedik ki. A község belterületének azonban legnagyobb nevezetessége a báró Simonyi József-féle kastély a parkkal. A parkban van egy kápolna, melyben a Simonyi-család tetemei fekszenek. A külhatárban a Marócz-dülőben vannak a besenyő-halmok, melyeknek egyikében temették a híres báró Simonyi József ezredest, onnan később átvitték a parkbeli kápolnába. Legujabban hamvait Budapestre helyezték át. Templom-romok lelhetőek még fel a Teleki-dülőben

A református templom híres sajátos alakjáról és fresko-festményéről. Az alapfalak a régiéek, a fel-épitmény (régii vártoronyhoz hasonló) újabb. Fábián szerint 1823-ban nyerte mai alakját. A templom belső falán van egy régi kép: vízfestmény. Krisztust ábrázolja a keresztfán. A kereszt alatt három szent asszony és három apostol. A kereszten elmosódott írás látható.

Vadász birtokosai a multban a híres Simonyi-család tagjai voltak. Ujabbán a Tisza-család és a Kövér-család bírja.

Vadászt 1510-ben Brandenburgi György kapta, 1601-ben Toldy Istváné volt, 1732-ben pedig Raynald modenai herceg birtoka lett. (Lásd I., 261. l.).

203. *Vám.* (Vinyest.) Máriaradnai járás. Területe 1873 kat. hold. Lakószáma 424. Tiszta román község. Fekszik az Erdély felé vezető országút mentén. Határolják: Soborsin, Áldásos, Pernyefalva és a Maros. A helységnek a Marosra dülő részén vám volt felállítva s ezt a helyet *Vámá*-nak (Lă vamă) hívják. A lakószok földmiveléssel foglalkoznak.

Hagyományok szerint a község igen régi eredetű. Ősi lakószok határőrök voltak, kik a törökkel csatáztak. Román népitimológia így magyarázza nevét: Vin iest = bor van; mert van egy Vie nevű szőlő-hegye. Valóbbszinű ez a magyarázat: Vin(est) = boros, bortermő.

A község határában szereplő topografiai nevek: Pă Valea (patak), Lă Vamă (a régi vámház helye), Dimpul cărbunilor (szén-domb), Dimpul lui Melisec (Meliszek dombja, egy M. nevű sómázsa-mesterről), Vie (hegy, szőlő), Prunița, Dimpul Păscului, Cornului, Magură (hegyek).

A község rendesen épült. Utcái: Fő-utca, Malom-utca, Kereszt-utca. A házak száma 109.

Régi birtokos: a Szalbek-család, újabb Ürményi Pál.

Az Ürményi-birtokon van egy romban heverő kápolna. Vinyestet 1510-ben Brandenburgi György kapta.

204. *Vészalja*. (Vaszoja.) Borossebesi járás. Területe 4765 kat. hold. Lakói száma 833. Tiszta román község. Fekszik hegyek közé elrejtve, három völgyben s így a község három részből áll: Selistie, Cleciova, Drujină s végre idetartozik még a tanyaszerű Mocied, mely 1—2 házból áll. Rengeteg erdőségek és nagy hegyek környezik a falut. A lakósság földmiveléssel, erdei munkával és favágással foglalkozik. Szorgalmas, igyekvő, jó nép. Vállalkozó szellemű s e részben önző is. Mohón vásárolja a szomszédos Körösbökény földjeit. A község eredete ez: Régente pásztorok voltak itt s az erdőség mélyein tartózkodtak. Lassankint azonban a völgybe is leereszkedtek, ahol földmivelést és erdei munkát kezdtek űzni. Háziipara szövés-fonás.

A határban előforduló topografiai nevek: Robosie, Gubul, Lehedie, Korlát (dülők), Mogilla, Bucină, Culue, Boghisor, Hotărel, Vurvul Regievici, Bogdanovă, Peatră Pacurărului (= pásztorok, erdőségek); újabbak: Breicăscă, Comară, Jugorică, Bucină (földek), Cieretu, Valea Clicete, Dimpul Bouilui (erdők). Corlătu, Irisor, Valea Miselui, Cleciovă (források). Ezek a Csigér-patakba folynak.

Van a község határában egy mű-út — fele a Jalovina nevű meredek hegyen van — Zarándnás felől, s van egy Topila nevű régi temető, melyben a sírgödrök kövel és téglával vannak kirakva. Továbbá a Dealul Pestirin a kőházak nevezett barlang.

A falú rendetlen telepítés. A házak szétszórtnak állanak. Utcái nincsenek. A házak száma 121. Falurészek: Cleciovă, Drujină, Şelistie.

Sezbb épületei a Novák-féle hegyiak a Vurvul Malaistie oldalán, valamint a Korlát-hegyoldalon egy másik szép lak.

A község első birtokosa és megszerzője Scherz Fülöp volt. Újabb birtokosok: Novák Péter és herceg Sulkowsky.

1650-ben Vasolicza Borosjenőhöz tartozott.

205. *Vidra*. Nagyhalmágyi járás. Területe 1567 kat. hold. Lakói száma 777. Tiszta román község. Fekszik a bihari határszélen, nagy hegyek alján. A lakósság földmiveléssel, marhatenyésztéssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Készít nyírfa seprűt, kapa- és kaszanyelet.

Dülő nevek: Hicesc, Maghiereşd, Petrisorosd, Milmesesd.

Rendetlenül épült község. Házai szétszórtnak állanak. Számuk 138. Falurészek: mint a dülő nevek és Boteş.

Nagyszámban vándoroltak ki férfi lakósaik Amerikába.

Mint természeti jelenség említhető egy 110 éves tölgyfa a templom mellett.

Wydra Zarándban 1477-ben a Bánffyaké volt. 1697-ben a halmágyi uradalomhoz tartozott, 1764-ben Bethlen Gábor kapta.

206. *Világos*. Világosi járás. Területe 21829 kat. hold, lakói száma 7315. Kevert nyelvű község. A magyarok száma 1277, a néme-

teké 1025, a románoké 4342. A község a Hegyes-Drócsa hegység nyugati nyúlványának lábánál fekszik. Egyik része dombon van, másik része már a lapályon. Átszeli a törvényhatósági út, érinti az Acsev. vonala és áthalad rajta az Arad-Hegyaljai Motoros Vasut. Határolják Kovászi, Ujszentanna, Erdőskerek és Muszka községek, az almási és kalodvai erdőségek. Világosnak nagy történeti multja van.

A helység eredetét épp oly sűrű homály fedi, mint a 478 méter m. magas hegyen épült várét; mert leszámítva egy két történetirónak azt az állítását, hogy már a rómaiak idejében fennállott várnak Serenia volt a neve s ettől kapta a helység az oláh Siria nevet, csak annyit tudunk biztosan a vár régi idejéből, hogy a XII. században már megvolt.

Mindamellettt csak az 1331. szept. 8-án történt említés a vár szerepléséről. 1436-ban Guti Országgh János zárandi főispán volt a vár kapitánya. Az 1439-ig volt királyi várat ugyanaz évben Zsigmond király Brankovics György szerb deszpotának adta több faluval együtt, de I. Ulászló 1441-ben a vártól és valamennyi itteni birtokától megfosztotta az álnok deszpotát s Maróthy László aradmegyei főispánnak adta. Ám ennek ellenére is tovább bitorolja a várat Brankovics, majd 1444-ben Hunyadi Jánosnak adja, de ennek halálával fiai adományozásából Szilágyi Mihály örökli, akit 1458-ban ide záratott be Mátyás. Szilágyi halála után özvegyéé, Báthory Margité, de másodszeri férjhezmenetele után Margit férfitestvérei kapták Mátyástól. Így jutott e híres vár a Báthoryak tulajdonába s mindaddig övék maradt, mig Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel 1613-ban kihalt a család. Ebben az évben már Petneházy Istváné a vár és tartozékai. Általában igen sokat szenved a nagyfontosságú erősség a törökök folytonos támadásától s 1566—1595-ig török uralom alatt is volt, végre 1693-ban végkép kiüzi őket onnan Heiszter császári tábornok. (Arad és Vidéke).

1693-ban, vagyis a töröknek kiűzése után, a lakosság visszatért s két község keletkezett. Délíbb részén Ó-Világos (Siria) román és Világos magyar község. 1898-ban a két község közigazgatásilag egyesítettett, 1778-ban a Bohus-család kapta meg Világost. A Hora- és Kloska-lázadás idején (1784.) a megye a fellegvár egy részét felrobantotta, nehogy a lázadók alkalmas búvóhelye legyen. Azóta a történeti nevezetességű váromladék egyre roskad. A mult század közepén még láthatók voltak a vár emeleti szobájának egyik falán a kék alapszínre festett fehér rózsák. A néphit szerint valahol alagut vezetett le a várból a községbe. Szomorú szerep jutott ki Világosnak az 1848—49-ik szabadságharc idejének végső szakában. Görgei, a magyar seregek fővezére, Világoson, a Bohus-kastélyban irta alá a kapitulációt. Az asztal, melyen e szomorú aktus történt, most már az aradi szabadságharci muzeum egyik legbecsesebb ereklyéje.

Világos vegyes nyelvű népe földmiveléssel, de kiváltképen szőlőmiveléssel foglalkozik. Van, a szükségletnek megfelelőleg, iparossága is; a községben levő cognac-gyár is több munkást foglalkoztat, de különösen kiterjedt a borkereskedelem. Jeles borainak biztos kelete van.

A határa két részre oszlik: Hercegän (hercegi) és katonás.

A határ egyes részeinek topografikus nevei: A világosi részen Vontă, Bujdulesti, Hercegän, Funău, Petculesti, Paulului, Katonás, Şelistic (dülők). Curtilic, Kiskút, Salandos, Tiër, Sirincă (állítólag innen Siria neve), Nyerges, Bănhigh, Siscă, Kócsa — a siriai (katonás) részen: Junăthor, Agrimă Illie, La Baltă, Selistic, Petkulesti, Ritul Pănului, Vontă Junău (dülők). Szőlők: Bánhegy, Valea de Şălăş, La Bréb (hegyi legelő), Copău, Cucurbătă, Horleă, Hotereţ, Cicor, Oslovás, Dimpul Cătanilor, Moritier.

A hegytetőn van a Feredieü-forrás. Ide megy ki a nép Szent-György napján.

Történeti emlék és maradvány Világoson öt van. Egy templommaradvány a várhegy tövénél Galsa felé. Egy másik templommaradvány, zárda formában körülárkolva, Bartha Ferenc telkén, harmadik a kath. templom helyén, hol a kör-árok még most is található. A kovászi-út mentén egy négyszögű torony van. Az ötödik emlék a várromladék, honnan szép kilátás nyílik az Alföldre.

Világos utcái rendszeresen épültek ki, egyenes vonalúak. A fővonalat, a mű-utat, keresztben szelik a mellék-utcák. Térre szélesedik a fő-út a Bohus-kastély előtt. A házak immár díszesen épülnek. Számuk 1600. Kiemelkedőbbek a középületek és különösen kitűnik a három Bohus-család kúriája a község szívében, magasabb dombon.

A szellemi és társadalmi élet előrehaladott. Vannak jótékony, közművelődési és társas-egyesületek (Kaszinó-egylet, Dalosok Egyesülete, Gazdakör). Az anyagi érdekeknek szolgál két takarékpénztár.

Világos diszére válik a szép Bohus Antonia-szobor.

Birtokosok: báró Bohus Zsigmond, László és Lajos.

207. *Vojkaháza*. (Guravoj.) Nagyhalmágyi járás. Területe 1459 kat. hold. Lakói száma 391. Tiszta román község. Fekszik a Fehér-Körös jobb partján, az Acsev. vonala és az Arad-nagyhalmágyi út mentén, hegy tövében.

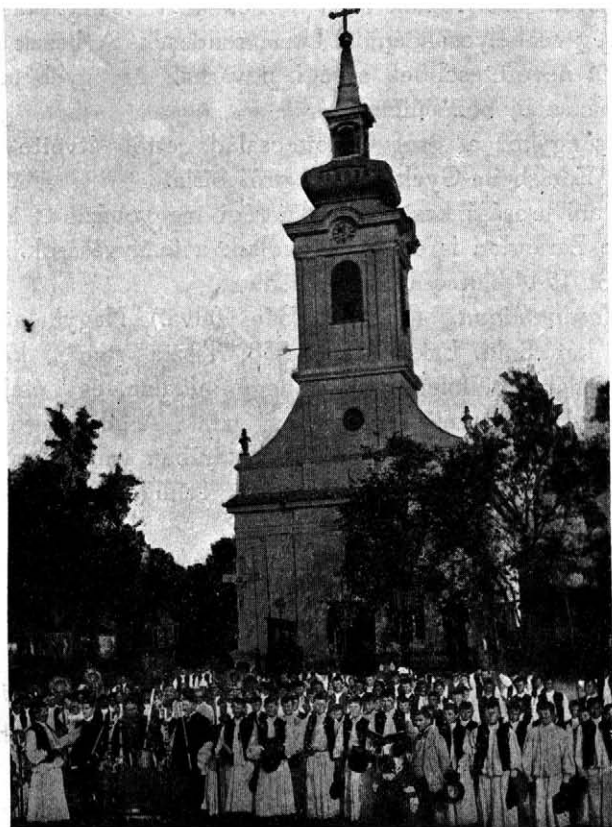
A lakosság földmiveléssel, de még inkább gyümölcstermeléssel foglalkozik. Háziipara a szövés-fonás.

Dülőnevek: Tarină din şuş, Măru verdiă, Lepseră, In Troăs.

Rendszeren épült község. Utcanevek: Stibulesti, La Părêu, Marcisesti. A házak száma 64.

1848-ban Gáll László őrnagy felégette. 1886-ban nagy barbárkori ezüstleltre bukkantak itt.

208. *Zaránd.* Kisjenői járás. Területe 10875 kat. hold. Lakói száma 3484. Tiszta román község. Egész sík vidéken, egykor rengeteg erdőségektől körülvéve, fekszik a Csigér-patak balpartjától egy kilométerre, a Csigérszöllös—nadabi megyei út jobb oldalán. Határolják: Pankota, Csigérszöllös, Sikula, Erdőskerek. Egykor egy megyének adta nevét, ma jelentéktelenebb falu. Földje termékeny, Lakossága földmí-

Zaránd: Gör. kel. román templom.

veléssel foglalkozik. Régebben faszerszám-készítéssel, szénégetéssel, kiváltképen azonban sertéstenyéztéssel és sertéskereskedéssel foglalkoztak. Háziiparul a kosárfonást üzik.

Zaránd 1870-ig járási székhely volt, most Kisjenő. Nagyon régi község. Rendezése előtt két részből állott: *Szuszeny* és *Zsoszeny*; t. i. felső- és alsó-rész. 1700. körül a lakosság református színmagyar volt, de elrománosodott. A románság közt elterjedt nevek magyar eredetre vallanak: Deák, Kurta, Varga, Szekeres, Lakatos és Lukács.

A határban szereplő topografiai nevek: Şiti, Őstelek, Nilş (mező), Moroc mare (rét), Botcos, Besenyő, Ritul mare (szántók). Csárda: Nyilos. Vizei és errei: Canăle mară (malomcsatorna), Moróc-ér, Cigeriu (patak), a Fehér-Körös, továbbá Tasnic-ér, Soronia és Eresztő, melyek a Körösből kiszakadnak és abba visszafolynak. Erdők: Harkály, Galasó, Uscătura mare és mică, Moară de Suncă.

A harkályi erdőben egy régi vár romjai láthatók: Cetătea-nak hívják. Találtak más romok is, s többek közt festett falomladékok.

A község szabályosan épült. Utcái rendesek. A házak száma 614. Épületei közül nevezetesebbek a régi udvarház és egyéb urasági épületek, továbbá az új középületek.

Birtokos egykor a gróf Fekete-család, ettől átvette a Gyulai-család. Most Edelsheim-Gyulai Lipót gróf bírja.

A mostani urasági kastély volt a régi megyeház.

Régezte Zarádon is divatosak voltak a leányvásárok.

Zarádot 1744-ben csatolták Aradhoz.

209. *Zaránbánya.* (Banesd, Bányafalva.) Nagyhalmágyi járás. Területe 959 kat. hold. Lakói száma 558. Tiszta román község. Fekszik egy hegy lábánál, felerészben a hegy oldalán és tetején, Nagyhalmágytól északra. Átszeli a páfrányosi patak. A lakosság földműveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozik. Határában vannak a Stupania és Via nevű dombok, hol a Bethlen-családnak szőlője volt. Az uradalmi lakok romjai ma is láthatók.

Dülok: Budiesc, Poiăna, Petroniesti, Lă şcaună, Loăse, Dimbucă.

A község szabálytalanul épült. A házak szétszórt csoportokban állanak. Számuk 110.

Épületei közül megemlítendők a középületek.

Jelenlegi birtokos a Magyar Bánya R. T. Dobsina.

1510-ben Brandenburgi György kapta, 1764-ben Bethlen birta, 1601-ben pedig részben Toldyé volt.

210. *Zarándhodos.* (Hódos.) Tornovai járás. Területe 2118 kat. hold. Lakói száma 793. Sikságon fekszik, Barza, Köved, Ujárkos, Áldofalva községektől határolva. Földje silány. A falu határa dombos és völgyes. A lakosság másutt keres munkát. Egy Barza felől jövő Kövednek tartó patak szeli át a határt.

A község határán előforduló topografiai nevek: Regăciu (hegyi szántó), Herbetuşii (dombos, szíkes szántó), Stubei (dombos és völgyes szántó), Onieşti (kaszáló), Inic, (erdő, lapályos), Magură (hegyi szőlő), Obersa (cserjés völgy), mely az országútig megy ki, ahol egy csárda áll, Roşag (hegyi szántó, régibb neve: Rovină.)

A község rendes telepítés. A házak száma 169.

Nevezetesebb épülete egy régi birtokos udvarháza.

Egykori birtokosa, ki a kincstártól vette meg, Fok János volt, jelenlegi birtokos : Mahler Tamás.

1561-ben Bessenyei Lénárdé, 1597-ben pedig Segnyey Miklóse volt. 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

211. *Zarándnadas.* (Nádas). Tornovai járás. Területe 15226 kat. hold. Lakói száma 2724. Tiszta román község. Fekszik egy völgykatalanban, a Tiesă-patak mentén. Határolják : Vészalja, Feltót, Felménes, Alménes és Konop. A lakosság földmiveléssel foglalkozik. Nagy erdősége lévén, régebben faszerszámok készítésével is kereste kenyerét.

Hagyományok szerint a jelenlegi Țarină-dülőben, mely most kaszáló, egy 20 házból álló telepítvény volt, egy másik völgyben, melynek neve Nadasel, 10 volt, ezekből telepítettett be a mai Nádas. A Tiesă-völgyben, a mai Dumbrăva erdőrésznel, úgy mondják, volt egy templom. Most erdő. Itt sírhalmok nyoma van, kereszt helyett kő van, amiért pogány- emléknek tartják. Csontok nem találtak.

Nádasnak négy dülője van : Tabăc, Pustăcă, Tirboli, Țarină.

Volt egy régi rézbányája is, melynek annyi nyoma maradt, hogy a Tilădiă-völgyben találnak érc-salakot és van ott egy vízfelfogó. Találtak itt csákányokat és bányafúrókat.

A község pecsétje 1711-ből származik, mely két hegy között egy ágacs-kát ábrázol, melyet a lakósok Crăng de aur-nak, azaz aranyágnak hívják.

A határt a Csigér vize szeli át, melynek három mellék-patakja van : Tiesă, Tilădă, Pustăci.

A község részben rendezen, másik része pedig rendetlenül épült. A házak száma 561.

Nevezetesebb épülete nincs.

Régi birtokos a Marcibányi-nemzetség, újabb : a Grosz-család.

A községet 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

212. *Zarándpatak.* (Valemare = Nagypatak.) Borossebesi járás. Területe 1321 kat. hold. Lakói száma 412. Tiszta román község. Hegyek közt rejtőző kicsi község, melyet Édeslak, Körösfényes, Holdmészes, Józshely és Zombrád határolnak. Fekszik egy magas hegy tetején, a Zombrádról Józshelyre vezető közúttól nyugatra. Lent a völgyben van egy a községhez tartozó ipartelep. Földje bérces és sovány. A lakósok földmiveléssel, gyári munkával foglalkoznak, régebben hámorokban dolgoztak.

A határt átszeli a zombrádi patak, mely még egy patakot : a Valea Răului-t veszi fel magába.

A határnak nevezetesebb részei : Dealul Corboiăș és Custielor (erdő), Valea Răului (dülő), Beltelek, Nimbrasă, Caboies, Bocu, Lăză Lucaciă, Poiena, Sohodol, Dimpul Deja, Dealu Cacova, Dealu doșu, Goniesti.

A község rendesen épült. Utcái egyenesek. Egyik utcájának neve: Iskola-utca.

Épületei közül említésreméltó a Kövér (József) család kastélya, melyhez gyönyörű gyümölcsös-kert tartozik. Messze hires, finom gyümölcs-fajokat termeltek itt.

A községhez több ipartelep, fűrészgyár tartozik. A határban vannak egy üveggyár romjai.

Régi birtokos: a Kövér-család, jelenleg Neustadt Leo és Neugröschl Dániel.

1510-ben a solymosi vár tartozéka volt, 1553-ban Nagypatakot a Losonczyak birták, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

213. *Zimándköz.* Aradi járás. Területe 1311 kat. hold. Lakói száma 1043. Tiszta magyar község. Fekszik Arad közelében, a nagyváradi állami út mellett. Állami kincstári telepítés. Lakószai hevesmegyei földmivesek, kiket Wodianer bankár telepített le a bánkúti pusztán. Ezeket, mikor kötelezettségeiknek nem tudtak eleget tenni, elűzték s 89 földmives családot ide telepített a kincstár. Bánkútról kerülvén, a lakósok falujukat Zimánd-Bánkútnak hívják. A földjük termékeny. A lakósok foglalkozása földmivelés.

Különösebb topografiai nevük nincs, mert dülők csak számozva vannak. Említésre méltó két vize: a Rétpatak és Nagy-ér.

A község rendszeres telepítés. Utcái egyenesek. Nevük: Töltés-utca, Fő-utca, Nazarenus-utca, Kis-utca, Mezőhegyesi-út, Nagy-utca. A házak száma 177.

Jelentős épületük alig van, a középületeket kivéve. A telepítés 1852-ben történt. Akkor épült első templomuk. 1883-ban új nagyobb templomuk épült, de ez is dűledező már.

Történelmi nevezetessége: a bánkúti puszta közepe táján átvonuló Traján-sánca.

Birtokosság nincs.

214. *Zimándujfalu.* (Zimánd-Ujfalu). Aradi járás. Területe 1416 kat. hold. Lakói száma 1032. Tiszta magyar község. Fekszik egészen sík vidéken, az Acsev. vonala mentén, a nagyváradi állami-út mellett. Szineke-simándi vicinális-út végpontján, mely út egyszermind a község fő-utcája.

A földje termékeny. A lakósság földmiveléssel foglalkozik. Eredetileg nógrádmegyei dohánykertészek, kik Csernovics-Ujfalut lakták. 1850-ben a kincstár ide telepítette őket, a zimándi pusztára. Így lett Zimánd-Ujfalu.

A határ nevezetesebb részei: Itt is átfolyik a Rét-patak. Továbbá Száraz-ér (rét), Homokos, Kavicsos, Jeges, Földvár (dülők). Három-határ, (három határhalom.)

A község nagyon szabályosan épült. Egyik utcája: Fő-utca. A házak száma 154. Jelesebb épületei az iskola és vasuti állomás.

A templom fatornyos és rozoga volt s az iskolával együtt volt. 1907-ben épült fel díszes, gótikus stílusú új temploma.

Birtokos: Csupa kis birtokos.

215. Zombrád. (Zimbró.) Borossebesi járás. Területe 7630 kat. hold. Lakószáma 767. Tiszta román község. Fekszik magas hegyek között, egy völgykatlanban. Alakja négyszögű. Keleti részén a Valea Zimbrucului-patak érinti. Végpontja a Zombrád—jászászhelyi községi útnak. Átszeli a Zelenski-féle kis iparvasut. Határolják: Ácsfalva, Pelseskefalva, Jászászhely, Zarándpatak és Édeslak. Nagy erdőség környezi. A lakosság földmiveléssel, erdei és bányamunkával foglalkozik. Régebben szerszámfát is készítettek. Különösen kitűnt régebben vashányája, vashámora és mangánbányászata. Találtak még a határban barna-érc és kvarc.

A határban szereplő topografiai nevek: Beltelek, Prisăc, Lucatiesc, Sovrescu Micului, Dealu Mocului, Dealu Popii (erdők), Valea Zimbrucului, Valea Momă, Valea Lustilor (dülők). Legmagasabb hegye a Moma, mely három megye összeshögellésénél áll.

A község rendszeresen épült. A házak száma 148.

Épületei közül kiemelkedik a Zelenski-féle kastély.

Régebben látogatott hetipiaca volt; ma ez megszűnt.

Egykori birtokosa a Bochdanovics-család volt. Ma gróf Zelenski Róbert bírja.

1510-ben Zombrót Brandenburi György kapta, 1553-ban a Losonczyaké volt, 1732-ben Raynald modenai herceg kapta.

216. Zöldes. Borossebesi járás. Területe 6123 kat. hold. Lakószáma 614. Tiszta román község. Egy hegyoldalon és Zöldes el nevével völgyi patak mellett fekvő kicsi falu. Határolják: Honcér, Óbersa, Solymosbucsa, Alsószakács, Raj. Egész határát merő sziklás nagy hegyek s mély völgyek foglalják el. Lakószáma csekély földmiveléssel, erdei munkával és gyümölcsstermeléssel foglalkoznak. Nagy szilvásaik vannak és mészkövet is lelnek határában. Zöldes 1746-ban csatoltatott Erdélytől Magyarországhoz. Lakószáma erdélyi románok és eredetileg magyarok voltak. A románságnál e családnevek szerepelnek: Fehér, Lakatos, stb.

Topografiai nevek: Marculescu (szántó), Zăpori (kaszáló), Valea Cordi (tisztás), Tieușă (legelő), Gruiu băii (cserjés), Vurvil Lăcului, Omăgu (hegyek). Vizek: Zöldes el (patak), Funtină rețită (forrás), Valea alu Vladimir (hegyi patak), Piatră Rosie (vörös-köves szikla).

A község rendszeresen épült. A házak száma 148. Szébb épület az Acev. tiszti laka.

Birtokos az Acsev. régebben (1825. után) a Henglmüller-család bírta.

Zöldes 1441-ig Brankovics Györgyé volt.

217. *Zsigmondháza*. Aradi járás. Területe 2260 kat. hold. Lakói száma 1186. Nagyobb számban németek, kevesebb magyarok és románok lakják.

Fekszik a Maros balpartján, a Maros és a temesmegyei Ujarad között, mely utóbbtól árok választja el, a Marosnak egy régi, holt ága vagy Cigányka-patak.

A lakosság földmiveléssel, kertészkedéssel foglalkozik. A Maroson egymás mellett sűrűn állanak a vízi malmok s így a malomipar, a molnárság egyik főfoglalkozási ága. Van másféle iparos is. Nagyon sokan Aradon találnak munkát gyárakban és malmokban. Egyik kereseti ága a hajózás is, mert mind a mai napig, míg a vashid meg nem épült, állandó sűrű csónak-összeköttetést tartottak fenn.

Hagyomány szerint a községet 1740-ben alapították. Már akkor Cigányka név alatt Aradhoz tartozott. 1800-ban Lovász Zsigmond ujaradi birtokos elcserélte e részt a buzsági pusztáért a kincstárral és elnevezték e helyet Zsigmondházának. Volt tulajdonképen két Zsigmondháza: Nagy- és Kis-Zsigmondháza. Előbbi az Aradhoz tartozó, utóbbi Temes megyében van s neve másképen Kékes.

Zsigmondháza szabálytalanul épült község. Utcái némelyike szűk, mások szélesek, de rövidek.

Birtokos volt Lovász Zsigmond, később ifj. Biró Imre és Kálmán, jelenlegi birtokos báró Sennyey Béláné.

Zsigmondháza határában áll az aradi vértanúk kivégzése helyén az emlékoszlop.

A vashid megépültével és állandó biztos közlekedés létesültével Zsigmondháza is lényegesen átalakul. Már most is nyájasabb, derültebb arcot öltött, mióta szűk síkatorokból jól gondozott tágas utak, és utcák lettek.

1848-ban a községet a várbeliek felgyújtották. — Egy kútásásnál megtalálták a magyar jakobinusok ezüst pecsét-nyomóját, szabaddkőmivesi jelvényekkel.

